

LELKIPÁSZTOR

EVANGÉLIKUS TEOLÓGIAI SZAKFOLYÓIRAT

Rácsok Gabriella \ A film mint missziói lehetőség

Fábri György \ Kisebbségi egyházak Magyarországon

Kovács Viktor \ A Biblia tekintélyének kérdése a szexualitás egyházi vitájában

Reuss András \ A lelkiismeretről Worms és Flossenburg után

Hafenscher Károly \ Mintavétel a liturgiatudomány mai állásából

Egy fajsúlyos liturgikatankönyv margójára

Kedves Olvasó!

A film mint missziói lehetőség című tanulmányában Rácsok Gabriella rámutat, hogy a filmes „krisztológiák”, „szótériológiák” és „antropológiák” felfoghatók korunk populáris kultúrájának igaz igéiként/szavaiként, amelyek öntudatlan tanúságtevők az egyetlen igaz Igéről. Ezek korunk „égő csipkebokrai”, „beszélő szamarai”, „fosztogató káldeusai”, „becstelen vámszedői” vagy „látszólag néma kövei, amelyeket érdemes az egyháznak is meglátnia és meghallania. De vajon felfoghatjuk-e mindezeket legitim evangéliumértelmezéseknek, amelyek olyan nyelven mondják el az Isten-történetet, a Krisztus-eseményt, amely az egyházon kívül (is) érthető?

A túl sok (és többnyire lehangoló) szám emlegetése egyházi körben gyakran váltja ki azt az ellenérzést, mintha a Szentlélek munkáját, az üdvösséget vagy a krisztusi megszólítást figyelmen kívül hagynánk. Ám ha a statisztikákat a helyükön kezeljük, akkor ezek segítenek megérteni a Szentlélek köztünk való működésének körülményeit. Ezekből következtethetünk arra, hogy a magunk csekély erejét mire célszerű fordítanunk Krisztust követő egyházunk építésében, a miszsiós munkában – fogalmaz Fábri György *Kisebbségi egyházak Magyarországon* című munkájának elején.

Az Evangelical Lutheran Church of America (ELCA), az USA legnagyobb létszámú lutheránus közössége az egész egyházi nyilvánosságot megmozgató társadalmi vitát folytatott az emberi szexualitás témakörében. A megszületett állásfoglalással (2009) nem mindenki ért egyet, de a konzultációs folyamat során létrejött előkészítő dokumentumok értékes előtanulmányok, amelyek segítenek „újraolvasni” teológiai és általános meggyőződésünket. Kovács Viktor *A Biblia tekintélyének kérdése a szexualitás egyházi vitájában* című munkája ezek közül Terence E. Fretheim *The Authority of the Bible and Churchly Debates Regarding Sexuality* (2007) című írását kísérel meg értelmezni és elemezni a „szétválasztás” fogalmán keresztül.

Az igehirdetési előkészítők *szentestétől az eszterdő első vasárnapjáig* segítik az igehirdető készülését.

Örömteli olvasást kíván

a szerkesztő

Decembéri számunk szerzői

Bakay Beatrix lelkész – Mórighida
Fábri György habilitált egyetemi docens,
egyházkerületi felügyelő – Csömör
Hafenschér Károly tanszékvezető egyetemi tanár,
lelkész – Budapest

Jámborné Szabados Regina lelkész – Tolna
Kendeh-Kirchknopf László Domokos lelkész – Kissomlyó
Kovács Viktor doktorandusz, lelkész, mentálhigiénés szakember – Ajka

Rácsok Gabriella főiskolai docens, református lelkész – Sárospatak

Reuss András nyugalmazott egyetemi tanár, lelkész – Budapest

Sikter János lelkész – Porrogszentkirály

Szarka Éva lelkész – Bakonycsérnye

Szűcs Kinga tanszékvezető egyetemi adjunktus, teológus – Budapest

Torzsa Tamás lelkész – Szügy

Lelkipásztor – Evangélikus teológiai szakfolyóirat

Megjelenik havonta

Főszerkesztő: Orosz Gábor Viktor

Rovatszerkesztő: Szakács Tamás

A szerkesztőbizottság tagjai

Csáky-Pallavicini Zsófia

Fabiny Tamás

Johann Gyula

Kodácsy-Simon Eszter

Kondor Péter

Korányi András

Kőszeghy Miklós

László Virgil

Pángyánszky Ágnes

Perce Sándor

Szabó B. András

Varga Gyöngyi

Szerkesztőség

1141 Budapest, Rózsavölgyi köz 3.

Tel.: 469-1050, e-mail: gabor.orosz@lutheran.hu

Felelős szerkesztő: Petri Gábor

Olvasószerkesztő: Miklósné Székács Judit

Műszaki szerkesztő: Török Andrea

Grafika: Bódi Kati

Kiadja a Magyarországi Evangélikus Egyház Luther Kiadója

www.lutherkiado.hu

1085 Budapest, Úllői út 24. Tel./fax: 317-5478, e-mail: kiado@lutheran.hu

Felelős kiadó: Antal Bálint

Előfizetési díj egy évre: 12 000 Ft; fél évre: 6000 Ft. Egy szám ára: 1000 Ft.

Digitális előfizetés egy évre: 7900 Ft; fél évre: 3950 Ft. Egy példány ára: 700 Ft.

Külföldi előfizetések: szomszédos országokba (postaköltséggel együtt)

évi 18 300 Ft (68 €), egyéb külföldi országokba 21 100 Ft (78 €).

Nyomdai kivitelezés

Mondat Kft. www.mondat.hu

Felelős vezető: Nagy László

ISSN 0133-2821 (nyomtatott)

ISSN 2786-2585 (online)

2 133282 121120

Teveled az Isten

Zak 2,14

■ JÁMBORNÉ SZABADOS REGINA

„Megismersz?” – kérdezte tőlem egy első látásra idegen illető. Mi tagadás, nem tudtam hova tenni őt. Az egyik fél meg van győződve arról, hogy pontosan tudja, kivel is áll szemben, míg a másik ennek pontosan az ellenkezőjében biztos. Ahogyan azonban egymást nézi a két szempár, valahol leghátul mégis elindul egy érzés: „Várjunk csak!” S elkezdnek előúszni az emlékfoslányok: „Hol is?” Majd egy kicsit több is: „Mikor is?” S egyszerre csak összeáll a kép: „Hát persze! Ez az! Ő az, akivel egyszer egy nagyon jól beszélgettem, évekkkel ezelőtt! Csak tudnám, hogy hívják...” Nem egyedi az ilyen eset, bárkivel megtörténhet. Az ilyen találkozások a maguk módján örömet adnak az életnek is, hiszen telis-tele vannak nem várt fordulatokkal: „Pont ő, pont most, pont itt?” Lehet és van is ok ilyenkor az örömrre, mert ez azt is mutatja, hogy a másik fél számára fontosak vagyunk. Számon tartja azt, hogy valamikor, valahol létrejött egy kapcsolat közöttünk, amely lehet, hogy megszakadt, de most itt a lehetőség, hogy ismét felvegyük a „fonalat”.

Az adventi időszakban is olyasvalaki érkezésére készülünk, akit meglehet, régen nem láttunk, talán el is feledkeztünk róla, de közeledik a perc, amikor egyszerre előttünk áll, s megkérdezi tőlünk is: „Megismersz?” Ő változatlan, csak mi változunk. Zakariás próféta könyve abba a korbá kalauzol bennünket, amikor Isten népe már hazajött a fogságból, és hozzákezdett a templom építéséhez, már az alapkövet is lerakták. Isten népének számtalan oka lenne az örömrre. A próféta mégis olyan időszakban hirdeti Isten igéjét, amikor az építkezést sok nehézség, kínlódás jellemzi, Isten népét pedig intrika, feljelentés és belső viszály osztja meg. Ekkor hangzik fel a próféta kijelentés: „Ujjong, örülj, Sion leánya, mert jövök már, és veled fogok lakni – így szól az Úr.” A sok nehézség, könny, verejték alatt hangzik fel: örülj, örvendez! Nem külső ellenség, hanem a mindenható Úr érkezik!

Örülni jó dolog. De sokszor olyan nehéz örülni! Nem úgy vagyunk ezzel is, hogy az évek múlásával egyre örömtelenebbé válik az életünk? Hiszen olyan sok fájdalom, annyi

keserűség, kellemetlenség rakódhat rá egy-egy emberi életre, ami miatt egyre ritkábban ragyog fel az örömr napsugara. A Példabeszédek könyvében olvasható ez a megrendítő vallomás: „Nevetés közben is fájhat a szív, és az örömr vége is lehet bánat.” De gondoljunk csak bele, nem lehetne ez fordítva is? Vajon lehet azt mondani, hogy szívfájdalom közben is mosolyoghat az ember, s a szomorúságon is átsüthet a derű? Vajon létezik olyan örömr, amelyet nem kell attól félni, hogy eltűnik egyszer? Vajon létezik olyan örömr, amelybe nyugodtan beleélhetem magam, és nem kell attól félnem, hogy csalódnom kell?

Zakariás prófétánál még csak jövendölést hallunk arról, amit az evangéliumok már mint megtörtént eseményt tárnak elénk. Jézus Krisztus azért született meg, hogy elmondhassuk: az ő élete, halála és feltámadása által mindörökre az Úrban lehetünk, általa az Úr jött el közénk, hogy nálunk lakjék, s ennek öröme életünk minden körülménye ellenére betöltheti a szívünket és a lelkünket. Az adventi időszakban annyifelé futunk, a világ bővli kínálata csak úgy vonzza a tekintetünket, és annyi mindennel megtölthetjük karácsonyra készülő időnköt. A próféta szó azonban figyelmeztet: ne valami, hanem valaki legyen adventi időnk középpontjában. Hiszen az „Érkezőben” ismerhető meg az Úr szabadítása.

Luther Márton erről így írt: „Nem azok vagytok, akik voltak, hanem új emberek lettetek. Ez nem cselekedetekkel történt – újjászületés kellett hozzá. Új embert mi nem tudunk csinálni, úgy kell annak teremni, születni. Ahol az ige gyökeret ver, ott van a Szentlélek, és új embert teremt, aki egészen más, gondolatban, szóban és cselekedetben.” Søren Kierkegaard pedig így tekintett a jövőre: „... az életet csak visszafelé lehet megérteni, de csak előrefelé lehet élni.” Jézus Krisztus azért jött közénk, tanított bennünket, halt meg és támadt fel, hogy a visszafelé megértett, de előrefelé élt életünk útját mindig egyengesse. Emeljük fel ezért – minél gyakrabban – gyöngé szavainkat mi is az Úrhoz, hogy az ő jelenlétében még jobban megérthessük Isten szeretetének Jézus Krisztusban kijelentett titkát.

A film mint missziói lehetőség

■ RÁCSOK GABRIELLA

A misszionáriusok és a fehér tyúk

A filmkritika és filmelmélet egyik legjelentősebb alakja, a francia André Bazin (1918–1958) a *Revue de Filmologie* filmtudományi szakfolyóirat egyik 1940-es számából egy sajátos jelenséget emel ki olvasói számára. Angol misszionáriusok a film didaktikai lehetőségét szerették volna kipróbálni dél-afrikai fekete közönségen. A misszionáriusok által gondosan kiválasztott film levetítése után megkérték a nézőket, hogy mondják el, mit láttak. A kérdezők nem kis megdöbbenésre az egyöntetű válasz az volt: egy fehér tyúkot. A misszionáriusok nem emlékeztek a fehér tyúkra a filmből, így ismét levetítették azt, amelyben megint csak nem látták a helybeliek által megfigyelt állatot. Csak amikor egészen lelassítva nézték meg ismét a filmet, akkor vettek észre néhány képkocka sarkában egy pillanatra feltűnő fehér tyúkot, amelynek semmi jelentősége nem volt a film mondanivalója szempontjából. A nézőknek mégis ez tűnt a legfontosabbnak mindabból, amit láttak.¹

Ez a több mint nyolcvan évvel ezelőtti példa jól szemlélteti azokat a kérdéseket, amelyek a film mint missziói eszköz témájának háttérében állnak. A filmről mint az egyház ígéhirdetői szolgálatát segítő médiumról való gondolkodás szinte egyidős magáról a mozgóképi médiumról és a mozi-ról való gondolkodással.² Ha a 20. század második felétől

¹ Bazinnek 1965-ben jelent meg ez az írása (*Le langage de notre temps*). Magyar fordításban: Korunk nyelve, in: BAZIN 2002, 7–15. o.

² Európában 1895 novemberében (Berlin) és decemberében (Párizs) került sor az első nyilvános filmvetítésekre. Az európai filmipar megerősödése és stabilizálódása 1905-től indult meg állandó filmszínházak nyitásával. THOMSON–BORDWELL 2007, 40–41., 56. o. Herbert JUMP észak-amerikai kongregacionista lelkész 1910-ben magánkiadásban megjelent írása már nagy lehetőséget lát a mozgóképben az egyház számára, és azt tárgyalja, hogyan használhatók a mai életből vett „mozgóképi példázatok” egy-egy ígéhirdetés üzenetének jobb megvilágítására.

úgy tekinthetünk a filmművészetre – amelynek tömeges befogadása jóval felülmúlja más és régebbi művészetekét –, mint korunk uralkodó művészi formájára,³ akkor felmerül a kérdés, hogy az Evangélium közlésére, közvetítésére alkalmas eszközzé válhat-e az egyház számára, hatással bírhat-e az emberek valláshoz való viszonyára, vallásosságára. Ahhoz, hogy ezekre a kérdésekre és a hozzájuk kapcsolódó hogyanokra válaszokat találhassunk, szükséges először megvizsgálnunk, hogy milyen szerepet játszik maga a vallás a mai ember életében, illetve a megváltozott társadalmi folyamatok milyen hatással vannak az egyén vallásosságára.

Szubjektív fordulat

Korunk (nyugati kultúrkörhöz tartozó) emberének vallásosságát vizsgálva egy olyan jelenséghez jutunk, amelynek leírására a posztmodern jelző helyett alkalmasabb a „szubjektív fordulat” megjelölés.⁴ Ez a szubjektív fordulat a következő tendenciákkal írható le: a vallási hagyományok monopóliumát pluralista kulturális kontextus váltja fel, amelyben a vallási hagyományok az árukinálat részévé válnak; az egyén vallási útkeresése az egyén személyes szférájába húzódik vissza, nincs szüksége intézményes közvetítésre, jelentésalkotása az intellektualistól az érzelmi felé fordul, a teljesség megéléséhez szükséges hivatkozása a transzcendenstől az immanens felé (TAYLOR 2007, 505–511. o.), vallásosságának megélése a doktriner vallásosságtól az élményvallás felé mozdul el (TOMKA 2001, 427. o.). A szubjektív for-

³ Bazin szerint ugyanazt a szerepet tölti be korunkban a film, mint a középkorban a gesták és az építészet, a 16. században a festészet vagy a 19. században a regényirodalom. BAZIN 2002, 8. o. Lásd még TARKOVSKIJ 2002, 83–84. o.

⁴ Charles TAYLOR használja ezt az elnevezést a vallási jelentésalkotás személyessé válására (2003, 26–27. o.).

dulat vallásosságának jellemzője továbbá a „hovatartozás nélküli hit”, amely vallásos kontextusok és élmények forrását keresi a vallás intézményesült formájának való tartós elköteleződés nélkül (DAVIE 1995), a vallásosság belső motivációi erősödnek meg a külső motivációkkal szemben: az „előírt vallás” helyébe a „megszerzett vallás” lép (WARNER 1993, 1044–1093. o.), amely a hit „reflektív” jellegét hozza magával a korábbi „naiv” jelleggel szemben (TAYLOR 2007, 13. o.). Mindezekkel együtt korunk emberének élménykeresése, át- és megélésigénye a tömegmédiáknak az egyén életében betöltött szerepét is felértékelni látszik.

A vallás funkcionális megközelítése és a film vallási funkciói

A keresztény misszióval kapcsolatban mindig kérdés, hogy milyen kultúrában igyekszik az egyház meghirdetni a rábízott üzenetet. Az üzenet hirdetésének módját ugyanis nem csupán annak hirdetője határozza meg, hanem a befogadók személye és kultúrája, az üzenet átadásának kontextusa, valamint a kommunikáció elterjedt és elérhető módjai is. Ebben a kérdésben kiemelkedően fontos a vallásról alkotott felfogás, a valláshoz való viszony, valamint a vallásosság szerepe. A vallás és vallásosság az egyén, a személyiség számára jelentésalkotó szerepénél fogva is meghatározó, amelyben jelentős változás figyelhető meg a szubjektív fordulat időszakában. Mindezekre hatással van a jelen kor kommunikációját meghatározó média, ezen belül a filmes médium is.

A vallás jelenségére összpontosító meghatározások általában két nagy csoportra oszthatók: funkcionális és szubsztanciális definíciókra. A szubsztanciális megközelítés a vallás lényegi, tartalmi elemeinek leírását veszi célba, így egy adott vallási kultúra hittartalmaira összpontosít, míg a funkcionális megközelítés azt írja le, hogy a vallás milyen feladatokat, funkciókat tölt be az egyének és a társadalmak életében.⁵

A vallás funkcionális meghatározásának segítségével leírhatók a film vallási funkciói is. A vallás értelemadási, jelentésalkotó folyamatokban betöltött szerepéről⁶ a szociológia, a kulturális antropológia, a valláslélektan és a teológia egyaránt tud. Az értelemtalálás és jelentésalkotás a kapcsolódási pont a média és a vallás között, mivel többek között ebben a folyamatban történik meg a média és a vallás interakciója. Korunk emberének az intézményes vallás mellett vagy helyett egyéb források adnak sémákat, amelyek segítik a val-

lások jelentésrendszer⁷ elsajátításában. Az interperszonális kommunikációs tér kitágulásával olyan speciális közvetítők, médiumok jelentek meg ebben a folyamatban, amelyek a kommunikációs formák mellett a tartalom változását is eredményezték. A mediatizálódás részeként a média meghatározó tényezővé vált mint csatorna, nyelv és kommunikációs környezet az egyéni vallásgyakorlatban, az intézményes vallásban és a vallási szimbolikus tartalmakban is.⁸ A mediatizálódás folyamatának hatására a vallás és a média keveredik és összeütközik a médiaközönség kulturális tapasztalatában, illetve egyre nagyobb hangsúlyt kap a „média generálta” reflexió, mindez pedig olyan tendenciát eredményez, amely természetszerűen növeli a szkepticizmust az intézményes tekintéllyel szemben (HOOVER 2006, 1–2., 11. o.).

A jelentésalkotásnak, értelemtalálásnak a hagyományos intézményes valláson kívül eső folyamatát vizsgálók⁹ előszeretettel nyúlnak Clifford Geertz vallásdefiníciójához: a vallás „1. szimbólumok rendszere, mely arra szolgál, hogy 2. erőteljes, meggyőző és hosszan tartó motivációkat és lelkiállapotokat hozzon létre az embereknél, miközben 3. kialakítja a létezés általános rendjének koncepcióit, és 4. ezeket a koncepciókat a tényszerűség olyan aurájába öltözteti, amelyben 5. a lelkiállapotok és motivációk egyedülállóan valóságosnak tűnnek” (GEERTZ 2001, 76. o.). John LYDEN szerint a Geertz által megnevezett vallási funkciókat a film is betöltheti. A film is tekinthető szimbólumrendszernek, mégpedig vizuális és narratív szimbólumok rendszerének, amelyek világnézetet, értékrendszereket közvetítenek. Ezek a közvetített világnézetek és értékrendszerek lelkiállapotokat (például nyugalmat, reményt)¹⁰ és motivációkat (például cselekedjünk jót, legyünk önmagunkhoz hűek, szeressük családunkat) hoznak létre. A filmes elbeszélések is szolgálhatnak modellként a valóságról és a valóság számára: leírják valamilyennek a világot, ugyanakkor azt is bemutatják, hogy milyennek kellene lennie. A világot többnyire olyannak látatják, mint amiben a jó győzedelmeskedik a rossz fölött, ha pedig egy film eltér ettől a konvenciótól, az nyugtalanságot okoz a nézőben. Sokan a mindennapi élettől menekülnek a filmekhez, ugyanis a filmekben bemutatott világ általában rendezettebb, szebb, a filmek gyakorta happy end-

⁷ A jelentésrendszer ebben az értelemben szinonimája olyan fogalmaknak, mint például világgép, hivatkozási keret, értékorientáció (BAINBRIDGE–STARK 1981, 1. o.).

⁸ Meyrowitz hármasszó-médiametáforáját ismerteti HJARVARD: a média mint csatorna, nyelv és környezet (2008, 9–26. o.).

⁹ Például AXELSON 2006; LYDEN 2003.

¹⁰ Nemcsak a filmes elbeszélésre, de a (mozgó-)képpel való találkozásra is igaz, hogy az értelmén túl az érzelmekre is hat. Az egyének együttesen és külön is legalább két szinten reagálnak a képekre: intuitív-affektív (érzelmi-indulati) és racionális-effektív szinten. Az intuitív dimenzió keresztül a vizuális művészetek színe és arányok által ideálok és jelentést közvetítenek; míg a forma és az elhelyezés (kompozíció) a vizuális kommunikációnak azokat a módjait jelöli, amelyek a racionalitásnak szólnak (APOSTOLOS–CAPPADONA 2009, 442. o.).

⁵ A meghatározások közötti különbségekről részletesebb összefoglalót lásd ROSTA 2004, 19. o.

⁶ Az egyén szempontjából intrapszichikus szinten a vallás adja a világgépet, értelmezési keretet, ethoszt, erkölcsi normákat, megküzdési stratégiákat. Ezt nevezhetjük a vallás egzisztenciális vagy hermeneutikai funkciójának: a vallás olyan forrásokkal látja el az embert (például mítoszokkal, narratívákkal, rituálékkal, szimbólumokkal, értékekkel), amelyek segítik az identitás- és értelemalkotás folyamatában (LYNCH 2005, 28. o.).

del végződnek: a bűn elnyeri büntetését, az erény jutalmát, a családok újraegyesülnek, a szerelmesek egymásra találnak. Jóllehet a filmes elbeszélések sok konfliktust és feszültséget is bemutatnak, azok általában megoldódnak, feloldódnak a film által megszabott idői keretek között, azaz a filmnézés élménye közben. Ha nem is minden film, illetve nem minden szereplő számára végződik a történet happy enddel, a film képes azt az érzetet kelteni, hogy létezik igazságosság és rend, még akkor is, ha bizonyos dolgok magyarázat nélkül maradnak vagy igazságtalannak tűnnek. A nem elfogadott normákat közvetítő filmek a káosszal való megküzdés alternatív módjait mutatják be. A filmnézés mint rítus többek között a néző bevonódásában érhető tetten, ahogyan felsikolt félelmében, felnevet egy poénon, vagy megkönynyez egy jelenetet. A közösségi filmnézésben mások jelenléte és reakciói kontrollként vagy megerősítésül szolgálhatnak az egyén reakciói számára, ami szintén egyfajta valóságérzéssel töltheti el a nézőt. Jóllehet a film nézői tudják, hogy az nem a „valóság”, a film mégis a valóságosság dimenzióját ölti magára a filmnézés kontextusában. Ahogyan a vallás, a film is része annak a komplex kapcsolatnak, amely az ideális és a valóságos/tényleges között van, és mindkettő kínál világgépet és ethoszt (LYDEN 2003, 44–48. o.).

Bár az emberek a szubjektív fordulat során elszakadnak a vallási elbeszélésektől, továbbra is szükségük van irányadó szimbolikus történetekre, amelyek segítenek értelmet adni az életnek. Kérdéssé válik ezen a ponton, hogyan áll össze jelentéssé egy film megnézése vagy értelmezése, illetve hogy mitől lesz vallásos egy film. A kérdés megválaszolásában hasznosnak tűnik a különbségtétel a film cselekményének megértése (ars intelligendi) és a filmnek elvont (vallási, ideológiai, lélektani) jelentést tulajdonító értelmezése (ars explicandi) között, ugyanis a kettő együttesében kerülnek felszínre a jelentések. Ebben a folyamatban központi szerepet játszik a befogadó, aki a jelentést nem készen kapja, hanem megalkotja (BORDWELL 1991, 2–3. o.). A megértés és értelmezés mozzanatai által a néző központi szerephez kerül, és összetett jelentésalkotási folyamat révén válik benne a film sajátos alkotássá. Ebből az is következik, hogy gyakran nem maga a filmes cselekmény jellege vagy az alkotói szándék határozza meg a film vallásos jellegét, hanem a befogadó/néző értelmezése.

Teológia és film: a szemléltetéstől a dialóguson át a találkozásig

A vallás transzcendens funkciójából¹¹ kiindulva lehetőségünk nyílik a film teológiai szempontú megközelítésére. Teológia és film összekapcsolásában válaszkérésünk

¹¹ A vallás olyan médium, amelyen keresztül az ember képes Istent (vagy általában a transzcendenst) megtapasztalni (LYNCH 2005, 28. o.).

(Megtapasztalható-e Isten a filmes médiumon keresztül? Milyen hittartalmakat közvetíthet a filmes médium? Hogyan válnak részévé a filmek és a filmnézők az Istenről szóló beszédnek?) nem szorítkozhat kizárólagosan a tudományosságra és az egyházra,¹² hanem a tágabb közösségi, társadalmi szférához kell kötődnie, egészen és kevésbé explicit módon is, attól függően, hogy milyen kérdések merülnek fel, azaz konkrétan Istennel kapcsolatosak-e (szűkített értelemben véve teológiai kérdések), vagy általában az emberlét nagy kérdései-e ezek (antropológiai kérdések). Mivel az isteni testet öltése áttörte az örök és a véges, az isteni és az emberi szétválasztását, ezzel lehetővé teszi, hogy a kettőt ne állítsuk szembe egymással (BRINKMAN 2012, 34–35. o.).

Teológia és film viszonyának megállapításában érthető igényként fogalmazódhat meg, hogy a film illusztráló, szemléltető segédanyag lehet a teológia számára. Ez nemcsak a bibliai történetek megfilmesítését, hanem egy-egy teológiai tétel, szubjektívan megélt vallási igazság vagy etikai dilemma szemléltetését is jelentheti. Steve NOLAN szerint ebben az esetben a teológiai filmkritika „mozgóképi analógiákat” keres (2003, 169–178. o.).¹³ Idetartozik még jellemzően a rendezői szándékot vagy a rendező életrajzát mint vallásos háttérrel alapul vevő teológiai filmkritika is. Ebben a szemléltető funkciót hangsúlyozó és a filmművészetet Robert K. JOHNSTON szerint inkább szolgálóleánnyá minősítő, kisajátító megközelítésben a teológia statikus felfogásával találkozunk.¹⁴ A teológia egyfajta heteronóm¹⁵ hozzáállást tanúsít, amikor is teológia és film kapcsolatának értékelési szempontjait a teológia szabja meg. Ez a megközelítés hajlamos arra, hogy a film és egyéb szövegek között olyan összefüggéseket lásson, amelyek csak az értelmező gondolkodásában léteznek (WRIGHT 2007, 20. o.).¹⁶

Teológia és film kapcsolatának dinamikusabb felfogását tükrözi az, amikor a teológia úgy tekint a filmre, mint olyan „szövegre”, amely más „szövegek” mellé helyezhető, lehetővé téve ezzel a dialógust. A dialógus feltétele a „szövegek” eltérő nyelvének tiszteletben tartása. Ha a teológiai beszéd összekötő képességéből indulunk ki, akkor teológia és film kapcsolatának kontextusa alkalmasnak tűnik a teologizálásra. A teológiai beszéd a bibliai történeteket vagy teológiai igazságokat ábrázoló filmek esetében összekötő-

¹² Lásd KÄSSMANN 2006, 60. o.

¹³ Bibliai történetek mozgóképi analógiáját lásd REINHARTZ 2003.

¹⁴ Johnston szerint ebből az is következik, hogy egy film kifejezetten vallásos szimbólumok és formák nélkül is lehet vallásos, amennyiben hiteles ábrázolását adja az emberi létnek (JOHNSTON 2006, 70–73. o.).

¹⁵ T. S. Eliot irodalomelméleti kategóriájából indul ki John R. MAY (1982, 23–43. o.).

¹⁶ Példa erre a Mátix-trilógia első része, amelynek egyes jeleneteire keresztény evangelizációs kampányt építettek azzal a meggyőződéssel, hogy rejtetten keresztény ortodox tanokat közvetítenek – vagy éppen riogattak vele mint a keresztény gnosztikus tanok burkolt közvetítőjével. De ugyanígy a buddhizmus és a hinduizmus egyes elemeinek filmes illusztrálására is gyakran citálták. Lásd erről BLIZEK 2009, 19–28. o.

ti a bibliai kort és/vagy az egyházi hagyományt a filmes feldolgozással, azaz a film előállításának (a rendezőnek) korával úgy, hogy egyfajta kölcsönösen megvilágosító értelmezési ívet vagy hermeneutikai kört képez a kettő között. Az összekapcsolás történhet úgy, hogy egymás mellé helyeződik a bibliai szöveg szerzőjének, valamint a film alkotójának kontextusa, így a kettő összevetése jobb megvilágításba helyezheti akár a bibliai szöveget vagy a filmes alkotást is.¹⁷ Ebben az összekapcsolásban az értelmezést elvégző néző kontextusa is (egyéb tapasztalatai és maga a filmnézés kontextusa is) meghatározó, ugyanis nem tűnik valószínűnek, hogy előzetes bibliai vagy vallási paradigmák nélkül a néző vallási vagy teológiai jelentést tulajdoníthat egy filmnek. Ez a jelentésalkotási folyamat társulhat a nézőben az átalakulásnak – vagy legalábbis az átalakulás igényének – az élményével is (motivációs hatás). A teológiai beszéd értelmező feladata ekkor nem az, hogy megmondja, mit találhat a néző a filmben, hanem az, hogy segítse a nézőben ily módon megalkotott jelentést, átélt élményt, megfogalmazódott alternatívát teológiai vagy vallási keretbe helyezni.

A hit esztétikai kategóriák mentén is értelmezhető. Beszélhetünk olyan „érzéki fogantatású, következőképpen esztétikai” élményről (inventio), amelynek során „ami már születése óta ott rejtőzött az ember istenképősége mélyén, s most egyszer csak felalátlatik, nyilvánvalóvá, világossá válik számára; nevezetesen a benne nyomot hagyott és vele kapcsolatba került Isten ismerszik meg”. Filmnézés közben adódhatnak ilyen felismerésszerű istenélmények, amelyek „később reflektív módon elméleti és gyakorlati tudássá”¹⁸ (certa notitia) válhatnak, de önmagukban ezek az istenélmények, istentapasztalatok nem elegendők Isten megismeréséhez, még akkor sem, ha az istenélmény, istentapasztalás mint olyan fakadhat Isten lényéből. Ebben az esetben egy film megnézése nem hermeneutikai kérdéseket vet fel, hanem maga az élmény és annak értelmezése kerül a középpontba. A filmnézés egyben bevonódás is: a néző részévé válik a mozgóképi elbeszélésnek, amelynek során kapcsolatba kerül a transzcendenssel amint beleérzően vagy analóg módon megéli vagy átéli a szereplők egzisztenciális kérdéseit (élet értelme, jelentésalkotás, értékek). Többféle transzcendenciáról beszélhetünk:¹⁹ egyfelől amikor az én felül-, kívül emelkedik önmagán, miközben saját létére reflektál, másfelől amikor az én felül-, kívül emelkedik ön-

magán, hogy találkozhasson a M/másikkal. Mindez pedig felveti és szükségessé teszi, hogy a tapasztalatot és érzelmet mint a teológia forrásait az őket megillető helyükön meg erősítsük, ami nem azt jelenti, hogy feladjuk a teológia forrásainak sorrendiségét.

A vallás szubjektív fordulatának kontextusában teológia és film találkozására a narratív teológiai megközelítés (a teológia mint elbeszélés) tűnik a legalkalmasabbnak.²⁰ A 21. század elejére a film vált a legfőbb elbeszélővé. Történeteket mond el, olyan emberi állapotokat és eseményeket bemutatva, amelyek bevonódás, esztétikai élmény révén lehetséges alternatív történetté válhatnak a néző számára: saját történetét viheti bele a filmbé, helyezheti mellé vagy éppen azzal szembe. Az egyház missziói feladata ebben a helyzetben az, hogy segítsen megtalálni a mai kor emberének a teremtés-bűneset-megváltás bibliai narratíváját mint értelemadó, jelentésalkotó keretet – azaz segítsen a vallás szubjektív oldalát annak objektív oldalával összekapcsolni. Másképpen megfogalmazva az egyház missziói feladata az, hogy rávilágítson az „Isten-történetre”, amelyben az emberi élet értelmet találhat, azaz rámutasson arra a kérdésre, hogy miben áll a valódi történet, amelyben az egyén élettörténete is bennefoglaltatik. Ez egyben azt is jelenti, hogy a teológia helyesen állíthatja azt, hogy teológiai megfogalmazásaiban megértette ezt a bibliai elbeszélést, ugyanakkor le kell mondania arról az igényéről, hogy ezt az igazságot annak teljességében értette meg és fejtette ki. Minden valóság értelmezett valóság. Ennek tükrében el kell tudnunk fogadni, hogy vannak korlátai annak, hogy a bibliai elbeszélés értelmezését pusztán hitvallások keretei szerint közelítsük meg. A bibliai elbeszélés filmművészeti, kortárs kulturális értelmezései nem feltétlenül tekinthetők üres relativizmusnak, hanem segíthetik a jobb megértést, ezáltal friss meglátásokkal gazdagíthatják a bibliai textust és saját kontextusunkat is. Ehhez képesnek kell lennünk arra, hogy meghalljuk mások történetét is, legyen szó a film alkotójának vagy nézőjének a történetéről. A teológia tehát az isteni szóra (különös kijelentés) adott reflexióként válik az Istenről szóló beszéddé, miközben reflektál az ember vallási útkeresésének (istenkeresésének, transzcendens utáni vágyának) különböző motivációira (antropológia) és azokra a megváltásmetaforákra vagy -analógiákra, amelyek a leghasznosabbnak bizonyulnak a bibliai elbeszélés megértéséhez, és amelyek megjelenítésére és közvetítésére a filmes médium alkalmas eszköznek tűnik.

Teológia és film találkozásakor tehát több szinten is folyik interakció. Egyrészt kereshetjük a választ arra a kérdésre, hogy milyen mértékben járul hozzá a film ahhoz, ahogyan a teológia a jelenkori társadalmakban láthatóvá és hallhatóvá válik. Másrészt vizsgálhatjuk azt, hogy a film és a filmnézés mit tesz az emberekkel (akár valláso-

¹⁷ Példa erre JEWETT 1993; 1999; KREITZER 1993; 1994; 1999; 2002.

¹⁸ A megfogalmazásokat lásd BÉKÉSI 2010, 39–40. o.

¹⁹ A vallás és vallásosság fogalmának változása egyben a transzcendencia fogalmának a változását is magával hozta. Wessel Stoker ezeket a változásokat figyelembe véve *négy transzcendenciatípust* különböztet meg. Az egyes típusok sajátos kijelentés- és kultúrafelfogást is tükröznek. Tipológiája alkalmasnak tűnik a transzcendencia teológiai, művészeti, kulturális felfogásainak egybevetésére. A típusoknál elmozdulást látunk a vertikális transzcendenciától a horizontális transzcendencia felé (STOKER 2012, 5–28. o.).

²⁰ Lásd erről: POPE 2007, 29–32. o.; BERGESSEN 2003, 25–26. o.

sak, akár nem) a teológiai témákat illetően. Mindeközben pedig arra is figyelhetünk, hogy ennek az interakciónak a gyümölcsként milyen teológiai témák születnek. A filmes médium vallási funkcióinak és teológiai jelentésének feltárása korunk szubjektív fordulatának vallásossága (spiritualitása, implicit vallása) és konkrét vallási és teológiai tradíciók sajátosságai közötti térben történik. Izgalmas párbeszéd alakulhat ki arról, hogy egy-egy konkrét interakció révén milyen hitek, meggyőződések vagy kérdések kerülnek felszínre Istenről, hitről, emberről, megváltásról, reményről.

A kultúra kontextuális teológiai megközelítései

Mivel a film mint közvetítő eszköz lehetőséget ad a transzkulturális kommunikációra és kontextualizációra, ez lehetővé teszi, hogy teológia és film kapcsolatát a kultúra kontextuális teológiai megközelítései felől is szemlélhessük. Amikor a teológia pusztán segédanyagként tekint a filmre, az leginkább a fordítási kontextualizációs modellnek²¹ feleltethető meg. Missziói szempontból az evangéliumot a filmes médium, illetve a populáris kultúra nyelvére fordítják le az üzenet hatásosabb átadása érdekében (vö. Jézus-filmek). A transzkulturális kontextualizációs modell²² a befogadó kultúrát veszi figyelembe, és keresi annak a módját, hogyan lehet releváns az evangélium az adott kultúra kérdéseire nézve. Ez a megközelítés tekintettel van arra, hogy a befogadó saját kultúrával és kontextussal rendelkezik, felismeri, hogy a kontextus szükségletei fontosak, és az evangéliumnak releváns módon meg kell szólítania ezeket a szükségleteket. Teológia és film viszonyában ekkor még mindig a teológia szab irányt az értelmezésnek, saját értelmezési paradigmái sugallnak implicit vallási vagy teológiai tartalmat és jelentést a befogadó/néző számára (vö. Krisztus-filmek²³). A transzformációs

kontextualizációs modell²⁴ ugyanakkor felismeri, hogy a befogadó a hozzá eljuttatott üzenetet saját kulturális kontextusából adódóan megszűri olyan módon, hogy az evangélium más megvilágításba kerül számára. Az evangélium mint textus több szinten is interakcióba kerül: a filmes alkotás készítőjének (rendező, operatőr, színész) és a film nézőjének kontextusával is. A textus és a kontextusok is átalakulnak. Új dimenziók tárulhatnak fel az evangéliumban, amelyek nem kerültek felszínre más kontextusban. Ez nem jelenti azt, hogy az evangélium reprezentációja hűtlenné válik eredeti kontextusához vagy jelentéséhez, de mindenképpen olyan módon alakul át, hogy a befogadó saját szempontjából relevánsnak látja az új jelentésszintet. Ez a modell a jelentésalkotásról szól, folytonos reflexiót igényel, és árnyalja az evangélium jelentését adott kontextusokra nézve. A reflexió (reflektív bevonódás) során a néző is átalakul, az alternatív valóság megragadja. A transzformációs kontextuális modell ugyanakkor azt is lehetővé teszi, hogy az evangélium kritikusan közelítse meg a kultúrát, azon belül is a filmes médium által közvetített kortárs kultúrát, és annak dehumanizáló formáira és tartalmaira nemet mondjon. Ez azonban már a kommunikáció- vagy médiaetika kérdéskörébe tartozik.

Zárásként még egy kis Barth a lábjegyzetben

A teológia nem hagyhatja figyelmen kívül a kortárs kultúrát – azon belül a filmet – több szempontból sem.²⁵ A kortárs kultúra tükrözi és alakítja is azt, hogy milyenek vagyunk mint emberek; a társadalmi diskurzus csatornájává vált (értékek, eszmék, erkölcsi meggyőződések megvitatásának fórumává); a posztmodern világ *lingua francája* – a nyomtatott alapú kultúra helyett az audiovizuális szövegek, információtüredékek gyorsan változó kultúrájában jobban tájékozódnak a mai fiatalok; végül pedig korábban nem hallható hangokat szólaltat meg, amelyek nem „felülről”, hanem „alulról” szólalnak meg a populáris kultúra csatornáin keresztül. A populáris kultúrában korunk köznyelvén folyik

²¹ A kontextualizálás talán legerterjedtebb, legnépszerűbb és legrégebbi modellje a fordítási, amely modell leginkább Charles H. KRAFT nevéhez köthető (1979).

²² KRAFT a transzkulturáció fogalmát is használja, ami azt jelöli a kultúrák vonatkozásában, amit a fordítás a nyelvek vonatkozásában (1979, 280–290., 297. o.).

²³ A szakirodalom egységesen azokat a filmeket tartja Krisztus-filmeknek, amelyekben a szereplők, a cselekmény vagy egyéb részlet az evangéliumok Jézus-történetét juttatja eszünkbe, jóllehet nem azt meséli el. Az életrajzi feldolgozás, azaz a történelmi hűség helyett itt a krisztusi mivolt, azaz Jézus messiási küldetésének megfogalmazása kerül középpontba történelmileg nem behatárolt kontextusban. Egyfajta kortárs kulturális inkarnációértelmezésekkel van tehát dolgunk. A Krisztus-filmekkel foglalkozó szakirodalom különféle kritériumrendszereket vonultat fel annak elősegítésére, hogy a néző könnyebben felismerhesse egy adott filmben az implicit vagy rejtett Krisztus-alakot, és megérthesse, mikor azonosítható egy szereplő Krisztussal, és egyáltalán mi a célja ennek az azonosításnak.

²⁴ Lényege a „megújulás” és a „transzformáció”, amely egyszerre fektet hangsúlyt a kontinuitásra és a diszkontinuitásra. Az előbbi a teremts helyreállításával kimondott isteni igen, az utóbbi a bűn okozta romlásra és torzulásra kimondott isteni nem (GOHEEN 2000, 294. o.).

²⁵ Egyetértünk Wilhelm Gräbblal, aki elengedhetetlennek tartja a bibliai hermeneutika összekapcsolását a jelen-, illetve kultúrhermeneutikával: a bibliai szövegek értelmezését össze kell kapcsolni a jelenkor értelmezésével. „Csak [...] a kortárs kultúra érzékelése és értelmezése szolgál információval – ahogyan az a mindennapi életben és mindenekelőtt a médiában megjelenik – arról, hogy milyen szimbolikus világok és létértelmezések veszik körül az embereket, milyen magatartási szabályokat tekintenek mérvadónak, milyen életformákat alakítanak ki, milyen értékeket és normákat kommunikálnak. Csak akkor vonhatunk le a bibliai szövegekből a jelenre nézve is meghatározó, vallási jelentőségű következtetéseket, ha információval rendelkezünk a fentiekről.” (GRÄB 2006, 16. o.)

dialógus Istenről, amely párbeszédben az egyház gyakran nem vesz részt, és sokszor nincs is tudatában. Ebben az értelemben tekinthető a populáris kultúra a posztmodern kor piacterének, ahol az emberlét nagy kérdéseit hallhatjuk és vitathatjuk meg (DETWEILER–TAYLOR 2003, 19–27. o.).

A filmes „krisztológiák”, „szótériológiák” és „antropológiák” felfoghatók korunk populáris kultúrájának igaz igéiként/szavaiként, amelyek öntudatlan tanúságtevők az egyetlen igaz Igéről.²⁶ A Craig DETWEILER – Berry TAYLOR szerzőpáros megfogalmazásában ezek korunk „éző csipkebokrai”, „beszélő samarai”, „fosztogató káldeusai”, „becstelen vámszedői” vagy „látszólag néma kövei” (2003, 17. o.), amelyeket érdemes az egyháznak is meglátnia és meghallania. De felfoghatjuk ezeket legitim inkulturált vagy kontextualizált evangéliumértelmezéseknek is, amelyek olyan módon (olyan nyelven) mondják el az Isten-történetet, a Krisztus-eseményt, amely az egyházon kívül (is) érthető. Ahogyan az első esetben nem szabad megfedkezünk a világi tanúságtevők átmeneti jellegéről, úgy a második esetben az inkulturált vagy kontextualizált értelmezés részleges (azaz nem általános, hanem aktuális) jellegéről sem.

Felhasznált irodalom

- APOSTOLOS-CAPPADONA, Diane 2009. Iconography. In: John Lyden (szerk.): *The Routledge Companion to Religion and Film*. Routledge, London – New York. 440–464. o.
- AXELSON, Tomas 2006. Movies, Mind and Meaning – Studying Audience and Favourite Films. Konferencia-előadás. For the Network on Mediatization of Religion and Culture seminar on „Sacred & Digital”. Oslo, június 15–17. <http://mrc-network.media.ku.dk/upload/application/pdf/f51d6748/Tomas%20Axelson%20-%20Movies,%20Mind%20and%20Meaning.pdf>. 1–11. o.
- BAINBRIDGE, William S. – STARK, Rodney 1981. The „Consciousness Reformation” Reconsidered. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 20. évf. 1. sz. 1–16. o.
- BARTH, Karl 1976. *Church Dogmatics*. IV/3/I. köt. *The Doctrine of Reconciliation*. T&T Clark, Edinburgh.
- BAZIN, André 2002. Korunk nyelve. In: uő: *Mi a film?* Ford. Brencsán János. Osiris Kiadó, Budapest. 7–15. o.
- BÉKÉSI Sándor 2010. *Ergon. A keresztyén esztétika teológiája*. Mundus Könyvek, Budapest.
- BERGESSEN, Albert J. 2003. Movies as Story and Metaphor. In: uő – Andrew M. Greeley: *God in the Movies*. Transaction Publishers, New Brunswick – London. 15–26. o.
- BLIZEK, William L. 2009. Religion and the Movies. In: uő (szerk.): *The Continuum Companion to Religion and Film*. Continuum, London – New York. 19–28. o.
- BORDWELL, David 1991. *Making Meaning – Inference and Rhetoric in the Interpretation of Cinema*. Harvard University Press, Cambridge, MA.
- BRINKMAN, Martien E. 2012. Kölcsönösnek tekinthető-e az antropológia és krisztológia kapcsolata? Ford. Rácsok Gabriella. *Sárospataki Füzetek*, 16. évf. 1. sz. 27–37. o.
- DAVIE, Grace 1995. *Religion in Britain since 1945. Believing without Belonging*. Blackwell, Oxford.
- DETWEILER, Craig – TAYLOR, Barry 2003. *A Matrix of Meanings – Finding God in Pop Culture*. Baker Academic, Grand Rapids.
- GEERTZ, Clifford 2001. A vallás mint kulturális rendszer. Ford. Botos Andor. In: uő: *Az értelmezés hatalma*. Osiris Kiadó, Budapest. 72–118. o.
- GOHEEN, Michael W. 2000. „As the Father Has Sent Me, I Am Sending You”. J. E. Lesslie Newbigin’s *Missionary Ecclesiology*. Uitgeverij Boekencentrum, Zoetermeer.
- GRÄB, Wilhelm 2006. Ésszerű – korszerű – életszerű. In: Wolfgang Huber (szerk.). *Milyen a jó teológia?* Kálvin Kiadó, Budapest. 9–25. o.
- HJARVARD, Stig 2008. The Mediatization of Religion. A Theory of the Media as an Agent of Religious Change. *Northern Lights*, 6. évf. 1. sz. 9–26. o.
- HOOVER, Stewart M. 2006. *Religion in the Media Age*. Routledge, London – New York.
- JEWETT, Robert 1993. *Saint Paul At the Movies. The Apostle’s Dialogue with American Culture*. Westminster/John Knox Press, Louisville.
- JEWETT, Robert 1999. *Saint Paul Returns to the Movies. Triumph Over Shame*. Eerdmans, Grand Rapids – Cambridge.
- JOHNSTON, Robert K. 2006. *Reel Spirituality – Theology and Film in Dialogue*. Baker Academic, Grand Rapids.
- JUMP, Herbert A. 1910. *The Religious Possibilities of Motion Picture*. New Britain, Connecticut.
- KÄSSMANN, Margot 2006. Közbevetett sóhaj a jó teológiáért. In: Wolfgang Huber (szerk.): *Milyen a jó teológia?* Kálvin Kiadó, Budapest. 59–69. o.
- KRAFT, Charles, H. 1979. *Christianity in Culture. A Study in Dynamic Biblical Theologizing in Cross-Cultural Perspective*. Orbis Books, Markynoll.
- KREITZER, Larry J. 1993. *The New Testament in Fiction and Film. On Reversing the Hermeneutical Flow*. Sheffield Academic Press, Sheffield.
- KREITZER, Larry J. 1994. *The Old Testament in Fiction and Film. On Reversing the Hermeneutical Flow*. Sheffield Academic Press, Sheffield.
- KREITZER, Larry J. 1999. *Pauline Images in Fiction and Film*. Sheffield Academic Press, Sheffield.
- KREITZER, Larry J. 2002. *Gospel Images in Fiction and Film. On Reversing the Hermeneutical Flow*. Continuum, London – New York.
- LYDEN, John 2003. *Film as Religion. Myths, Morals, and Rituals*. New York University Press, New York.
- LYNCH, Gordon 2005. *Understanding Theology and Popular Culture*. Blackwell Publishing, Oxford.

²⁶ Ennél a megfogalmazásnál Bartha támaszkodunk, aki a kultúrát olyan emberi cselekvésnek és produktumnak tartja, amelynek ha megadjuk azt a lehetőséget, hogy az legyen, ami (emberi), és nem pedig azt feltételezzük róla, ami lényegénél fogva nem lehet (isten), akkor dicsőítheti Istent. A világban található szavak, ha azokat „Isten Igéje vezényli”, *analógia gratiává* válhatnak, a kijelentés öntudatlan, akaratlan bizonyoságtévőivé, tanúivá. Ezeknek az igéknek nem kell „szakrálisnak” lenniük, hiszen Isten Igéje mindeneket megbékéltetett Istennel, uralmának pedig nincsenek határai (BARTH 1976, 96–99. o.). Erről részletesebben lásd RÁCSOK 2019, 117–119., 184–197. o.

- MAY, John, R. 1982. Visual Story and the Religious Interpretation of Film. In: uő – Michael Bird (szerk.): *Religion in Film*. University of Tennessee Press, Knoxville. 23–43. o.
- NOLAN, Steve 2003. Towards a New Religious Film Criticism. Using Film to Understand Religious Identity Rather Than Locate Cinematic Analogue. In: Jolyon P. Mitchell – Sophia Marriage (szerk.): *Mediating Religion. Studies in Media, Religion and Culture*. Continuum, London – New York. 169–178. o.
- POPE, Robert 2007. *Salvation in Celluloid. Theology, Imagination and Film*. T & T Clark – Continuum, London – New York.
- RÁCSOK Gabriella 2019. *A film mint missziói eszköz korunk változó vallásosságának kontextusában*. Zwingli Kiadó, Budapest.
- REINHARTZ, Adele 2003. *Scripture on the Silver Screen*. Westminster/John Knox Press.
- ROSTA Gergely 2004. *Vallásosság, politikai attitűdök és szekularizáció Nyugat-Európában, 1981–1999*. Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, Budapest.
- STOKER, Wessel 2012. Culture and Transcendence. A Typology. In: uő – W. L. van der Merwe (szerk.): *Looking Beyond? Shifting Views of Transcendence in Philosophy, Theology, Art, and Politics*. Rodopi, Amsterdam – New York. 5–28. o.
- TARKOVSKIJ, Andrej 2002. *A megörökített idő*. Ford. Vári Erzsébet. Osiris Kiadó, Budapest.
- TAYLOR, Charles 2003. *The Ethics of Authenticity*. Harvard University Press, Cambridge, MA – London.
- TAYLOR, Charles 2007. *A Secular Age*. Harvard University Press, Cambridge, MA.
- THOMSON, Kristin – BORDWELL, David 2007. *A film története*. Ford. Módos Magdolna. Palatinus, Budapest.
- TOMKA Miklós 2001. Hagyományos vallási értékek a modern társadalomban. *Educatio*, 3. évf. 419–433. o.
- WARNER, R. Stephen 1995. Work in progress toward a new paradigm for the sociological study of religion in the United States. *American Journal of Sociology*, 98. évf. 5. sz. 1044–1093. o.
- WRIGHT, Melanie J. 2007. *Religion and Film. An Introduction*. I. B. Tauris, London – New York.

Kisebbségi egyházak Magyarországon

■ FÁBRI GYÖRGY

A címben foglalt meghatározás már sejteti, hogy a jelen írásban adatokról, méretekről lesz szó – számolva azzal, hogy a túl sok (és többnyire lehangoló) szám emlegetése egyházi körben gyakran váltja ki azt az ellenérzést, mint ha a Szentlélek munkáját, az üdvösséget vagy a krisztusi megszólítást figyelmen kívül hagynánk. Kérem ezért, hogy kezeljük a helyükön a statisztikákat: ezek segítenek megérteni a Szentlélek köztünk való működésének körülményeit. Ezekből következtethetünk arra, hogy a magunk csekély erejét mire célszerű fordítanunk Krisztust követő egyházunk építésében, a missziós munkában.

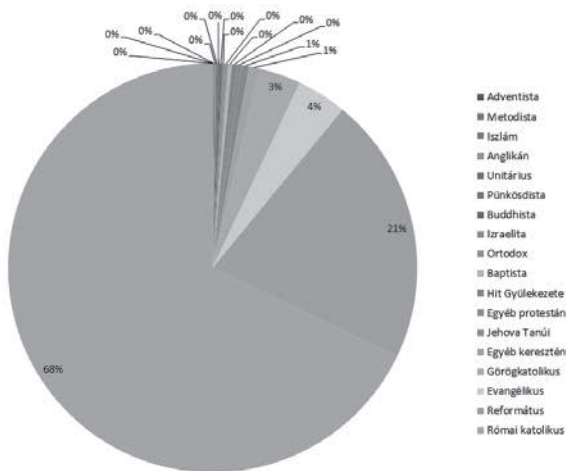
A kisebbségi egyházak szerepét a magyar fejlődésben történelmi előzmények határozzák meg, amelyek közül ma is büszkéek lehetünk a tordai ediktumra, az első olyan törvényre Európában, amely garantálta a vallásszabadságot a bevett vallásoknak 1568-ban. Az ellenreformáció hullámán visszatért római katolikus kvázi államegyháziság persze sok konfliktust okozott később is a kisebbségi egyházakkal (emlékezzünk például 1891-ben a Szent István-nap központi állami ünnepé tételével szembeni református és evangélikus tiltakozásra vagy az 1938-as Eucharisztikus Világkongresszus triumfáló hangvétele miatti protestáns kritikákra). És a még kisebb egyházaknak gyakran lett üldöztetés a részük – a kommunista hatalom évtizedei alatt is. Ennek ellenhatásaként többször váltak a szabadság kis köreibé, a nazarénusoktól kezdve a Hit Gyülekezetéig a nyolcvanas években.

A szocializmus időszakában így fennmaradt az egyházak méretéből adódó dinamikák folyamatossága. A rendszer-változás során azt gondoltuk, hogy a létszámoknál erősebben fogja meghatározni az egyházi széttagozottság oldódását a vallásszabadság, az ökumené és a 21. század valóságának teológiai reflexiója.

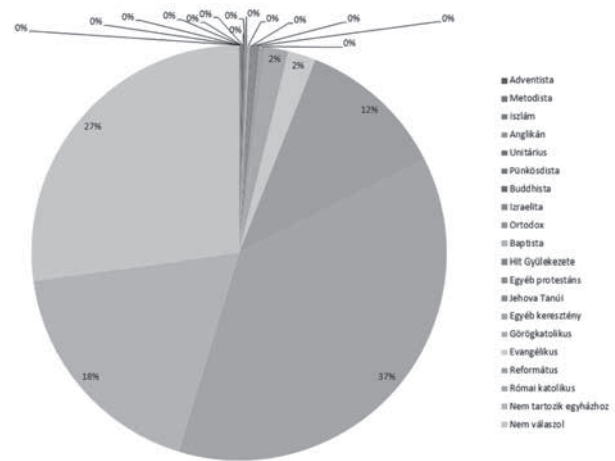
De melyek ma a magyarországi kisebbségi egyházak? Első pillantásra egyértelmű a válasz, hiszen a népszámlálási adatokból látszik a magyarországi egyházak kategorizálása (1. ábra).

Azonban én egy másik adatsort javaslok kiindulópontként: az az állításom ugyanis, hogy ma Magyarországon maga a kereszténység jelenti a kisebbségi közösséget (együtt a csekély számú izraelitával, Krisna-tudatúval, buddhistával, iszlámhívővel). Ugyan a 2011-es népszámláláskor enyhe többségben voltak azok, akik valamely egyházhoz tartozónak vallották magukat, de ha a népmozgalmi adatokkal modellezzük (legalább tíz százalékos csökkenéssel számolva), akkor mostanra prognosztizálhatóan már egyértelműen kevesebben vagyunk a lakosság felénél, akik így válaszolnánk (2. ábra).

Ez azt is jelenti, hogy vélhetően valamennyi százezer fő feletti lakosságú városunkban kevesebben tartoznak egyházhoz, mint amennyien nem, illetve az egyházhoz tartozók többségi volta inkább a néhány száz fős kistélepleéseken maradt. Mindez akkor is így van, ha a kulturális kereszténység átható és (mind kiterjedésében, mind mélységében) meghatározó társadalmi valóságunk.

1. ábra: Vallási megoszlás magyarországi egyházak, felekezetek között 2011-ben

2. ábra: A teljes népesség megoszlása vallási hovatartozás szerint 2011-ben

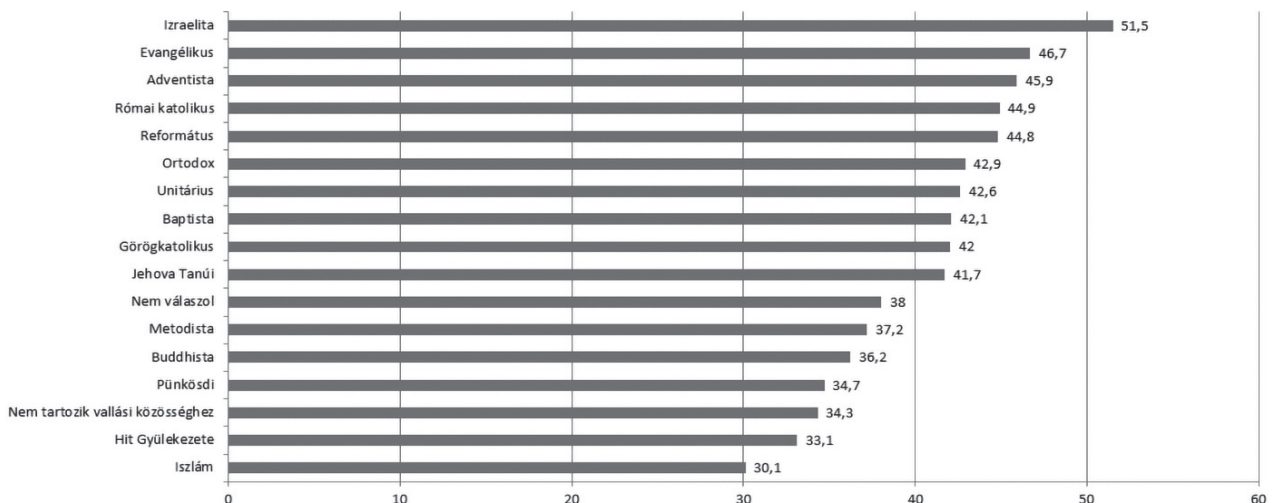
Természetesen a szekularizációt ismerjük, a nyugati világban mindenütt tapasztaljuk. Még az olyan mélyen vallásos országokban is, mint az USA, a korábban stabilnak és életerősnek tartott kisebbségi egyházak, elsősorban az evangélikai felekezetek körében gyorsuló ütemű egyházatlanodást látunk. Ugyanez jellemző Európában. Az okok és teológiai vagy társadalmi vonatkozások tárgyalása túlmenne írásom keretein. Csupán azt jellemzem, hogy a kommunista rendszer összeomlását követő, rövid ideig tartó kelet-európai egyházi fellendülés után szembesülnünk kellett azzal, hogy a nyugati civilizáció általános egyházi trendjei nem állnak meg a határokon, ezért a tradicionalista illúziókba feledkezés helyett nekünk is részt kell vállalnunk a teológiai-társadalmi számvetésből, szembenézésből.

Ha a szűkebb értelemben vesszük a kisebbségi egyházi definíciót, akkor a római katolikus egyházon kívül valamennyi másik felekezetenél találunk valamilyen specifikumot, amely a társadalmi jelenlétüket és hatásukat jellemzi. A református és görögkatolikus egyháznál leginkább a földrajzi elhelyezkedés ilyen. A különféle ortodox egyházi kö-

zösségek nemzetiségi kötődése (orosz, román, szerb) erős, míg például a baptista felekezet intézményfenntartási portfóliója jelentős mértékben meghaladja a létszamarányát. Vagyis a kisebbségi egyházaknak fontos funkciójuk lehet a nemzetiségi identitás megőrzésében, ezen keresztül a külpolitikában, egyes térségek közösség-szerveződésében, kulturális identitásának ápolásában, illetve az állam által átvett szociális és oktatási feladatok ellátásában.

Azonban tágabb perspektívából, nevezetesen az egyházi jövőképesség, közösségi funkció, teológiai és társadalmi kihívások szempontjából tekintve mindezeknél fontosabb a kisebbségi egyházak karakterisztikájában, hogy milyen a fennmaradási-önfenntartási potenciáljuk.

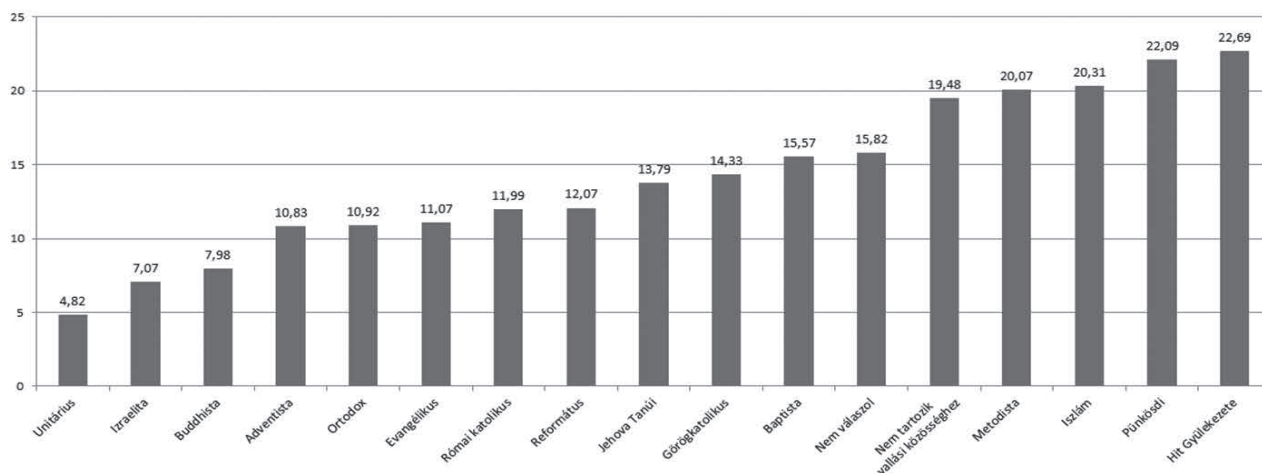
A statisztikai adatok is mutatják a templomokban tapasztalt korosztályi jellegzetességet: az egyházhoz tartozók idősebbek. A kisebbségi egyházaknál azonban ez azért is jelent nagyobb problémát, mert itt a fiatalok alacsonyabb száma egyben a családi szocializációjú utánpótlás végleges bezáródását is eredményezi (3. ábra).

3. ábra: Az egyes egyházakhoz, felekezetekhez tartozók átlagéletkora

Azt láthatjuk, hogy a három nagyobb keresztény felekezet egyben a legidősebb is: náluk az átlagéletkor negyvenöt év körül mozog, míg a kisebb vallási csoportok feléne a követői jócskán negyven év alattiak. Ennek oka a gyermekek száma: a pünkösdista vagy metodista irányú csoportokban (valamint az iszlám közösségben) az egyházhoz tartozók több mint ötöde gyermekkorú, míg a nagyobb egyházakban ez az arány 11-12%-os. Ugyan-

ezt mutatja a születések számának aránya: a kisebbségi egyházaknál ez lényegesen, 15-20%-kal magasabb, mint akár a nagyobb egyházaknál és különösen az egyházhoz nem tartozóknál (30-40%-kal). Ugyanakkor ez sem tudja ellensúlyozni az összetársadalmi korosztályi sajátosságot: a hatvan év feletti lakosság 70%-a nyilatkozott egyházhoz tartozásról, míg a tizennégy év alattiak kevesebb mint felét jellemzi ez.

4. ábra: 14 év alattiak aránya az egyes egyházakban, felekezetekben

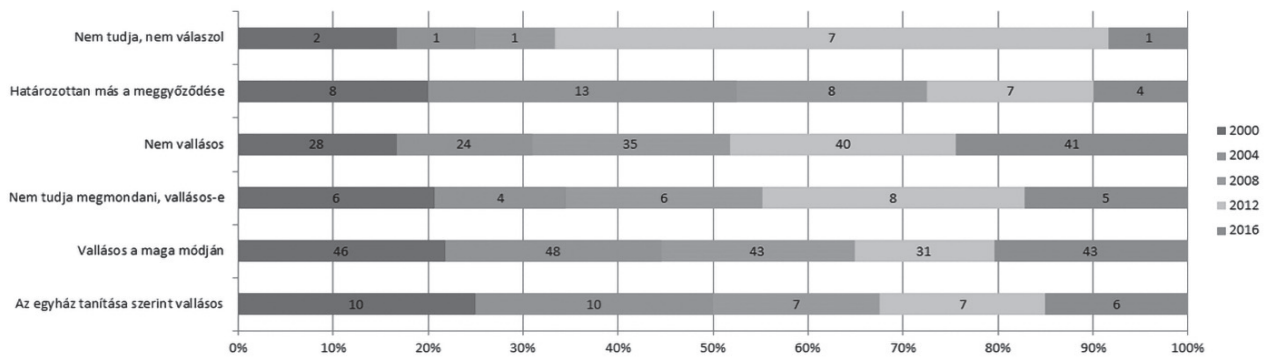
Hangsúlyozni szeretném, hogy az idősebb egyháztagnak semmivel sem kevésbé értékesek és fontosak számunkra, mint a fiatalok. Az ő egyházmegtartó, hitet megőrző életük nem csupán a múlt okán érdemel tiszteletet, hanem a jelenben is kiemelkedő jelentőségű hitéletünkben, az egyházaink lelki, szervezeti és anyagi fenntartásában. A fiatalok hiánya a jövőt illető gondunk, amelyet az idősebbekkel együtt tudunk csak megoldani.

A feladat nehézségét mutatják a konkrét hitgyakorlásról szóló kutatások adatai is. Az országosan reprezentatív ifjúságkutatás nagymintás adatfelvétele szerint a fiatal korosztály legfeljebb 6%-a tartja magát az egyház tanítása szerint vallásosnak, és még ennél is kevesebben vesznek részt az egyházi élet valamely formájában. Vagyis országosan mintegy százötvenezer tíz és harminc év közötti fiatalra számíthatnak összesen az egyházak. Az iskolai hitoktatás kötelezően választható bevezetése jelenleg nem tűnik érdemi változásnak: például az elsős iskolásként evangélikus iskolai hittanra beíratott gyermekek között hetedik osztályra ötödével csökkent a létszám, a konfirmációk száma pedig szintén stagnált. Általánosan pedig a hittanoktatás jelenlegi szétaprózódottsága elsodorja a gyerekek egy részét a hitoktatói lefedettségét biztosítani nem tudó kisegyházaktól (5. ábra).

Ami pedig a középiskolások hitmegélését illeti, erről a saját evangélikus iskoláinkban rendelkezünk adatokkal egy három évvel ezelőtti kutatásunk révén. Ebben a metszetben az evangélikusság kisebbségi egyházi jegyeket mutat

(az intézmények többségében alacsony az evangélikus diákok aránya). Azt látjuk, hogy evangélikus fenntartásban lévő középiskolák evangélikus hittanra járó gyermekei között az egyház tanítása szerint vallásosok aránya 10%, ami majdnem kétszerese a korosztályi átlagnak – de ha számításba vesszük, hogy itt egyházi iskolák hittanosaikról van szó, az egytizedes arány kritikus visszajelzésnek tűnik az egyház megszólító erejéről. Különösen a hitmegélést feltáró témakörök fényében van ez így, hiszen ezekből kiderül, hogy – a valláspszichológia szakkifejezésével élve – a „kritika utáni vallásosság” jellemzi ezeket a tanulókat, a spiritualitás iránti fogékonyság is megvan bennük. Emellett többségükben nyitottak, toleránsak és érzékenyek a társadalmi igazságtalanságokra. Vagyis az evangélikusok kisebbségi egyházként is képesek mind vallásossági, mind társadalmi építkezést szolgáló közösségi hatást kifejteni. Ebből az is következik, hogy a kisebbségi egyházi létezés nem feltétlenül eredményez bezárkózást, rossz értelemben vett fundamentalizmust.

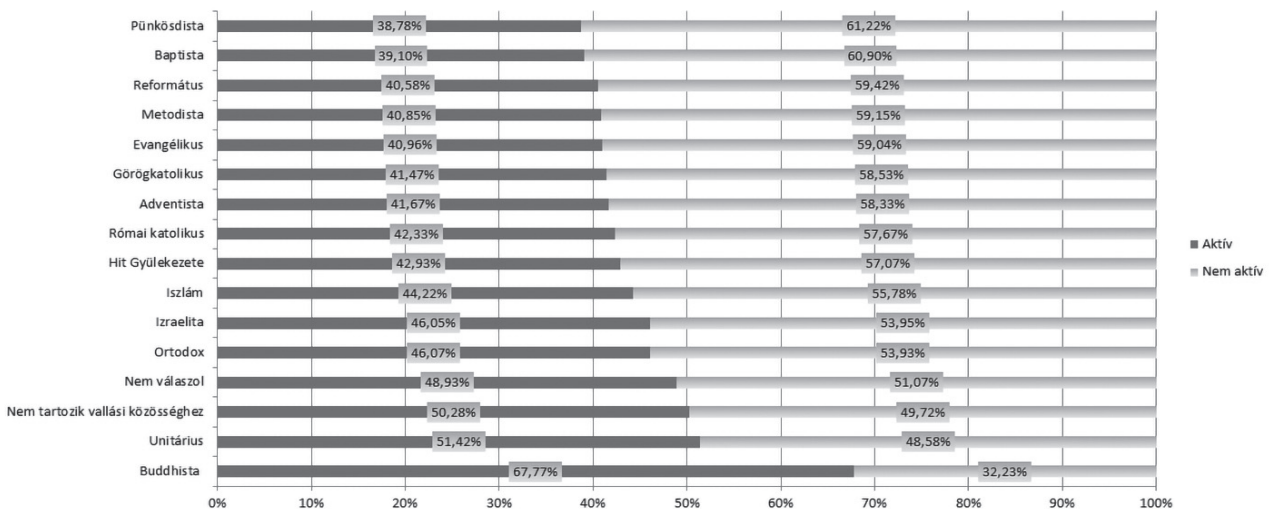
Még egy tényezőt említék a kisebbségi egyházak mozgásterének feltételrendszeréből: a gazdasági potenciált. Az egyházi hovatartozást nem megjelölők között jelentősen magasabb a gazdaságilag aktívak aránya, mint a legtöbb egyháznál (a buddhisták és unitáriusok jelentik a kivételt). A kisebbségi egyházak nagyobb részénél általában szintén magasabb ez az arány, mint a nagyobb egyházaknál (a baptisták és pünkösdisták kivételével). Feltűnő ugyanakkor, hogy a nők gazdasági aktivitása az

5. ábra: Vallási önmeghatározás a fiatalok körében (2000–2016, N = 8000)

egyházak nagy többségénél jócskán alacsonyabb, mint az országos átlag. Ennek magyarázata részben a gyerekvállalás mértékében, részben az életkori sajátosságokban

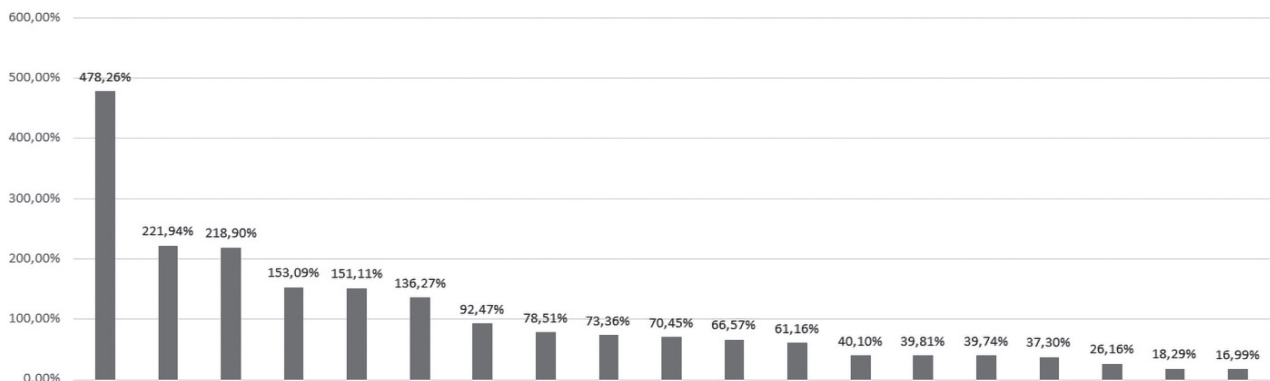
van, de vélhetően a tradicionális közösségek életszervezési stratégiáiban a hagyományos női szerepek továbbélése is nyomon követhető.

6. ábra: Gazdaságilag aktív egyháztagnak aránya

A személyi jövedelemadó 1%-a felajánlásának adatai arról adnak információt, hogy milyen az egyes egyházak, felekezetek belső és külső (társadalmi) megszólító ereje. Itt a kisebbségi egyházak előnye rendkívül látványos. Az egyházhoz tartozók számát több esetben is másfél-kétszeresen meghaladó felajánló szám igen erős belső kötődést és

egyben társadalmi szimpátiát, hatóerőt mutat. A népegyházak ehhez mért lemaradása viszont csak kisebb részben magyarázható az idősek arányával, hiszen, mint láttuk, a gazdaságilag aktívak aránya ennél jóval nagyobb, a katolikusoknál majd két és félszeres, de a reformátusoknál is másfélszeres.

7. ábra: Az adójuk 1%-át felajánlók aránya az adott egyház tagságához képest

Mindezen szociodemográfiai-statisztikai adatok elemzésének értelme ugyanakkor nem több, mint hogy bemutassuk, a magyar társadalom jelenében és belátható jövőjében milyen szerepe lehet egyáltalában a kisebbségi egyházaknak. Lezárásként ezzel foglalkozom tézisszerűen: a kisebbségi egyházak előtt álló kihívásokkal és a számukra a Jóisten kegyelméből kínált lehetőségekkel.

1. *Krisztus hirdetése és misszió.* A szociológiai adatok is arról beszélnek, hogy a világ sóvárogva várja Krisztust, de mi egyházként nem tudjuk a „maguk módján vallásosak” milliói számára az örömhírt befogadhatóan, felelősen hirdetni. A kisebbségi egyházak létoka nem lehet más, mint a transzcendencia előtt való megnyílást és/vagy a civilizációs válságokra andó választ úgy képviselni, hogy az független legyen ideológiai divatoktól, és ne a médiavilág ránk erőltetett nyelvén szóljon.

2. *Teológiai hitelesség és minőség.* Önmagában a tradíció egyre kevésbé ad érvényességet a kereszténység felekezeti szakadozottságának. Megragadók lehetnek a rítusaink, öltözetünk, de ezek megtartó ereje hamar kifulladás. Kisebbségi egyházként képesek vagyunk-e önjogú, a létszámnagyságunkkal nem megtámogatott fellépésre?

3. *Egyházfenntartás saját erőből.* Ez elsősorban teológiai-biblikus kérdés: a Magyarországi Evangélikus Egyház is ebből kiindulva fogalmazta meg a gyülekezetek gazdasági önállósodásának programját. A keresztény önfelelőség érvényesülésének a feltételrendszere természetesen nem hagyható figyelmen kívül, az előbbieken ismertetett számok is mutatják a korlátokat, a kisebbségi egyházak helyzetének törekenységét. Van-e kellő odaszánásunk kilépni a finanszírozás állami járszalagjából a kisegyházi tradícióknak megfelelően?

4. *Isten és császár* – hiszen az előbbiekből következik a mindenkori államhatalomhoz való viszony. A polgári lojalitás és a közösség szolgálatának vállalása természetes. De képesek vagyunk-e teológiai önfeladások és hitvallási igazodások (vagyis bálványimádás) nélkül partnerek lenni a világi hatalmakkal, a reánk bízottak ügyének akár prófétai szerepet/konfliktusokat is vállaló hordozójaként? Ez egyben próbája a társadalomnak

is: biztosítja-e az eredetében a vallási türelem eszméjéből formálódott liberális demokrácia körülményeit, tehát a joguralmat és a kisebbségek védelmét a szabad hitmegélés számára?

5. *Krisztus és politikai kereszténység.* A politikai kereszténység logikája óhatatlanul olyan törésvonalakat, indultokat alakít ki az egyházakon belül, amelyek nem teológiai vagy hitelvi alapúak. Ezek a kisebb szervezetekben sokkal nehezebben szétterülő s így kevésbé csillapítható feszültségekhez vezetnek, mint a nagyobb egyházakban. De a felekezetek közötti szolidaritást is gyengítik: szomorú példája ennek a Magyarországi Evangélikus Testvérközösség sorsával szembeni testvér(?) egyházi közömbösség. Ugyanakkor a politikai kereszténység eluralkodása a szabadság mozgásterét adja a kisebbségi egyházaknak, ha biblikusan és a keresztény szabadság valódi értelmében formálják Krisztus-követésüket.

6. *Morális értékek és a szociális kérdés.* A római katolikus világegyház immár nem először megérezte a *Zeitgeist* fordulását, amikor a szociális kérdést képviselő egyházfőt választott. A kisebbségi egyházak többsége is közvetlen közelről éli meg szolgálatában a kiszolgáltatottság, elnyomorodás, indokolhatatlan mértékű szociális különbségek botrányát. Mégis fenyeget, hogy a divatos identitáspolitikai gesztusokkal és huzakodásokkal foglalkozunk inkább (pro vagy kontra, egyre megy), amelyek biblikus súlya és társadalmi hatása merőben kétséges.

Összefoglalva, a kisebbségi egyházak ma is inkább esélyként, mint problémaként képezik a magyar társadalmi valóság részét. Visszaidézve a nyitó gondolatot: a tordai ediktum szelleme töretlenül fennmaradt, s a formális vallásgyakorlás hitelvesztésének időszakában a kisebbségi egyházak biztatóak lehetnek a vallási önmegfogalmazás egyházas formájának újraerősödéséhez. A mi dolgunk az, hogy ennek a fókuszpontját ott keressük, ahol a jézusi tanítás mindannyiunkat a legmélyebben elér. Ehhez – az eucharisztikus világtalálkozó erőteljes üzenetű hetének és az úrvacsora évének tapasztalataival, élményeivel gazdagodva – világos és egyértelmű útkijelölést küldött nekünk a Szentlélek. Kövessük, kicsik és nagyok!

A Biblia tekintélyének kérdése a szexualitás egyházi vitájában

■ KOVÁCS VIKTOR

Az Evangelical Lutheran Church of America (ELCA), az USA legnagyobb létszámú lutheránus közössége majdnem egy évtizedet felölelő, az egész egyházi nyilvánosságot megmozgató társadalmi vitát folytatott az emberi szexualitás témakörében. Ennek fókuszában a szexuális orientáció és a nemi identitás kérdése, pontosabban az ezt a témát fókuszba hozó társadalmi folyamatokra való reakció igénye állt. Teológiai és egyéb tudományos szekciók és szakcsoportok, lelkési viták, gyülekezeti programok, konferenciák és sok egyéb alkalom adott lehetőséget arra, hogy a téma nemcsak az egyházi közbeszéd tárgyává váljon, hanem lehetőség legyen a teljes ki- és átbeszélésére.

A megszületett állásfoglalással (2009)¹ lehet egyet- vagy egyet nem érteni, de a konzultációs folyamat során létrejött előkészítő dokumentumok nagyon értékes anyagok, amelyek mérlegre tudják tenni ekklézsiológiai, szótériológiai, etikai és biblikus szemléletünket, kialakult teológiai meggyőződésünket. Az alábbi tanulmány Terence E. FRETHEIM² *The Authority of the Bible and Churchly Debates Regarding Sexuality* (2007) című írását kísérli meg értelmezni és elemezni a szétválasztás fogalmán keresztül.

A tanulmány négy értelmezési egységre osztható:

1. A Biblia tekintélyének (autoritásának) volumene és milyensége a szexualitásról folyó egyházi vitában;
2. Az értelmező természete;
3. A Biblia természete;
4. A bibliaolvasás mint dinamikus folyamat.

A Biblia tekintélyének (autoritásának) jelentősége a szexualitásról folyó egyházi vitában

A szerző szerint a Bibliának – jelen helyzetben – alapvetően két szerepe van. Egyrészt egy formáló és alkotó szerep (formational, constitutive), amely a Szentlélek munkája az igén keresztül, másrészt pedig olyan forrásként határozza meg a Szentírást, amely alakítja, formálja és fenntartja a keresztény identitást és életet. Ez a szétválasztás – véleményem szerint helyesen – már a cikk elején rögzíti, hogy az emberi szexualitás a második, döntően etikai (adialforon) kategóriába esik. Így, bár a kérdéskör az üdvösséget nem érinti, de a Biblia ebben a témában is mércéje a keresztény embernek.

Nagyon izgalmas, hogy a erről folyó vitában minden résztvevő számára a Biblia a mérvadó, azaz mindenki a Szentírásra hivatkozik mint a teológiai állítások forrására. További érdekesség, hogy a Biblia tanulmányozásának módszertanában sincs eltérés a különböző nézőpontok között. Mindenki történet-, irodalom- és egyéb kritikai módszereket alkalmaz. És mégis, ennek ellenére a vonatkozó bibliai szövegek jelentése tekintetében hatalmas szakadék tátong a különböző értelmezések között. Így az a furcsa képlet állt elő, hogy ugyanaz a forrás, ugyanaz a forrást feldolgozó módszertan, az eredmény mégis gyökeresen különbözik.

A szerző a fenti furcsa képletből arra következtetett, hogy *az egyes bibliai szakaszok (de úgy általában az egész Szentírás) értelmezési különbségei kevésbé függenek magától a bibliai szövegtől, annak kontextusától és az azt feldolgozó módszertantól, mint sokkal inkább és elsődlegesen az értelmező személyétől.*

Állítása szerint a bibliaértelmezés inkább szöveg és értelmező párbeszéde, semmint statikus állítások halmaza. Eme párbeszéd megértése érdekében tehát két dolgot kell megvizsgálni: az ember (értelmező) természetét (nature) és a szöveg (a Biblia) természetét (nature).

¹ <https://www.elca.org/Faith/Faith-and-Society/Social-Statements/Human-Sexuality>. (Megtekintés: 2021. november 11.)

² A szerző a Luther Seminary (St. Paul, Minnesota) biblikus teológusa. <https://www.luthersem.edu/faculty/tfrethei/>. (Megtekintés: 2021. november 11.)

Az értelmező természete

Az ember nem „üres lap”. Nem önmagában áll, és képes objektív lenni. A személyes élettörténet, a szocializáció, a társadalmi osztály, az anyagi helyzet, a nemzetiség stb. és a különböző egyházi hagyományok (felekezeti, lelki) is hatással vannak rá, és alakítják a gondolkodási, sőt a hitbeli struktúráit is. Ezek a tényezők azok, amelyek alapvetően határozzák meg azt, hogy milyen kiindulópontból értelmeződik az adott textus, vagy éppen milyen alapfeltevéseink vannak egy-egy szakasz értelme, jelentése felől.

Ez nem új helyzet, hiszen minden ember a saját korának a gyermeke. Vegyük például azt, hogy tudományos felfedezések hogyan alakították a teremtéstörténethez való hozzáállásunkat az elmúlt évszázadban. Vagy például azt, hogy a reformáció időszakában a protestáns teológusok még azon vitatkoztak, hogy a nőknek van-e lelkük, ma pedig már egészen természetes, hogy lelkésznek ezrei végzik áldozatos szolgálatukat az evangéliumosságban világszerte.

Amiben a 21. század sajátos, és különbözik az egyháztörténet előző két évezredétől, az az, hogy egyházként ma sokkal diverzebbek vagyunk, mint bármikor ezelőtt, és ráadásul ennek a diverzitásnak nagy a transzparenciája is.

Józan ésszel be lehet látni, és el kell fogadni a tényt, hogy a saját személyes és társadalmi kontextusunk döntő hatással van a Biblia értelmezésére. Ily módon a bibliaértelmezés sohasem értékmentes (value-free). És az interpretáció szubjektivitása nem csupán a történelmi kortól függ, hanem az egyes értelmezők (individuumok) sem ugyanazt gondolják egy-egy igazságról egész életükben, a személyes élethelyzetek (kor, családi állapot stb.) időről időre újabb és újabb, dinamikusan változó jelentésekkel gazdagítják az egyes bibliai szakaszokat.

Szét kell tehát választani a Biblia szövegét és annak értelmezését (interpretation), ha a tekintélyről (authority) beszélünk. Amikor ugyanis egy-egy bibliaértelmezést kérdőjeleznek meg, akkor hajlamosak vagyunk azt gondolni, hogy magát a Bibliát, annak tekintélyét, szövegét kérdőjelezzük meg. Pedig ez nem így van. Ezért *sohasem emelhetjük az egyes értelmezések tekintélyét a Biblia szövege tekintélyének szintjére.* (Már csak azért sem, mert a bibliaértelmező is végtelenen bűnös állapotban van, mint minden ember.) A szövegnek tartozunk felelősséggel, nem pedig egy interpretációnak.

A szerző állítása szerint egy olyan mondatot, amely úgy kezdődik, hogy „A Biblia azt mondja, hogy”, csak és kizárólag idézettel lehet folytatni.

A Biblia természete

A Biblia sem könnyíti meg a maga értelmezését. A Szentírás telis-tele van szövegbeni bizonytalanságokkal, többértelmű szavakkal, történetietlenségekkel, metaforákkal és

hasonlatokkal, nézőpontokkal és hallgatással. Ezek a nehezítő tényezők – Fretheim szerint – arra hívnak minket, hogy adjunk több teret a Biblia olvasása közben a képzelőerőnek (imagination), amely önkéntelenül is kitölti a hézagokat. Így válik a Szentírás olvasása kreatív cselekménnyé. Éppen ezért (a saját kontextus okán túl) mindig is lesznek értelmezési különbségek. *A szöveg – egy bizonyos szintig – mindig nyitott marad,* jelentése közel sem olyan stabil sok esetben, mint gondolnánk.

De vajon melyik a helyes értelmezés? Beszélhetünk egyáltalán egy helyes értelmezésről? Lehet egynél több olvasat adekvát? Milyen kritériumoknak kell egy-egy értelmezésnek megfelelnie? Hogyan lehet az egyes értelmezéseket fontossági/helyességi sorrendbe tenni? Ezekre a kérdésekre talán soha nem kapunk választ.

A bibliaolvasás mint dinamikus folyamat

Fretheim azt állítja, hogy a bibliaolvasás a szöveg és az értelmező természetének interakciója, azaz a Biblia és az ember olyan párbeszéde, ahol a Szentlélek munkálkodik, és újabb és újabb értelmezési lehetőségek jönnek a felszínre, sokkal színesebben, mint számítanánk.

Mivel – az előző pontokban foglaltak alapján, illetve az imént taglalt okok miatt – nincsen teljesen objektív jelentés, ezért határozottan szét kell választani azt, hogy „mit akar a szöveg” és „mit jelent a szöveg”.³ A legtöbb, amit várhatunk egy értelmezéstől, a relatív tárgyilagosság (relative objectivity). A jelentés, amelyet látni vélünk a szövegben, kölcsönhatás (interaction) a szöveg, az én és a(z) egyházi közösség között, amelyben a szöveget olvasom, és mindezen keresztül (is) a Szentlélek munkálkodik a folyamatban.

A fentiek alapján legalább három tényező van hatással a bibliaolvasás dinamikájára:

- a szöveg;
- a közösség és az egyházi/lelkiségi hagyomány, amely elkerülhetetlenül meghatározza az olvasót;
- a Szentlélek vezetése az imádságos tanulmányozás útján.

A végső feladat tehát az, hogy kölcsönhatásba léptessük a különböző értelmezéseket. S bár az értelmezési különbségek és az ezek mentén kialakuló ellentétek valószínűleg soha nem fognak feloldódni, de ezek az „ütközések” vezethetnek el bennünket a mind jobb és jobb megértésre és nyitják meg a Szentírást egyre több olvasó számára.

³ Itt hozhatnám példának a klasszikus Arany János-legendát: „Gondolta a fene...”

Kritikai végjegyzetek

Mindamellet, hogy kitűnő tanulmánynak gondolom Fretheim írását, van néhány olyan pont és hiány, amelyet érdemes megemlíteni a teljesség igénye nélkül.

1. A szerző nem említi, de legalább ennyire lényeges magának a bibliai szövegnek az önmaga értelmezését formáló ereje. Azaz, hogy az értelmező nemcsak a saját kontextusából juthat el új belátásokra, hanem maga a Szentírás is új belátásokra vezetheti az olvasót.

2. A különböző értelmezések tekintetében a tanulmány nem határoz meg egy „-tól -ig”-et. Bár ez a határnélküliség a tanulmány egyik sarokköve, de ebből következően partalannak is tűnhet az érvelés, ami a teljes szubjektivitás veszélyével fenyeget.

3. Egy lényegi megkülönböztetést nem tárgyal a szerző, mégpedig azt, hogy hol a határ a – tanulmány szempontjából kulcsfogalomként kezelt – képzelőerő (imagination) és a spekuláció között.

Mi a tanulmány jelentősége hazai evangélikus kontextusban?

Tágabb értelemben véve két okból is nagyon fontos ez a tanulmány a mai magyar evangélikusság számára.

Az első ok, hogy az emberi szexualitást és nemiséget övező felfokozott társadalmi közbeszéd nem hagyja sem megszólíthatatlanul, sem pedig érintetlenül a hazai keresztény egyházakat, így az evangélikus felekezetet sem. Egyrészt a „keresztény” jelző utóbbi időben fokozott politikai használata az egyház „saját hangjának” megszólaltatását teszi szükségessé, másrészt pedig az egyháztagok, a gyülekezetek választ várnak a kérdéseikre, útmutatást igényelnek a mindennapok küzdelmeiben. Éppen ezért kulcsfontosságú, hogy a téma különböző részegységei (homoszexualitás, transzszexualitás, genderkérdések, családi kérdések stb.) külön-külön témává váljanak a gyülekezeteinkben és teológiai fórumainkon.

A közéleti és hitéleti realitásunkon belül áttekintve a helyzetet, nem gondolom, hogy rövid időn belül megjelenhet egy olyan evangélikus egyházi állásfoglalás, amely nagy egyetértésről tesz tanúbizonyságot. Arra viszont szükség

van, hogy megfelelő módon tudjunk beszélgetni és vitázni (nem veszekedni) ebben a kérdésben is. Erre nem azért van égető szükség, mert valamiféle kompromisszumra törekednénk. Sajnos vagy nem sajnós, de a középút megtalálásának képzelete inkább vezet elvtelen megalkuváshoz, mintsem a vélt arany középút felmutatásához... Arra viszont képessé tehet bennünket a szeretet leleménye, hogy kilépjünk a saját teológiai véleménybuborékunkból, találkozzunk, és – adott esetben – ütköztessük meggyőződéseinket azokkal a hittestvéreinkkel, akik teljesen mást gondolnak ebben vagy más kérdésben. Mert (reméljük nem csak) elviekben *egy-ház* vagyunk.

Praktikusan ezt a találkozási folyamatot úgy tudnám elképzelni, mint amely egyfajta *privát nyilvánosság* keretei között zajlik. Nyilvánosságban, mert végre nyíltan kell beszélnünk erről a lelkeszi karban. De mindezt – a lehető legnemesebb értelemben – zárt ajtók mögött, lehetőséget adva a változásra, a változtatásra, a meggyőzésre, a kétségekre, az átgondolásra, és teret adva, hogy a Szentlélek jelenlétében Isten igéje teremtő erővé váljon közöttünk.

Ez az út, gondolataink és teológiai meggyőződéseink újra és újra mérlegre kerülése az, ami kellő alázatot tud adni, és „megfelelő mennyiségű félelmet” Jakab apostol szavaihoz: „...*ne legyetek sokan tanítók, hiszen tudjátok, hogy súlyosabb ítéletben lesz részünk.*” (Jak 3,1)

A második ok pedig, ami miatt Fretheim tanulmányát fontosnak érzem számunkra, hogy csillapítani tudja e fentebb felvázolt folyamat feleslegesen agresszív élet és a túlzottan militáns hozzáállást, a Krisztusra utaltság alázatát pedig erősíteni. Fretheim egy gondolatát idézném vissza befejezőképpen: amikor egy-egy bibliaértelmezést kérdőjeleznek meg, akkor hajlamosak vagyunk azt gondolni, hogy magát a Bibliát, annak tekintélyét, szövegét kérdőjelezzük meg. Pedig ez nem így van. Isten igéjének magának tartozunk felelősséggel, nem pedig egy interpretációnak.

Hivatkozott mű

FRETHEIM, Terence E. 2007. The Authority of the Bible and Churchly Debates Regarding Sexuality. *Journal of Lutheran Ethics*, 7. évf. 4. sz. Web: <https://www.elca.org/JLE/Articles/521>. (Megtekintés: 2021. november 11.)

A lelkiismeretről Worms és Flossenburg után *

■ REUSS ANDRÁS

Luthernek az 1521. április 18-án Wormsban elhangzott vallástétele fontos mozzanatokat tartalmaz a lelkiismeret értelmezésére nézve.

„Hacsak meg nem győznek engem a Szentírás bizonyágaival vagy világos okokkal (...) kötvé vagyok a Szentírásnak általam idézett igéiben és az Isten igéjébe vetett bizalmamban, és visszavonni sem nem tudok, de nem is akarok semmit, mert sem nem bátorságos, sem nem tanácsos dolog a lelkiismeret ellen cselekedni.”

A magányosan tépelődő lelkiismeretnek korábbi és későbbi értelmezéseihez képest három dolgot említ: a Szentírást, a kommunikációt és a gondolkodást.

A lelkiismeret újkori példaképeként Luther itt divatos szóval a *kommunikációt* ajánlja fel és igényli. Kész számot adni álláspontjáról, és kész meghallgatni a másik oldal érveit. Mintha azt mondaná, hogy „vele lehet beszélni”. Az alattvalókat elhallgattatni – ez annak a hatalomnak a sajátja, amelyik nem igényli a kölcsönös kommunikációt, mert tart tőle. A besorozott vagy zsoldos katonába a katonai drill eszközével verik bele az ellenszegülés és gondolkodás nélküli parancsteljesítést még a fegyvertelen alaki kiképzéssel is. Ez a célja az információ elzárásának vagy a hamis hírek gyártásának is. A lelkiismeret harcosaira ezért úgy tekintünk, mint társtalan hősökre, akiknek magányos döntést kell hozniuk az őket körülvevő ellenséges világban. A lelkiismeret azonban nem szóló vagy magánszám még akkor sem, ha valaki a lelkiismereti döntésével magára marad.

A társadalomban, de az egyházban is vita tárgyai és konfliktusok forrásai lehetnek az eltérő lelkiismereti döntések – akár a jogrendet érintik, akár a közösség egységét fenyegetik. A döntés indokairól számot kell adni, és ki kell beszélni azokat, nehogy bomlasztóan hassanak. A viták tétje nem jelentéktelen, hiszen végül is az igazságról van szó, ami megáll akkor is, ha csak egyetlen ember vallja.

Gondolkodást igényelt Luther, amikor arra hívta ellenfeleit, hogy világos okokkal – *ratione evidente* – győzzék meg tévedéseiről. Ennek a követelménynek azzal igyekezett megfelelni, hogy az elébe tett műveit megkülönböztette. Nincs oka visszavonni azokat, amelyekkel az ellenfelei is egyetértenek. A pápa és hívei rossz példáját és téves tanítását elítélő műveinek visszavonásával csak a további visszaéléseket és a hamisságot szolgálná. Míg a római zsarnokságot védők

és az istenes tanokkal ellenkezően tanítók ellen írt műveivel Krisztus tanítását védelmezte, ezek visszavonásával a zsarnokság és istentelenség uralmához járulna hozzá. Tömmör, de értelmes válaszával a reformátor bemutatta, hogy a lelkiismeretre hivatkozása elsősorban nem érzelmi kérdés, hanem az értelem bevonásával meghozott döntés. Ezzel nem kívánom tagadni, hogy az érzelmeknek is szerepe lehet a lelkiismereti döntésekben, de az érzelmekre hivatkozás nem helyettesítheti a racionális mérlegelést.

Egyetérthetünk ugyanis abban, hogy a lelkiismereti döntést és az értelmes érvelést helytelen egymással szembeállítani. Hiszen akkor a lelkiismeret hangját sem az egyéni hangulattól, sem a megmagyarázhatatlan ellenszenvtől nem lehetne megkülönböztetni. Bár olykor azt tapasztaljuk, hogy az érzéseire hivatkozik, akit megszorogatva el akarunk téríteni lelkiismereti döntésétől. Nem feltétlenül azért teszi ezt, mert a lelkiismeretet az érzelmek világában helyezi el, hanem talán azért, mert nem tud érvelni mellette. S úgy véli, hogy érzéseire hivatkozva ellenállásának megfellebbezhetetlen jeleget kölcsönöz. Vegyük észre, hogy az egyoldalú hivatkozás az ösztönös megérzésekre veszélyesen feledteti, hogy a lelkiismeretnek művelésre van szüksége. Ha ezzel nem foglalkozunk, akkor az etika pusztta megérzések kiszolgáltatottja lesz. Fontos ezért, hogy az érzelmekre takarékosan hivatkozzunk, mert ha megfontolatlanul tesszük, immunizálhatjuk magunkat az érvek ellenében.¹

A kommunikáció és a racionális érvelés mellett Luther a *Szentírás bizonyosságaira* hivatkozott. Amint hitvallásaink fogalmaznak, a Szentírás „az egyetlen szabály és mérték”,² de mégsem pusztán szabálygyűjteményként alap. Nemcsak erkölcsi normák foglalata, hanem Krisztusról szólva a tanításnak és persze a cselekvésnek is mértéke, tehát a sajátosan krisztusit kell keresnünk benne. A lutheri Szentírás-elv megengedhetetlen leegyszerűsítése, ha erkölcsi kódexként kezeljük, mint jogászok, akik keresőprogrammal nézik, valamely tényállás szerepel-e a törvénykönyvben. A katolicizmus mint kiváló pedagógus inkább arra hajlik, hogy a hétköznapi embert segítve kazuisztikus szabályrendszerrel egyszerűsítse le az erkölcsi törvényt, és ezzel tehermentesíti a lelkiismeretet. A protestantizmusban viszont az a hajlam figyelhető meg, hogy a képmutatónak tartott kazuisz-

* Elhangzott az Evangélikus Hittudományi Egyetemen megrendezett magyar tudomány ünnepén 2021. november 18-án.

¹ Klaus Engelhardt előszava, *Gewissensentscheidung und Rechtsordnung* (1997), 7.

² Epitomé, Bevezetés 1 (KK 5: 38).

tika elkerülésének szándékával Isten elé állítja nemcsak a hívőket, és ezzel túlterheli lelkiismeretüket, de a világ hitetlen emberét is, aki még kevésbé képes azt teljesíteni.

Mindkét esetben fenyeget az etikai fanatizmus csődje. Az erkölcsi fanatikus – Bonhoeffer szerint – azt gondolja, hogy „akarátának és elveinek tisztaságával szembeszállhat a gonosz hatalmával”, de „szem elől téveszti a gonosz teljes valóságát”, „és előbb-utóbb mégis belegabalyodik a lényegtelen és mellékes dolgokba” (BONHOEFFER 2015, 54. o.). Prédikációiban Jézus nem azzal foglalkozott, hogy valami bűn-e vagy sem. A Hegyi beszédben és új parancsolatában a külső látszattól a szívek mélyéig hatolt, mert – írja Bonhoeffer – Istennek e világ iránti szeretete nem vonul vissza a valóságból a világtól idegen nemes lelkekbe, hanem a legkeményebben meg tapasztalja és megszenvedi a világ valóságát. „A Krisztus testén őrzöngi ki magát a világ. A megkínzott azonban megbocsátja bűnét a világnak. Így történik a megbékélés.” (Uo. 57. o.) Ezért mondja groteszk következtetésnek azt, amire Kant jut, amikor kötelességnek tekinti igazat mondani a házamba betörő gyilkosnak, aki nálam menedéket kereső barátomat üldözi, és ezt a felfogást „a lelkiismeret galád göggé fokozott igazságának” (uo. 168–169. o.) nevezi. A testvérszeretet – a Krisztushoz kötött lelkiismeret – nem engedi, hogy elhárítsam magamról-magamtól a másik ember bűnét – vallja Bonhoeffer. Nem lehet szó tiszta lelkiismeretről úgy, hogy a másik, a bűnös emberért nem vállalom felelősséget. „Jézus Krisztusban a felelős cselekvés lényegéhez tartozik, hogy a bűntelen, aki önzetlenül szeret, bűnössé lesz.” (Uo. 166. o.)

A lelkiismeret – amint Heideggernél – Bonhoeffernél is az emberi egzisztencia mélyéről jövő kiáltás az önmagával való egységért, amely – írja az *Etikában* – „[a]lapvetően nem egy bizonyos cselekvésre, hanem egy bizonyos létmódra vonatkozik” (uo. 166. o.). Nemcsak egyes cselekedetek, hanem az emberi létmód is veszélyeztetheti az ember önmagával való egységét. És Istennel való egységét is.

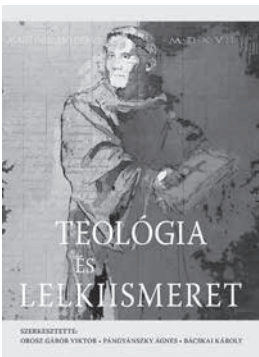
Ezeket a gondolatokat akkor értjük meg, ha a Szentírást nem erkölcsi követelmények gyűjteményeként kezeljük, hanem Krisztust hirdető és az ő követésére hívó szó-

ként. A lelkiismeretről szólva Tillich kockázatosnak tartja, ha az ember hallgat a lelkiismeret szavára, de még nagyobb kockázatnak, ha nem hallgat rá, mégis a lelkiismeret szavát tartja követendőnek, vállalva a nagyobb kockázatot, annak ellenére, hogy „[a] végeredmény [...] lehet iszonyatos is” (TILLICH 1996, 408. o.). Aligha téves feltételezés, hogy Bonhoefferre (is) gondolt, mert ami vele 1945. április 9-én Flossenburgban történt, arra illik az iszonyatos jelző. Bonhoeffer azonban nem úgy teszi a bűn átvállalását lelkiismereti kérdéssé, hogy ezzel felszabadítaná az emberi és isteni törvény kötelezettségei alól: „Aki felelős módon bünt vállal magára – és egyetlen felelős ember sem térhet ki ez elől –, az önmagának tulajdonítja ezt a vétket, és senki másnak: felelősséget vállal érte. Nem hatalma fitogtatásának bűnös göggével teszi ezt, hanem mint aki tudja, hogy kikerülhetetlen számára a szabadságnak ez a szükségképpen kegyelemre utalt tette. A szabad felelősségvállalás emberét mások előtt igazolja a szükség, önmaga szemében felmenti lelkiismerete, Isten színe előtt azonban egyedül az irgalomban reménykedhet.” (BONHOEFFER 2015, 171. o.)

Worms és Flossenburg után a feladat a Golgotáig eljutni: az öniség vallásosságából oda, hogy felebarátok, irgalmas felebarátok legyünk.

Hivatkozott művek

- BONHOEFFER, Dietrich 2015. *Etika. Útkészítés és bevonulás*. Ford. Visky S. Béla. Exit, Kolozsvár.
- Epitómé. In: *Egyességi irat*. Luther Kiadó, Budapest, 2015. (Konkordiakönyv. Magyarországi Evangélikus Egyház hitvallási iratai 5.) 38–91. o.
- Gewissensentscheidung und Rechtsordnung. Eine Thesenreihe der Kammer für Öffentliche Verantwortung der Evangelischen Kirche in Deutschland*. Kirchenamt der Evangelischen Kirche in Deutschland (EKD), Hannover, 1997. (EKD-Texte 61.)
- TILLICH, Paul 1996. *Rendszeres teológia*. Ford. Szabó István. Osiris, Budapest.

Teológia és lelkiismeret

Az Evangélikus Hittudományi Egyetem oktatóinak tanulmánykötete

Szerk. Orosz Gábor Viktor – Pángyánszky Ágnes – Bácskai Károly
Luther Kiadó, Budapest, 2021

A belső tanú, a lelkiismeret fogalmát a Szentírást tükrébe állítva milyen képet kapunk végeredményben önmagunkról? A mindennapokban – némi szójátékkal – képesek vagyunk-e ezt a képet őszintén megtestesíteni, kívüli is képviselni környezetünkben? Mit, kit (!) vetítenek a világba és embertársainkra tetteink, szavaink, szolgálatunk? A Biblián tájékozódva milyen vonalat jelöl ki számunkra, mely külső és belső útra indít minket életképzetünk irányítójá, a lelkiismeretünk? Valószínű, hogy a fenti kérdésekre adandó válaszok utáni szomjas kutatás a szélesebb istenismeret és a szorosabb önismeret élményét adta a szerzőknek, és ugyanazzal lepheti meg az önzetlen olvasót is.

Mintavétel a liturgiatudomány mai állásából

Egy fajsúlyos liturgikatankönyv margójára

■ HAFENSCHER KÁROLY

DEEG, Alexander – PLÜSS, David 2021. *Liturgik*. Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh. (Lehrbuch Praktische Theologie 5.)

Ráhangelő gondolatok

A német Gütersloher Verlagshaus nagy vállalkozásba fogott akkor, amikor elindította a Gyakorlati teológia tankönyvei sorozatot (Lehrbuch Praktische Theologie). Múltak az évek, és sorra jelentek meg a kötetek a lelkigondozásról, az ekkleziológiáról, a valláspedagógiáról, az igehirdetéstanról (*Seelsorge, Kirche, Religionspädagogik, Homiletik*). Olyan műveket kapott kézbe a teológustársadalom, amelyek igényes tartalommal, életközeli hangvétellel, az általános tudást kiegészítő módon és a napi szolgálat ellátását segítve adtak új impulzusokat a lelkészi szolgálatban és az annak háttéréül szolgáló teológiai munkában.

Nemrégem érkezett meg a legújabb kötet az istentiszteletről Alexander Deeg és David Plüss szerzőktől, amely a *Liturgik* címet viseli. Alexander Deeg a már neves, de még fiatalos német professzorok közé tartozik, akinek tevékenysége, hatása a gyakorlati teológia területén az egyik legjelentősebb. Nemzedékváltásnak vagyunk tanúi, és Alexander Deeg nemcsak átvette a stafétát neves elődeitől és jelentős kortársaitól, de új levegőt is hozott mind a liturgia, mind pedig a homiletika világába. David Plüss svájci református teológus, a Berni Egyetem gyakorlati teológiai tanszékének professzora. Szakterülete a liturgia, a homiletika és az egyházelmélet. Publikációi nemcsak magas színvonalúak, de aktualitásuk mindig összecseng az egyház gyakorlatával.

Jelen írás nem csupán rövid figyelemkeltő bepillantás akar lenni egy sokadik új könyvbe, hanem sokkal inkább a lényegre fókuszáló ismertetés, valamint köszönetmondás azért, hogy ez a mű megszületett, s jelentősen gazdagította az istentisztelet szent ügyével foglalkozók ismereteit, és kinyitja az olvasók vagy a művet kézikönyvként használók (mindkettő lehetséges és ajánlott) látókörét, frissíti gondolkodásmódját.

Gazdag előélet

Mielőtt feltennénk a kérdést, miért is van szükség az elmúlt évtizedek gazdag termése után egy újabb átfogó liturgikatankönyvre, emeljük ki a mögöttünk levő, szakterületünk szempontjából gazdag évtizedek legfontosabb írásos mérföldköveit. Tegyük egy rövid, tanulságos utat.

Ismerjük a korábbi nyugat-európai liturgia tan- és szakkönyveket: bőven van miből tallózni, hiszen a 20. század vége, 21. század eleje a liturgikus irodalom felvirágzását hozta. Soha ilyen bőséges szakirodalom nem született. Mióta Georg Cassander (1513–1566) a 16. században először az istentisztelettel kapcsolatos tudományos reflexiókat liturgikának nevezte, protestáns téren születtek fontos, mérföldkövet jelentő művek, de soha annyi, mint az elmúlt öt-hat évtizedben. Egyértelmű jele ez annak, hogy az 1960-as évek óta folyamatosan és intenzíven napirenden van az istentisztelet kérdése. Csak az elmúlt fél évszázad alapvető liturgikai irodalmát nézve is látjuk az igen gazdag termést. Gondolatban vegyük végig ezeket.

- A nagy, négykötetes *Leiturgia* (MÜLLER-BLANKENBURG 1954–1961), amely az istentiszteleti élet teljességét átfogja és tudományosan feldolgozza, még az ötvenes években indult útjára, csupán a negyedik kötet megjelenése nyúlt át 1961-re. Ma is jól használható.
- A *Handbuch der Liturgik* (SCHMIDT-LAUBER-MEYER-BLANCK-BIERITZ 2003) jó néhány kiadásban, mindig érdemi új anyaggal jelent meg, amely részleteiben és egészében egyaránt lenyűgöző szellemi termék és nagyszerű segítség tudósoknak és gyakorló lelkészeknek. A szakterületen dolgozóknak napi használatban lévő kézikönyv.
- Friedrich KALB leíró liturgikája (1982) minden, az ebben a diszciplínában érdekelt ember számára alapműnek számít. Ez lényegre törően szűkszavú, de minden érdemi információt tartalmaz az istentisztelet leírásában és összefüggéseinek elemzésében – empirikus megközelítésben.
- Hans-Christoph SCHMIDT-LAUBER az anamnézis témára építi fel az istentisztelet lényegét összefoglaló művét (2000).
- Christian GRETHLEIN és Günter RUDDAT szerkesztésében jelent meg az az alapmű, amely a *Liturgisches*

Kompendium címet viseli (2003). Ebben a liturgiatudomány legjobbjai járják körül az istentisztelettel kapcsolatos információkat, komolyan véve azt a kontextust, amelyben az istentiszteleti élet zajlik, s nemcsak az alapismereteket közlik, hanem továbbgondolásra is készítenek.

- Karl-Heinrich BIERITZ mindent átfogó, a legapróbb részletekbe mentő *Liturgik* című könyve a szakma mai „bibliája” (2004). A lenyűgöző mennyiségű tudásanyag mellett olyan tudományos, egyházas és ökumenikus szemléletet mutat be, amely példaadó a liturgiával foglalkozóknak – felekezetre való tekintet nélkül.
- Meghatározó volt Manfred JOSUTTIS új szakmai fejezetet hozó műve (1991), amely viselkedéstudományi alapokra helyezte a liturgikát. Bár nem fér bele a liturgikus szakirodalom megszokott kereteibe, gondolkodásmódja kikerülhetetlen, hiszen a lényegret ragadja meg: az istentisztelet találkozás a Szenttel.
- Martin Nicol *Út a titokba – Védőbeszéd az evangélikus istentiszteletért* (2006) című műve rendkívül olvasmányosan, mégis tudományos igénnyel vezet be a gyökereket jelentő tradícióba, amelyből megújuló istentiszteleti élet fakadhat. Így mutatja be az istentisztelet korunkban neuralgikusnak mondott tizenkét pontját, megtalálva a perspektivikus utat a jövő tudatos istentiszteleti gyakorlata felé.
- Végül Michael MEYER-BLANCK *Gottesdienstlehre* című művét említem (2011), amely már a liturgiatudomány új szellőit hozta. Komplex látásmódot, mozaikkockák helyett teljes képet nyújt az istentisztelet ösztönművészi alkotásáról, beleértve a korábban külön kezelt részdiszciplínákat (igehirdetés, imádságtan stb.).

Ezek csak a kiemelkedően fontos kötetek. Természetesen a nagyon foghíjas magyar evangélikus liturgikus szakirodalom legkiemelkedőbbjét is meg kell említenünk, amely mindmáig megadja a világ lutheránus liturgiatudományának alapját: VAJTA Vilmos Luther istentisztelet-teológiáját feldolgozó művét (1959).

Térjünk vissza az eredeti kérdéshez: Miért van szükség egy újabb, az istentisztelet témáját feldolgozó átfogó liturgikakönyvre? Tud-e valami újat hozni a szerzőpáros? Érdemes-e újabb ismeretekért vagy újabb szempontokért nemcsak belelapozni, hanem el is mélyülni Alexander Deeg és David Plüss könyvében?

A kötet tartalma

Hatalmas munkát jelez a vaskos kötet: közel hétszáz oldalas mű fekszik az asztalomon. Már a terjedelme is tekintélyt parancsol. Ha kinyitjuk a tartalomjegyzéket, a tartalom csak alátámasztja ezt az állítást, hiszen az itt felsorolt tizenegy fejezetcím elvi és gyakorlati témákat éppen úgy hoz, mint

átfogó alapelvek kibontását, történeti ismeretek nagy ívbe foglalt látásmódját, istentiszteleti elemek részletes bemutatását, ökumenikus és vallásközi kitekintést, gyakorlati tanácsokat is bőséggel. Csak néhányat említek ezek közül. A bevezetés nem formális, hanem rögtön rátér a szakterületen használt fogalmak „újraolvasására” és tisztázására. Témapárokat hoz fel, ezekkel jelzi a legfontosabb kérdéseket és viszonylatokat: liturgika és homiletika viszonya; liturgika és liturgiatudomány; származás, érvényesség és megformálás (megformálódás); istentisztelet és konfesszionalitás; nyelvi és kontextuális vonatkozások.

A második fejezet foglalkozik a liturgiatudományban használt különböző módszerekkel, segítve a nagyon sokrétű eszköztárban való eligazodást. A harmadik fejezet összefoglalja az istentisztelettel kapcsolatos tapasztalatokat, s elemzi az empirikus megközelítésből adódó tényeket. A negyedik fejezet szól a Biblia és az istentisztelet kapcsolatáról – nemcsak a gyökereket elemezve, hanem azt a kérdést taglalva, hogy miként válik biblikussá a mai ember és a mostani egyház istentisztelete. Kiemeli a Biblia istentiszteleti könyv jellegét, különös tekintettel a szentírási olvasmányokra és a mindenkor istentisztelet Bibliát megjelenítő karakterére (inszenierung). Klasszikus fejezetnek számít a történeti rész, amely segít egyben látni azt a folyamatot és fejlődést, amely a kereszténységet húsz évszázadon át jellemezte.

A mű középpontjában áll az istentisztelet teológiájáról szóló hatodik fejezet. Itt nemcsak a történeti modelleket mutatják be a szerzők, elvezetve a jelen elméleteiig, hanem három alappillért is megneveznek, amivel a maguk részéről leteszik a voksot: az istentisztelet összegyülekezés, jelenlét és hiány, valamint igekultusz. A következő szakasz (hetedik fejezet) az istentisztelet szociológiai és antropológiai vonatkozásait tárja fel, rávilágítva a vallás és az istentisztelet kapcsolatára éppen úgy, mint a társadalmi vonatkozásaira. Az antropológiai részben a rítus, a vallásos élmény és tapasztalat, illetve az emberi test istentisztelettel kapcsolatos vonatkozásai kerülnek elő. Ennek folytatásaként az istentisztelet kontextusáról és hatásmechanizmusáról szól a következő, nyolcadik rész.

A kilencedik fejezet a klasszikus, elemző liturgikák mintájára sorra veszi az istentisztelet alapformáit, elemeit, a szerepeket, a helyeket, a tereket és az időt. Ezután következik a gyakorlatról szóló rész (tizedik fejezet), amely mélyen a téma mélyére nézve azt vizsgálja, milyen eszközöket használ az istentisztelet céljának megvalósítására, s ehhez milyen általános emberi és milyen speciálisan egyházi gyakorlatok állnak rendelkezésre. Milyen módon működnek az egyes liturgikus alapfunkciók, az ének, az olvasás, a magyarázat, a hallás, a hitvallás, az áldozat, a részesedés, az evés-ivás és az áldáshoz kapcsolódó küldés-küldetés?

Századunk információs társadalmában különösen is izgalmas a médiáról szóló (tizenegyedik) fejezet. A nyelv, a zenei eszközök, a jelképrendszer, a digitális kihívások mind-

mind témává kell, hogy váljanak az istentisztelettel érdemben foglalkozó ember és gyülekezet számára. A következő szakasz ennek folytatásaként „az istentisztelet hangszínei” címmel arról értekezik, milyen módon szólal meg az istentisztelet a legkülönbözőbb korok és stílusok „hangszerelésében”, azaz a különböző kultúrák hangzó eszközeivel. A szerzők megpróbálnak egyfajta tipológiát megfogalmazni, bemutatni a formákat, tradíciókat, újításokat és műfajokat, ami segít elkerülni a rossz és ügyetlen beskatulyázást az istentisztelettel kapcsolatban. Egymás mellé helyezik a liturgikus sokszínűséget és az otthonosság fogalmát, hiszen a keresztény gyülekezet egyszerre kell, hogy megélje a gazdagságot és az otthonosságot.

Külön fejezet (a tizenharmadik) szól az ökumenikus liturgiatudományról. Az itt felsorakoztatott gazdag gondolati tartalomból az a kérdés különösen is kiemelendő, mit jelent a liturgia ökumenicitása egy olyan kisebbségi keresztény világhelyzetben, ahol egyre növekszik az európai paphiány. Ugyanakkor az ökumenikus kérdések nem szűkülhetnek be a helyi vagy regionális közvetlen kontextusra, meg kell nyílni – a zsidó–keresztény párbeszéd kapuján keresztül – a vallásközi dialógusok istentiszteleti életet is megtermékenyítő volta felé.

A liturgikus látásmód kiszélesítése

A kötet koherens, jól egymásra épülő ismeretanyagot nyújt azok számára, akik kezdőként vagy érdeklődőként mélyebb ismereteket akarnak szerezni az istentisztelettel kapcsolatosan. Azok számára pedig, akik már jártasak a liturgikában, segít rendet tenni az információk tengerében, segít eligazodni a különböző irányzatok között. Így jár el például az istentisztelet teológiáját bemutató fejezetben (6.), ahol mozgalmakat, irányzatokat és személyeket köt össze, s mutatja meg ezáltal azt a folyamatot, amely nemcsak fejlődést jelent, hanem a különböző megközelítések egymásra épülését vagy éppen komplementer jellegét. Teszi ezt úgy, hogy egyiket sem idealizálja vagy emeli a másik fölé, hanem bemutatja azok hibáit és pozitívumait. Mert így lehet tanulni. A mai magyar evangélikus olvasó is így gondolhatja újra – nem egyszer érzelmi alapon meghozott – véleményét, kijelentéseit és döntéseit egy-egy liturgikus gyakorlattal vagy irányzattal kapcsolatban. Ugyanis a különböző irányzatok nem elsősorban választásra indítanak – hogy a nekünk tetszőt kiemeljük a kínálatból –, hanem tanulásra, azaz, hogy a megismert álláspontok beépüljenek a magunk tudatos, biblikus kontrollal és önkontrollal végzett gyakorlatába. A liturgia természetesen éppen a kötődés, a tradíció, az otthonosságérzet okán igen erős szubjektív megítélés alá esik. A szélesedő liturgikus látásmód nem az addig ismeretlen, a félreismert vagy éppen a túlságosan is ismert gyakorlatok elvetését, hanem éppen ellenkezőleg, az egyház

Isten áldotta színgazdagságának felismerését és az abból fakadó hiteles és megújulni tudó gyakorlat kialakítását segíti.

Tankönyvből vagy az életből?

Tankönyvsorozatban jelent meg Deeg és Plüss *Liturgikája*. De lehet-e egy könyvből megtanulni a liturgiát? (Vö. 15. o.) Számos művet soroltunk fel ennek az írásnak az első részében. Lehet-e belőlük megtanulni az istentiszteletet? Megtanulhatók-e könyvekből olyan képességek, amelyek készsé tesznek a helyes ítéletre, megfelelő értékelésre és ezek nyomán helyes gyakorlatok kialakítására? Képes-e az ember tanuláson keresztül megfelelő liturgikus hozzáállásra szert tenni, amely azután képessé tesz a legmegfelelőbb istentiszteleti élet kialakítására, fenntartására és természetessé tételére?

A szerzők maguk teszik fel ezeket a kérdéseket, és arra a válaszra vezetik olvasóikat, hogy liturgikus képzés, reflexió és cselekvéskompetencia nem szerezhető meg szakkönyvek olvasásával. Sokkal inkább az istentisztelet ünneplése által. Ez pedig érvényes mindazokra, akik az istentiszteletet előkészítik, formálják, levezetik, de azokra is, akik csak résztvevőként vannak jelen. A könyvek nagy segítséget jelenthetnek, megalapozzák az ismereteket, segítenek jól keresni, nyitottá tesznek a befogadásra. A liturgiát azonban meg kell élni. Ehhez tapasztalatra, ismétlésre, variálásra, a liturgikus magatartás elsajátítására van szükség. Mesterfoglásokat könyveken keresztül is meg lehet tanulni, de a liturgia több ennél. Egy út, egy folyamat. Benne van a tartalmat hordozó formák megismerése, de elsődleges a tartalom megismerése, megtapasztalása és átélése. Fontos, hogy az a közösség, amely a liturgiát végzi, reflektáljon az ott törtétekre, s ennek be kell épülnie a liturgus személyébe, liturgikus habitusába. A liturgus magával hozza addigi élettörténetének a hatásait. Megismeri az előtte jártak útját. Meghallja a jelenlévők – gyülekezeti tagok és szakértő kollégák – visszajelzéseit. Számba veszi az antropológiai és szociológiai adottságokat. Ezekből pedig az egyházzal összhangban kialakítja a maga útját, de mindig úgy, hogy az ne egyénieskedő gyakorlat legyen, hanem az egyház liturgiája, az adott személy Isten adta képességeit felhasználva.

A liturgikus észlelés készsége szintű begyakorlása és beélesítése kulcskérdés. Csak ez segíthet az istentisztelethez kapcsolódó érzék és a létfontosságú érdemi ítélőképesség kialakításában. Abban, hogy a liturgus természetévé váljék, mi a jó, mi a helyes, mi az, ami formaként az isteni tartalmat hordozza. Enélkül csak üres „agendázás” maradhat a liturgia. Előírt szövegek használata, elmondása vagy eléneklése. Erre azonban mind a liturgus, mind a gyülekezet rá fog unni. Az, ami a Szentlélek sodró működésének területe, unalmas kötelező gyakorlattá válik. Ennek pedig az ellenkezőjére is lehetőség lenne: az istentisztelet az élő Úrral való élő találkozássá válhat.

Ehhez alapos begyakorlás szükséges. A gyakorlat teszi a mestert a liturgiában is. Ez nem a rutin megszerzését jelenti, hanem a belesimulást a tradícióba és a Szentlélek innovációjába. Ha valami megvalósulás után kiált a magyar evangélikus közösségi létben, az éppen ez a fajta liturgikus attitűd, amely elhárít egy sor akadályt az Istennel való igazi, mély, tartós találkozás elől.

A liturgikus kultúra szükségessége és kialakítása

E kötet egy ilyen liturgikus kultúrát kíván kialakítani (vö. 16. o.). Jellemzője a megalapozottság, tudatosság, életközelség, flexibilitás, alázat és az egyházba mint Krisztus testébe való beilleszkedés. Erre a kultúrára kellene törekednie minden egyháznak, ahol az istentisztelet nem akar csupán vallásos gyűlés maradni. Ez a liturgikus kultúra segíti azt, hogy az emberi találkozás valóban az isteni jelenlét alkalmává válhassék.

Ez a cél pedig nem azáltal érhető el, hogy egyfajta helyesnek (és „egyedül üdvözítőnek”) tartott liturgikus rendet gyakorolunk, hanem azáltal, hogy a sokféle istentiszteleti tradíciót komolyan véve, a biblikus mércét szem előtt nem tévesztve mindent megteszünk az élő liturgiáért. Az élő liturgia ismérve pedig nem az emberi műfajok helyes kiválasztása, nem az, hogy egy dramaturgiaiailag kikristályosodott, ugyanakkor rugalmasságában eleven forma mellett tesszük le a voksunkat. Az élő liturgiát Isten jelenléte teszi élővé, és ez a jelenlét formálja meg az egyház tradíciójába beleillő, lényegénél fogva gazdag tartalmú, a kinyilatkoztatást hordozó liturgiát.

Komplex istentisztelet-teológia

A gyakorlati teológia istentisztelettel foglalkozó részdiszciplínái nem önálló, egymástól független egységek, hanem folyamatos kölcsönhatásban élő, de összefonódva egységet alkotó részek. Az elmúlt évtizedek evangélikus gyakorlata szerint külön tudományág volt a homiletika és a liturgika. Az is egyértelmű az elmúlt században, hogy a homiletika a liturgika kárára emelkedett ki. A teológiában az igehirdetés tudományát tartották fontosabbnak, s a liturgika inkább megtűrt szereplője volt a lutheránus teológia palettájának. (Sajnos a harmadik ág, az eucharistia, azaz az imádságtan teljesen a háttérbe szorult.) Az egyensúly nem úgy látszik helyreállni, hogy egyenlő, de független tárgyként élnek egymás mellett, hanem úgy, hogy a kettő (és a mostoha harmadik, az imádságtan) egy nagy egységbe szervesül: az istentisztelettanba vagy más néven az istentisztelet-teológia diszciplínájába. Egyben látni és egyben gyakorolni az egészet.

Deeg és Plüss liturgikakönyve ezt az egységet képviseli – s ezzel igazolja azt a gondolkodásmódot, amelyet az elmúlt három évben az Evangélikus Hittudományi Egyetem is megpróbál meghonosítani a teológusok közt, legyenek

azok kutatók, tanárok vagy hallgatók. Ez a szemlélet az, amely új gondolkodásmódot teremthet a magyar lutheránus lelkészi karban is – az istentisztelethez való hozzáállásunk újragondolásában és újraértékelésében. Ebben az értelemben is megpróbáljuk ujjunkat a nemzetközi teológiai gondolkodás ütőerén tartani.

Az itt vizsgált szakkönyv erőteljes hangsúlyt tesz arra a gondolkodásmódra, amely az igehirdetés és a liturgia egymást feltételező, a másikat nélkülözni nem tudó kölcsönhatásáról szól. Az elmúlt évszázadok protestáns gyakorlata nyomán állíthatjuk, hogy hosszú időn keresztül a prédikációs istentisztelet volt a gyülekezet gyakorlatának alapmodellje. Ez azt is takarta, hogy mindennek a középpontjában az igehirdetés állt, és a liturgia a prédikációra ráhangoló és azt lecsengető szerepet kapott. Az igehirdetés magasabb rangot kapott a liturgiánál. A liturgikus megújulás visszaadta azt az élményt, hogy az igehirdetés része a liturgiának, a liturgia pedig nem lehet meg igehirdetés nélkül. Sőt valójában az igehirdetés is liturgia és a liturgia is igehirdetés. Ez a látásmód teszi helyre a torzult álláspontokat és igazságangra emelkedett félreértéseket.

Holisztikus látásmód

A teológiai oktatás egészen a 20. század végéig elsősorban exegetikai, történeti és dogmatikai képzés volt (vö. 18. o.). Isten igéjének a szolgáit képezték, hogy az igét szakszerűen és szentírászerűen hirdessék. Az, hogy az igehirdetés az istentisztelet keretében történik, s túlmutat az írásmagyarázati vagy tanítási funkció, nem igazán vált hangsúlyossá. A liturgiának is van igehirdető szerepe, és a prédikáció is része a rituálénak. A liturgia a koncentrált ige hirdetése, s az igehirdetés maga is rítus. Mára újra gyökeret vert a holisztikus gondolkodás a liturgika területén, amely magába öleli a homiletikát; s gyökeret vert a homiletika területén is, amely az istentisztelet keretében teljeseedik ki. Egymással és egymásban – fogalmazzák a kötet szerzői –: ez a liturgika és a homiletika helyes viszonya.

A liturgiatudomány perspektívái

Ilyen értelemben a liturgia és az istentisztelet cserefogalmak, amelyek egymást helyettesíthetik. A liturgiatudomány ezzel a komplex egésszel foglalkozik úgy, hogy történelmi ismereteket, teológiai reflexiós képességet, kultúratudományi meglátásokat épít be az eszköztárába. A „teológiai reflexió” szinte refrénszerűen visszatérő kifejezése a tárgyalt kötetnek. A liturgika tudományának négy reflexiós perspektíváját nevezi meg: historikus-genetikus, teológiai-normatív, antropológiai-társadalomtudományi és performatív-cselekvésorientált (vö. 20. o.).

A történeti-genetikai perspektíva a liturgikus imádságok és formák kialakulásával, fejlődésével és változásával

foglalkozik. Az istentisztelet bibliai és vallástörténeti előzményeit vizsgálja például a keresztség és az úrvacsora esetében. Utánané az egyes liturgikus tételek létrejötte feltételeinek, a liturgikus váltásoknak, megvizsgálja a valláspolitikai háttérüket, összerendezi a különböző liturgiacsaládokat úgy, hogy feltárja azok egymáshoz való viszonyát. A történeti-genetikai perspektíva utal a liturgia formanyelvének kontextusára és kereteire, arra, hogy a nyelvezete és a megformálása milyen kulturális, esztétikai, valláspolitikai és mentalitástörténeti háttérből értelmezhető.

A teológiai-normatív perspektíva feladata, hogy világossá tegye: a történetileg sokféle és nagyon eltérő módon ünnepeelt istentisztelet fejlődését milyen utak jelölik ki (vö. 21. o.). A bibliai időktől kezdve az istentiszteleti életet végigkísérte a kritika is. Ahhoz azonban, hogy valamit kritizáljon az ember, kritériumokra van szükség. A bibliai tanúságtételek alapján kifejlődött istentisztelet sokféle lehetőséget kínál. Szükséges hát egy értelmezési (hermeneutikai) folyamat segítségével és megfelelő reflexiókkal olyan döntéseket hozni, amelyek megfelelően megalapozott, egyben az egyház számára életszerű liturgikus gyakorlatot eredményeznek. Ehhez teológiai normák megfogalmazása szükséges. Közben figyelni kell arra a tényre, hogy az istentisztelet nemcsak tárgya a teológiai munkának, hanem forrása is. Alexander Deeg és David Plüss ezzel Jochen ARNOLD méltán híres istentisztelet-teológiai művének gondolatát folytatja (2020, 31–34. o.). Az istentisztelet valójában ünnepeelt teológia – s ebben az értelemben *theologia primának* nevezhető.

A teológiai-normatív perspektíva szükséges kiegészítésként magával hozza az antropológiai-társadalomtudományi perspektívát is (vö. 21. o.). Mivel az istentisztelet emberi magatartásról, viszonyulásokról és észlelésről is szól, s ezek kulturális és társadalmi feltételek közt alakulnak és zajlanak, a liturgia értelmezéséhez és minőségi megéléséhez szükség van szociológiai, pszichológiai, filozófiai ismeretek és meglátások bevonására. Ezek nemcsak segítenek az istentiszteleti élet megformálásában és folyamatos gyakorlatában, hanem gazdagíthatják is azt. Ehhez elkerülhetetlen foglalkozni a rituálékutatás eredményeivel. A rítusok vizsgálata, mai megjelenési formája és az azoktól elválaszthatatlan társadalmi transzformációs folyamatok segítenek tisztázni a liturgikus és paraliturgikus igényeket, megnyilvánulásokat vagy éppen ellenkezéseket. Ehhez társul továbbá a szemiotika tudományának bevonása, hiszen a liturgia számos verbális és nonverbális elemmel él. Ezek kódolása és dekódolása együtt jár a liturgiában való elmélyedéssel. Az ige esemény, „szóesemény”. Az ige hirdetésben és a liturgiában olyasvalami történik, aminek nemcsak a tartalmát, hanem a hatását is vizsgálni kell (vö. 22. o.). A legújabb időben – értelemszerűen – további tudományterületeket is bevontak a liturgikus kutatásba és elemzésbe. Ezek a performance-elmélet, a gyakorlatelmélet és a színháztudomány, karöltve a dramaturgiaelmélettel.

A liturgiatudomány negyedik fő perspektívája a cselekvési és performatív perspektíva. Ezek az istentisztelet konkrét megvalósítására fókuszálnak. E perspektíva használatának nem az a célja, hogy „jól sikerült” istentiszteleteket lemintázzanak és másoljanak. A cél sokkal inkább az, hogy megfelelően figyeljék meg a liturgikus gesztusokat és eszközöket, hogy azok motiváljanak felelős és megalapozott döntésekre a liturgia megformálásával kapcsolatban. Mindezt úgy, hogy a liturgikus magatartás és az istentisztelet megformálása történeti, teológiai és antropológiai-társadalomtudományi megalapozottsággal valódi reflexiós folyamatá válják (vö. uo.).

Kontextus

Közben nem feledhetjük, hogy a liturgia mint vizsgálatunk tárgya és ünneplésünk gyakorlata meghatározott nyelvi környezetben zajlik. Ez a kontextus is magyarázza, hogy különböző helyeken különböző módon ünnepelnek emberek és közösségek. A liturgikus sokszínűség háttérében tehát a liturgia nyelve is ad egy alapszínezetet. Ha magyarországi példát nézünk, azt tapasztaljuk, hogy a hazai német, szlovák és magyar ajkú gyülekezetekben korábban jelentősen eltérő volt a liturgia, és ma, a részbeni asszimiláció után az ilyen tradícióval jelentkező gyülekezetek magyar nyelvű istentiszteleti gyakorlata is hordozza a korábbi eltérés lenyomatát. Érthető, hiszen a liturgia inkulturációja nyelvterületenként változik, és például magyar nyelvre nem elég lefordítani liturgikus szövegeket, „magyarítani” is kell azokat.

Ugyanez vonatkozik az istentisztelet zenei formálására is. A zenei nyelv meghatározó, hiszen lutheránus gondolkodás szerint nem kísérőzeneje, hanem konstitutív eleme a liturgiának. Számos tényező befolyásolja azt, hogy milyen zenei anyag szólal meg az istentiszteleten – egy-egy stílus határozza meg az egész istentiszteletet, vagy különböző zenei stílusok keverednek. Ez többek között függ a tradíciótól, a kulturális környezettől, a zenei szolgáltatók képzettségétől, a liturgiát vezető és a gyülekezet igényétől és az adott alkalom ünnepi jellegétől. Mindezek figyelembevételével, az aktuális helyzet tisztán látása, a valós igények felmérése és az igényesség ébresztése – mind-mind befolyásoló tényezők a reflektív liturgikus gyakorlat kialakításában.

A liturgiatudomány módszerei

A liturgia tudatos végzésének, a rossz gyakorlatok megváltoztatásának, a reformlehetőségek esélye végiggondolásának, az esetleges újítások bevezetésének háttérében mindig érdemi liturgikai munkának kell állnia. Milyen eszköztár áll erre rendelkezésre? Deeg és Plüss „tankönyve” az olva-

só elé tárja annak a módszergyűjteménynek a gazdagságát, amelyet tradicionálisan, illetve újabban a liturgiatudósok használnak (vö. 25. kk.). A módszerrepertoár oly gazdag, hogy akár válogathat, akár párhuzamosan használhat belőle mindenki, aki igényesen foglalkozik az istentisztelet alapkérdéseivel és aktuális kihívásaival.

A kötet szól a sokszínűség háttéréről, az észlelés és megfigyelés módszereiről, a reflexiók metódusokról.

Miért áll rendelkezésre oly sokféle külön, de akár komplementer módon is használható módszer? Elsősorban azért, mert a liturgiatudomány határokon át mozog. Éppen az elmúlt évtizedek mutatták meg, hogy a korábbi módszerek száma jelentősen bővült. Minden teológiai diszciplína foglalkozik az istentisztelettel. Ez már önmagában hordja a módszertani különbözőségeket, hiszen más megközelítésben és eljárással nyúl a liturgikus anyagokhoz az egyháztörténész, a biblikus, a dogmatikus, az etikával foglalkozó teológus vagy az egyház és társadalom tudományának művelője. Ez még csak a „házon belüli” sokszínűség. A társtudományok egész sora, ahogyan erre már fentebb többször is utaltunk. E tény háttérében ott áll az istentisztelet komplex gyakorlata, műfaji összetettsége, a recepció oldaláról érkező sokféle kihívás. Szövegek, meditatív elemek, zenék, mozgások, szerepek, helyek és terek, tárgyak, rítusok mind-mind fontos szereplői a komplex istentiszteleti jelenségnek. Ezért a megközelítése is – elkerülhetetlenül – sokféle és összetett. Az evangélikus teológiai gondolkodásban és oktatási gyakorlatban – eltérően a római katolikustól – nem a rendszeres teológia, hanem a gyakorlati teológia keretébe illeszkedik az istentisztelet. ¹ Ebben a koordináta-rendszerben a liturgika nem deduktív módon a dogmatika alapgondolatához fordul, hanem „a megélt vallás ² kritikus-teológus tapasztalati tudományi ³ megközelítésével a megvalósuló istentisztelethez, azaz az Isten–ember találkozáshoz. Ez a gyakorlati teológiai liturgika viszont nagyon precíz megfigyelést és analízist igényel.” (Vö. 25. o.)

A kritikus liturgiatudomány – Reinhard MESSNER *Bevezetés a liturgiatudományba* című munkájának elmélete – a *tapasztalás – reflexió – orientáció* hármasa alapján működik (2001, 25. o.). Az itt ismertetett kötet ezért utal a kétféle módszercsoportra, és kibontja azt nemcsak az alaphang megütése érdekében, előljáró információként, hanem olyan kiindulópontként, ahova az egész műben visszacsatolás történik.

Az érzékelés és megtapasztalás (Wahrnehmung) mód-

szerei között mindenekelőtt az empirikus módszert kell megemlítenünk. Nem véletlen, hogy a német gyakorlati teológia neves alakja, Albrecht GRÖZINGER az egész gyakorlati teológiát a tapasztalástudomány művészetének nevezi (1995). A megtapasztalás módszerei között kötetünk szerzői kiemelik a kvalitatív valláskutatás, a rítusanalízis, a performance-analízis, a szemiotika módszerét, valamint az úgynevezett kvantitatív módszereket. Ezek egyenként és együtt is válhatnak az istentiszteletet jövőorientáltan elemző metódusokká.

A reflexió módszerei közül kettőt emelnek ki szerzőink. Az első a történeti módszer, amelyet itt elsősorban nem a megalapozás, hanem a felfedezés eszközeként használ a liturgiatudomány. A módszer arra kérdez rá, hogyan jöttek létre a keresztény istentiszteleti modellek, melyek voltak a megelőző formák vagy minták, milyen hatások érték, milyen kulturális befolyás alatt keletkeztek és formálódtak. Mi az, ami közvetlenül vagy indirekt módon megjelenik a környezeti hatásokból, és mi az, amitől a keresztény liturgiaképződés elhatárolja magát? Mik voltak kezdetben a meghatározó istentiszteleti elemek, és melyek voltak a liturgia lefolyásának legfontosabb jellemzői? Hogyan kereszteltek, és miként ünnepelték az úrvacsorát? Mindezek hogyan és mitől változtak és fejlődtek? Vajon lehet-e egyfajta tipológiát felállítani a különböző korokkal, időszakokkal kapcsolatban a formák kialakulásáról és átalakulásáról? Ezek nyomán derül ki, hogy nem volt az istentiszteletnek olyan ősfarmája, amelyhez ma mindent mérhetnénk (vö. 35. o.). A sokféleség és a komplexitás minden időben jellemző volt, s ez konzekvenciákkal jár a mai istentiszteleti életre nézve.

A reflexió módszerei közül másodikként említi a kötet a rendszeres teológiai metódusokat (vö. 38–40. o.). Ez az alapvető, „fundamentális liturgika”. Ez a módszer részben a hit alapvető felismeréseit és élményét találja meg a liturgiában, és arra reflektál, amit az egyház a hittételekben megfogalmazott. Másrészt a liturgia a rendszeres teológia tárgya – a *lex credendi lex orandi* elv alapján a reflexiók folyamata erre épül. Harmadrészt a liturgia a rendszeres teológiai igyekezetek és eredmények felhasználója. Ezen reflektív módszerek kapcsán említik a kötet szerzői Schleiermacher elméletét a „vallási tudat cirkulációjáról”, illetve Karl Barth gondolatát arról, hogy a liturgiában az ember egzisztenciális és kételkedő értelemkeresése és az evangélium felszabadító ereje drámai módon találkozik. Könyvünk egyik szerzője, Alexander DEEG a korábban megjelent alapvető liturgikájában (2012) egyértelművé tette, hogy sem induktív, sem deduktív módon nem vezethető le a valós istentisztelet megtapasztalásából és analíziséből az istentisztelet elmélete és normatív alapvetése. Ehelyett az abduktív módszert ajánlja, amelyben természetes módon számol a dogmatika és a liturgika szembenállásával, a teológia és az empiria ütköztetésével. Ez nem állandó folyamatot jelent,

¹ Nem feledve, hogy a gyakorlati teológia nem a teológia gyakorlata, hanem a gyakorlat teológiája.

² *Gelebter Religion* – olyan szakkifejezéssé vált az elmúlt évtizedek istentisztelet-teológiai, vallásszociológiai és általános társadalomtudományi vonatkozásában, amely nem csupán egy konkrétan megélt vallásos eseményre utal, hanem általánosságban beszél a ténylegesen átélt és megvalósított hitről és annak gyakorlásáról.

³ „Wahrnehmungswissenschaft”.

hanem véletlen- és alkalmoszerű felbukkanást, ütköztetést. Ugyanis mindkettő változóban, folyamatosan alakulóban van. Sem ezek leírása, sem analízisük nem stabil és állandó, hanem mozgásban vannak. Ezért az abduktív módszerrel jutunk el bizonyos mérlegelhető összefüggésekhez és szabályokhoz, amelyeket deduktív módszerrel levezethetünk és induktív módszerrel ellenőrizhetünk (vö. 40. o.; DEEG 2012, 65–71. o.).

A könyv törzsanyaga

A fentiek figyelembevételével tárgyalja a szerzőpáros a liturgika klasszikus fejezeteit Bibliáról, egyháztörténetről, liturgikus tételekről, gyakorlati tapasztalatokról és célkitűzésekről: ismeretekről (hogyan végzik a szolgálatot) és a liturgikus habitus megformálásáról (milyen attitűddel végezhető hitelesen és „szakszerűen” a liturgia).

Ez a kötet olvasható fejezetenként egy-egy téma kifejtéseként, teljes egészében, a liturgia folyamatait megismerendő vagy egy-egy részletre rákeresve (gazdag név-, tárgy- és irodalommutató áll az olvasó rendelkezésére), kézikönyvként, konkrét részinformációt találva.

Külön kiemelendő a nagyszerű tudományos apparátus és a liturgikus kisszótár, amely a tizennegyedik fejezetben kap helyet, illetve a bőséges és friss irodalomjegyzék, az alapos név- és tárgymutatók, valamint a bibliai idézetek szerinti index. Ez is erősíti a mű kézikönyvként való használhatóságát.

Az egész kötetet egyfajta pozitív protestáns lelkiület hatja át. A szerzők tudatosan vállalják, hogy a megreformált egyházak két külön irányát s még inkább eltérő liturgikus tradícióját képviselik. Az egyikük wittenbergi, a másikuk helvét érdekeltységű... Jóllehet egészen más az evangélikus-református kapcsolat, teológiai hozzáállás és kegyesség a német nyelvterületen, mint Magyarországon. Ez azonban nem gátolhat egyetlen magyar olvasót sem abban, hogy élvezze egy egészséges kölcsönhatásban élő teológiai műhely összehangolt produktumát – éppen az istentisztelet-teológia területén. Mindkét szerző hozza a maga tradícióját, a protestáns besorolásuk nem a valami ellen tiltakozás, hanem a valami mellett való tanúskodás (pro-testálás) jégében tekinthető.

Az egész kötetet meghatározza, hogy német nyelvterületen íródott, a német liturgikus kultúra hatását hordozza, és a precíz német gondolkodás mutatkozik meg benne mindenütt. Természetesen ez hátrányt, netán egyoldalúságot jelenthet a magyar olvasó számára, hiszen nincs benne magyar vonatkozású anyag, és csak nyomokban bukkan fel az angolszász hatás vagy az angol nyelvű legfrissebb irodalom. Ám ez a csak számunkra mutatkozó apró hátrány eltörpül ahhoz a gazdagsághoz képest, amelyet ez a kötet részleteiben és egész tartalmában kínál.

Zárógondolat

S ha már kétszer is feltettük a kérdést, miért van szükség egy újabb, az istentisztelet témáját feldolgozó átfogó liturgikakönyvre, akkor a fentiekbe rejtett választ summázzuk egy bekezdésben: Alexander Deeg és David Plüss műve igen alapos, teológiailag jól végiggondolt, ismeretanyagot közlő és karakteresen evangélikus liturgikus látásmódot képviselő tanácskönyv, amely egyszerre tudományos igényű és ugyanakkor életközeli, sőt gyülekezetszerű. Komolyan épít a tradícióra, de a legfrissebb anyagot tárja elénk. Nem egyszerűen újrafoglalja – bár ez a teológia fontos alapfunkciója –, hanem „ót és újat hoz elő”. Épít mások kutatási és tapasztalati eredményeire, és új értéket teremtve áll elő. Nagyszerűen összegez és új megvilágításokba helyez friss gondolataival. Nemcsak visszatekintő, hanem teljes mértékben a jövő felé nyitott, azt építő, a releváns liturgikus életet és kultúrát gazdagító munka. Haszonnal forgathatja a kutató, az oktató és a liturgia gyakorlati részével foglalkozó ember egyaránt. Új impulzusokat ad a tudományos munkában és biztos bázist a liturgusok napi (és ünnepnap) munkájában. Olyan mű, amelyből a jó teológus és a jó pap holtig tanul. Azt gondolom, ez a kötet mindig ott lesz az íróasztalom mellett, a kezem ügyében.

Hivatkozott művek

- ARNOLD, Jochen 2020. *Theologie des Gottesdienstes*. 3. kiad. Evangelische Verlagsanstalt, Leipzig.
- BIERITZ, Karl-Heinrich 2004. *Liturgik*. Walter de Gruyter, Berlin.
- DEEG, Alexander 2012. *Das äußere Wort und seine liturgische Gestalt*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- GRETHLEIN, Christian – RUDDAT, Günter (szerk.) 2003. *Liturgisches Kompendium*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- GRÖZINGER, Albrecht 1995. *Praktische Theologie als Kunst der Wahrnehmung*. Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh.
- KALB, Friedrich 1982. *Grundriss der Liturgik*. 2. kiad. Evangelischer Presseverband für Bayern, München.
- MESSNER, Reinhard 2001. *Einführung in die Liturgiewissenschaft*. Ferdinand Schöningh Verlag, Paderborn.
- MEYER-BLANCK, Michael 2011. *Gottesdienstlehre*. Mohr Siebeck, Tübingen.
- MÜLLER, Karl-Ferdinand – BLANKENBURG, Walter 1954–1961. *Leiturgia. Handbuch der evangelischen Gottesdienstes*. 1–4. köt. Johannes Stauda Verlag, Kassel.
- NICOL, Martin 2006. *Weg im Geheimnis. Plädoyer für den Evangelischen Gottesdienst*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- SCHMIDT-LAUBER, Hans-Christoph 2000. *Die Zukunft des Gottesdienstes. Von der Notwendigkeit lebendiger Liturgie*. Calwer Verlag, Stuttgart.
- SCHMIDT-LAUBER, Hans Christoph – MEYER-BLANCK, Michael – BIERITZ, Karl-Heinrich 2003. *Handbuch der Liturgik. Liturgiewissenschaft in Theologie und Praxis der Kirche*. 3. kiad. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- VAJTA, Vilmos 1959. *Die Theologie des Gottesdienstes bei Luther*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.

Szenteste

► Ézs 59,20–21

Igehirdetési előkészítő

Isten megmenti, őrzi és vezeti az ő népét

A vasárnap jellege

A karácsony esti istentisztelet nagyon különleges alkalom. Általában sokan – legalábbis a megszokott gyülekezeti hallgatóságnál többen – és sokfelől érkeznek az ünnepi alkalomra. A templomajtón belépve sejtelmes fények világítják meg a falakat, a csillogó díszek betöltik a karácsonyfát, az oltár is magán hordozza az ünnep egyediségét. Ebbe a túldíszített ünnepi hangulatba érkezik meg az „alkalmi” gyülekezet.

A jelenlevők sok elvárással jönnek, tele vegyes érzelmekkel. Némelyek az elmúlt gyermekkoruk emlékeiből szeretnének valamit visszakapni. Némelyek a családi közös ünneplés forgatagában csupán megpihennének az ünnepi csendben. Némelyek félig-meddig idegenként, egy év elteltével újra rácsodálkoznak a múltó idő hozta változásokra: Hogy megőszült a lelkész! Milyen nagyok már a gyerekei! Vajon kik azok ott, az első padban? Mások pedig várják, szinte óhajtják az ünnep üzenetét, örömet, a felolvasott ige kibontott csodáját. (Mert egy üzenet bárkivel csodát tehet.)

Világszerte, országszerte sokan a templomban töltik a karácsonyestét. Nagy lehetőség ez számunkra, hogy tisztán szólaljon meg az evangélium. Hogy az emberi szereteten túl, a díszletek mögött mindenki meglássa, megérezhesse, hogy Isten szeretetének az ünnepén vagyunk együtt. Erre készülnünk kell, ezért imádkoznunk kell.

A karácsony szavunk eredetével kapcsolatban több elmélet is született. Némelyek szerint a szláv nyelvből került a magyarba, bolgár közvetítéssel. A *kracsun* szó jelentése ’lép’, ’átlép’, ami a téli és a nyári napfordulót, illetve az azok körüli ünnepnapokat rögzíti. De ami ennél számunkra még kifejezőbb, az az *incarnatio* latin szóból való eredeztetés. Az *incarnatio* jelentése ’megtestesülés’, ami Jézus Krisztus mint valóságos Isten testben való megszületését jelenti. Erre emlékezünk, ebből élünk, ezt kell prédikálnunk.

„Mi tehát a keresztény karácsonyünnep sajátossága? Ha teológiai nyelven fejezhetem ki magamat, akkor azt mondom, hogy egy történeti esemény egyúttal eszkatológiai eseménynek számít, azaz olyan eseménynek, amelyben a régi világ véget ér, és új világ veszi kezdetét, amint Luther karácsonyi éneke mondja: *Örök világosság jött el, Betölti földünk fényével.* (EÉ 154,4) [De] az új világ csak a hit szemének vált láthatóvá. Külsőleg nézve a világ a régi maradt.” (BULTMANN 1999, 4. o.)

Amit a textusról tudni kell

Ézsaiás könyvének szerzősége

Ézsaiás könyve a leghosszabb prófétai könyv az Ószövetségben. A hatvanhat fejezetből álló könyv szerzőjének a zsidó, majd a keresztény hagyomány is Ézsaiás prófétát tekintette, aki a Kr. e. 8. században élt és tevékenykedett. A könyv rendkívül összetett irodalmi mű, egyes részei nem azonos korból származnak.

A 18. század végétől kezdve J. C. Döderlein (1773) és J. G. Eichhorn (1780–1783) megállapításai nyomán egyre elterjedtebb, a 19. században pedig általánosan elfogadott lett az a vélemény, hogy a 40–66. fejezetek a babiloni fogság végén élt szerző műve.

A próféta személye és kora

Ézsaiás nevének jelentése: 'JHVH a segítség'. Személyisége ötven éven át toronyként magasodott kora eseményei fölé. Talán korábban kevesen tudták róla, de népe életének legsúlyosabb és legválságosabb idejében ő volt a nemzet igazi vezére.

A próféta körülbelül Kr. e. 730 körül élhetett (JAGER-SMA 1991, 127. o.). Ézs 6,1 szerint Ézsaiás föllépése Uzziás király halálának évében, Kr. e. 742-ben történt (BRIGHT 2001, 279. o.)

Ézsaiás az első próféta, aki a déli országrészben tevékenykedett. Apja neve Ámóc, aki nem azonos Ámósz prófétával. Felesége Ézs 8,3 szerint prófétanő volt. Két gyermeke szimbolikus nevet visel: Seárjásub: 'megtér a maradék' (Ézs 7,3) és Mahér-Sálál Hás-Báz: 'hamar a zsákmányra, gyorsan a prédára' (Ézs 8,3).

Ézsaiás próféta művelt, tág látókörű ember volt. Jól ismerte a papi és prófétai hagyományokat. Tevékenységének körülményeiből előkelő származására lehet következtetni. Közvetlenül beszélhetett az uralkodóval, bejáratos volt az ország előkelő köreihez. Így érthető, hogy jól ismerte a város szociális, politikai és kultuszi viszonyait, amiből nyilvánvaló, hogy jeruzsálemi lakos lehetett, és ott is nőtt fel. Elhívását is a jeruzsálemi templomban kaphatta (Ézs 6,1). A város maradt mindvégig tevékenységének színhelye (RÓZSA 1986, 87. o.).

Egy régi hagyomány szerint valamikor Manassé uralkodása alatt halt mártírhálát, kettéfűrészelték egy fatörzs belsejében (Zsid 11,37). Mivel Ézs 37,37–38 még feljegyzi Szanhérib halálát, úgy tűnik, Ézsaiás valamikor Szanhérib Kr. e. 681-ben bekövetkezett halála után halt meg (ARCHER 2001, 398. o.).

A 8. század eseményeinek következtében Izrael életében döntő változás következett be. Előtte, ha szakadatlanul harcban is álltak a szomszédakkal, és ha időnként megalázó vereséget is kellett elszenvedniük, politikai önrendelkezési jogukat sohasem veszítették el. A 8. század közepétől azonban minden megváltozott. Ézsaiás egy szabad és gazdag országban kezdte meg szolgálatát, de leigázott és részben elpusztított országban fejezte be.

Az Asszír Birodalom terjeszkedő politikája sorra eltiporta vagy igába döntötte a kis népeket. Ennek a törekvésnek lett áldozata előbb Izrael, majd a júdai országrész is.

Izraelben II. Jeroboám halála után (743) közéleti anarchia dúlt. Több király váltotta egymást rövid időn belül, sohan közülük erőszakkal szerezték meg a hatalmat, törvényes jogosultság nélkül. Ennek a teljes politikai szétesettségnek az asszírok vetettek véget 722-ben, amikor elfoglalták Izrael fővárosát, Samáriát.

Míg Izrael a válságos helyzetből a kivezető utat a szövetségben látta (szír–efraimita szövetség), addig Júda elvetette az asszírrelles szövetségzés gondolatát. Így elkerülte Izrael végzetét, a pusztulást, de magára vállalta az Asszír Birodalom hűbéres állama viszonyát.

Exegetikai megértés

A 15b–21 versek átfogó üzenete: eljön a Megváltó. Megjelenése az igazaknak „megváltást”, a gonoszoknak pedig ítéletet hoz.

A 17. vers még úgy ábrázolja az Urat, mint egy harcost. Megjelenése az egész embervilágnak szól. Az ítélete az emberek cselekedeteiből következik.

A 20. vers kifejezi, hogy nem Izrael és a pogányok között húzódik a választóvonal (Izraelnek üdvösség, a pogányoknak ítélet jut), hanem a „megtértek” és a „gonoszok” között (KARASSZON 1974, 1325. o.).

A megtérés az egyetlen szabadulási lehetőség mindenki számára. A 21. vers prófétai elhívást tartalmaz.

A perikópa megértése: A Sion- és a Dávid-hagyomány

Ézsaiás könyvének és egész teológiájának egyik fontos pillére a valószínűleg Jeruzsálemből származó Sion-hagyomány, amely szorosan egybeötvöződik az ugyancsak jeruzsálemi eredetű Dávid-hagyománnyal. Miben is áll ez a két hagyomány? Abban, hogy Jeruzsálemet, ahol az Úr temploma áll, mint az Úr városát, elpusztíthatatlannak vélték. Úgy gondolták, hogy az Isten nem engedheti meg, hogy városa elpusztuljon, mert ez magának az istenségnek a bukását jelentené a kánaáni hagyományok szerint.

Már Dávid idejében kialakult az az elképzelés, miszerint Jahve megerősítette Dávid trónját Jeruzsálemben, és széles körű ígéreteket tett neki. A dávidi hagyomány mi-benléte pedig abban áll, hogy a veszedelmekben Dávid házának sarjától várták a szabadítást. Ez a hagyomány kimondja, hogy csak az lehet igazi király, aki Jeruzsálemből, a Dávid házából származik.

Ézsaiás „meggyőződése, hogy Jeruzsálem Jahve választott városa, és komoly jelentősége van az üdvösség történetében. A próféta hite kifejezésre jut már szóhasználatában is. Jeruzsálem nevének (Ézs 1,27; 2,3; 3,8; 5,3; 7,1) vagy helyette Sionnak gyakori említésében (Sion: 28,16; 31,9; Sion leánya: 1,8; Sion hegye: 8,18). Jeruzsálemet hűséges (1,21.26) és igaz (1,26) városnak nevezi, a jog és igazság lakóhelyének, bár ő maga is látja ennek hiányát. A jelzők pedig Jeruzsálem Istenhez való különleges kapcsolatáról tanúskodnak, amely az isteni jog, a hűség és igazság megtartására köteleznék lakóit (1,21–26).” (RÓZSA 1986, 115. o.)

Az igehirdetés felé

Az emberi látszat és Isten változatlansága

Ebben a mulandó emberi életben nagyon fontos számunkra a változatlanság látszata. Az állandóság, változatlanság vonzaskörében él a világ. Ezért sok mindent megteszünk, hogy kevésbé érzékeljük az idő múlását, hogy feledtessük az életidőnk fogyását. Szinte illetlenség is erről beszélni.

Az egyházi évben is jelen van a változatlanság, hisz min-

den évben megtartjuk az ünnepeinket. Mindezt azzal a fel-
szabadult örömmel tesszük, hogy Isten valóban örök és vál-
tozatlan. „Örökkévaló Isten az Úr, ő a földkerekség teremtő-
je!” (Ézs 40,28) „Én, az Úr vagyok az első, és én mindvégig
ugyanaz maradok.” (Ézs 41,4)

Isten és a szeretete is így van jelen közöttünk. „...és
mi ismerjük és hisszük azt a szeretetet, amellyel Isten szeret
minket. Isten szeretet, és aki a szeretetben marad, az Isten-
ben marad, és Isten is őbenne.” (1Jn 4,16) Ez a szeretet leg-
jobban karácsony és húsvét ünnepén tárul fel előttünk. Ka-
rácsonykor a megszületett, húsvétkor a feltámadott Jézus-
ban érthetjük, tapasztalhatjuk meg (Jn 3,16).

Isten szeretete eljött, most is eljön hozzánk

Az idézett ige egy *de* kötőszóval kezdődik. Fontos ennek
a jelentése, mert arra utal, hogy mindenek ellenére, Izrael
népének Istentől való elfordulása ellenére Isten mégiscsak
a folytatás, a megszabadulás, a megszabadítás útját ígéri
számukra. Van olyan jövő, amelyben a nép Isten akaratát
magán hordozva mégis új kezdet részese lehet. Eljön az,
akit Isten küld, aki Isten akaratát beteljesíti.

Ki ő számunkra? Ez az egyik legfontosabb kérdés. A meg-
válaszolásához önvizsgálat szükséges. Túl kell látni a „Sion-ha-
gyományon”, a vallásosság keretein. Az Istennel megélt sze-
mélyes kapcsolat az, ami „megérkezetté” teheti őt számunkra.

Kihez érkezik? Az adventi vasárnapokon már talán sok-
szor kibontásra került ez a kérdés, de a legaktuálisabban
most kell, hogy megszólaljon. Kétezer évvel ezelőtt és most
is, minden igehallgató számára, Jákób megtérő bűnöseinek.
Az *adventus Domini* beteljesülésének az ideje érkezett el.

A megtérés elhallgatása vagy a szükségszerűségének ke-
vésbé hangsúlyozása félrevezeti vagy a karácsonyi díszek
szintjén hagyja a gyülekezetet. Jézus csak a hozzá visszatér-
ő bűnösöknek lesz Megváltójává.

Az Isten szövetségének megtartó ereje

Miben mutatkozik meg az Istennel kötött szövetség? „*Lel-
kem rajtad nyugszik..., ígém... nem fogynak ki... mostantól
fogva mindörökké...*” Isten végigvezeti az ő népét a világtör-
ténelmen. Soha nem feledkezik meg róla, igéjével utat mu-
tat számára. Isten nem öncélú módon van jelen a megkötött
szövetségben, hanem az ember javára dönt a végsőkig. Ez a
végső idő a betlehemi jászolnál kezdődött el.

További javaslatok az istentisztelethez

Lekció

Mt 1,18–25; Mt 1,23

„*»Íme, a szűz fogan méhében, és fiút szül, és Immánuélnak
nevezik majd« – ami azt jelenti: Velünk az Isten.*” Az Immá-
nuel név magában foglalja mindazt, amit Isten népe meg-
élhet Jézus Krisztusban.

Énekek

EÉ 150; 154; 171

Illusztrációk

GONDOLAT

„Azt hiszem, mindenkinek gazdaggá és híressé kellene vál-
nia, és megtennie mindent, amiről valaha álmodott – hogy
meglássa: nem ez a válasz.” (LAURIE–TERRILL 2018, 49. o.)

TÖRTÉNET

Charlotte Elliott megkérdezte Cesar Malantól, hogy miként
lehetne keresztényé. Az idős ember így válaszolt:

– Kedvesem, az nagyon egyszerű. Egyszerűen csak jöjj
Jézushoz.

A kérdező nő ezt mondta:

– De nagyon bűnös vagyok. Elfogad engem úgy, amint
vagyok?

– Igen, elfogad, amint vagy, és másként nem is fogad el.

Aztán az asszony így szólt:

– Ha elfogad, ahogy vagyok, akkor megyek hozzá.

Aztán hazament a szobájába, leült íróasztalához, és
megírta e gyönyörű éneket: „Amint vagyok, sok bűn alatt...
Isten Báránya, ím jövök.”

Két juhtolvajt elfogtak, és a hatóságok két betűt égettek a
homlokukra: JT – juhtolvaj. Az egyik el akart menekülni a
településen lakók csúfolkodása elől, ezért egy másik faluba
költözött. A második tolvaj ott maradt azon a településen,
ahol elkövette a bűnt. Éveken át igyekezett megváltozni.
Amikor megöregedett, még mindig ott voltak a betűk a
homlokán, de amikor a gyermekek megkérdezték a szüle-
iktől, hogy mit jelent az a két betű: JT, akkor a szülők így
választoltak: „Az a két betű azt jelenti, hogy Jézus tanítvá-
nya.” Jézus tanítványa lett.

VERS

Túrmezei Erzsébet: *Jön a Megváltó*¹

Jön a Megváltó,
meleggel, fénnel
tölti be házunk!
Csak jól vigyázzunk,
hogy észrevétlen
el ne haladjon,
s itt ne maradjunk
mi a sötétben!

¹ <https://keresztynversek.wordpress.com/2012/02/10/jon-a-megvalto/>.

Szép karácsonyfa
nem elég nékem.
Nem elég semmi.
Jön a Megváltó:
Őt magát vágyom
szívembe venni.
Olyan lesz akkor,
mintha minden nap
karácsony lenne!

Puha jászolként
vár a szívem rád:
Végy, Uram Jézus,
lakozást benne!

Felhasznált irodalom

- ARCHER, Gleason L. 2001. *Az ószövetségi bevezetés vizsgálata*. Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány, Budapest.
- BRIGHT, John 2001. *Izrael története*. Kálvin János Kiadó, Budapest.
- BULTMANN, Rudolf 1999. Mi az értelme a karácsony ünnepének ma? Ford. Reuss András. *Lelkipásztor*, 74. évf. karácsonyi melléklet.
- JAGERSMA, Hendrik 1991. *Izrael története az ószövetségi korban*. 1. köt. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest.
- KARASSZON Dezső 1974. Ézsaiás könyvének magyarázata. In: *Jubileumi kommentár*. Református Zsinati Iroda, Budapest.
- LAURIE, Greg – TERRILL, Marshall 2018. *Steve McQueen. Egy amerikai ikon titka feltárul*. Immanuel Alapítvány, Budapest.
- MOLNÁR János 2006. *Kispapi tételek ószövetségi biblikai teológiából*. Egyetemi jegyzet. Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár.
- RÓZSA Huba 1986. *Az Ószövetség keletkezése*. 2. köt. Szent István Társulat, Budapest.

■ TORZSA TAMÁS

Karácsony ünnepe

▶ Dán 2,19b–22

Igehirdetési előkészítő

Isten fényessége

Az ünnep jellege

Karácsony ünnepe az Ige megtestesülésének ünnepe, ahol Isten üdvösséges cselekedete révén Jézus születése és annak ünneplése áll a középpontban. Az ünnepet beragyogja „Isten megjelenésének mennyei fényessége, bűn-halál-kárhozat sötéttségét eloszlató világossága” (JÁNOSSY 2008, ??? o.). Szent örvendezés lehet a szívünkben, mert Jézus, a világ világossága elérkezett hozzánk. Mi pedig rácsodálkozhatunk

Isten végtelen szeretetére, amely egy kisgyermek által érkezik el a földre. A lekiók közül Lk 2,1–14 Jézus születésének történetét eleveníti fel, Tit 2,11–14 pedig Isten Jézus Krisztusban megjelenő üdvözítő kegyelméről szól, amely arra buzdít bennünket, hogy józanul és igazságosan éljünk. Ez a mennyei fényben tündöklő ünnep az igazi *communio ünnepe* is egyben, ahol Isten Fiával valóságos találkozásunk lehet az úrvacsorában.

Amit a textusról tudni kell

Dániel imádságot mond Istennek szorongatott helyzetében. Nebukadneccar (Kr. e. 634–562) kegyetlen és kíméletlenül, tervszerűen hódító babiloni uralkodó, aki fogságba hurcolja a zsidó népet. Így kerül Dávid három társával együtt (Hananjá, Mísáél és Azarjá) a királyi udvarba, ahol régi nevük helyett új nevet is kapnak. Dániel származásáról annyit tudunk, hogy valószínűleg Júda előkelő családjából származott. A fogság ideje alatt három évig tanították a káldeusok nyelvére és törvényeire. A száműzetés ellenére Dániel megtartotta Istene törvényét, és nem fordult el tőle. Az Úr ezért megáldotta rendkívüli bölcsességgel (1,17), és az álmok megfejtésének tudományát is megadta neki (2,19).

Nebukadneccar álmát a babiloni csillagjósok és varázslók nem tudták megfejteni. A nagy jelentőségű álom nyugtalanítja az uralkodót, ezért halál fiai azok, akik nem tudják az álom értelmét kideríteni. Ez a sors várt volna Dánielre és a varázslókra is, ám Dániel Arjók, a királyi testőrparancsnok segítségével „időt kér” a királynál. Imája és a zoltárok között több hasonlóságot fedezhetünk fel. Dán 2,21: „Ő szabja meg a különböző idöket és alkalmakat, királyokat taszít el és királyokat támaszt, ő ad bölcsességet a bölcseknek.” Zsolt 78,5: „Intelmeket írt Jákób elé, tanítást adott Izraelnek.” Valamint Dán 2,22: „Nála lakik a világosság”, Zsolt 104,2: „Világosságot vettél magadra, mint egy köpenyt.” Dániel magasztalja az Istent, mert bölcsen uralkodik a történelem felett. Imája előremutat a távoli jövődőbe. Az emberiség történetét nem emberek tehetik teljesé, hanem Isten végső ügye bontakozik ki a történelem folyamán. Nebukadneccar kimondja: „Valóban a ti Istenetek az istenek Istene, a királyok ura és a titkok feltárója.” (Dán 2,47) Dániel prófétai jóvendöléseiben szól egy Emberfiához hasonló alakról (Dán 7,13), ő az isteni küldött, aki az Isten megbízásából tart majd ítéletet, és elhozza a béke és az igazságosság országát. Jelen korszakunk nemcsak a várakozásnak és az utolsó idökre való végső felkészülésnek az idöszaka, ahogyan ezt Jel 14,14-ben olvashatjuk: „...és láttam: Íme, egy fehér felhő, és a felhőn ült valaki, az Emberfiához hasonló, a fején aranykorona volt, a kezében pedig éles sarló”, hanem a már megváltott életünknek itt a földön is soha véget nem érő öröme.

A perikópa megértése

Dániel apokaliptikus jövőbe mutató mondanivalója: Isten uralma el fog jönni erre a világra. Nem az emberek és az uralkodók juttatják el a teljesség és a végső üdvösség állapotába a világot. Az emberi okosság és ismeret korlátok közé van szorítva, a *teljes bölcsesség és ismeret az Úr kezében van*. Az ember a körülötte lévő dolgokat csak összekuszálja és romlásba dönti. A maga ellentmondásaival és az ezekből fakadó embertelenségeivel a világot a pusztulás felé sodorja. Gondolhatunk itt a napjainkban is zajló terrorcselekményekre, nem szűnő háborúskodásokra, az emberi nagyra-vágyásra és telhetetlenségre, a környezet szennyezésére és az ebből fakadó klímaváltozásra, az erőszak terjedésére még a családon belül is. Mindezek ellenére az Úr megtartja az övéit, határtalan szeretetével irgalmaz nekik, ha hűségesek maradnak hozzá. Megajándékozta őket azzal, hogy feltárja előttük a mélyen elrejtett titkokat, és megismerteti őket az *igazi világossággal*. Ez a világosság érkezett el karácsony ünnepén közénk a betlehemi gyermekben. Ő a *felkelő fény a magasságból*, ahogyan Zakariás énekében olvassuk, „*aki meglátogat minket, hogy világítson azoknak, akik sötétségben s a halál árnyékában lakoznak*” (Lk 1,78).

Igehirdetési vázlat

A titok, amely világosságra kerül

Az ősi titok és az igazi titok, amely karácsonykor napvilágra kerül, nem az, amit Dániel Nebukadnecarnak elmond az álom megfejtéseként, hanem az, amiért áldotta Dániel az ő Istenét. Isten elhagyta a mennyet, belealázta magát egy törékeny, parányi emberi testbe. Felnövekedve kiszolgáltatta magát az emberi hatalmasságoknak, szenvedett helyettünk és értünk a kereszten, meghalt és feltámadt a mi üdvösségünkre. A valódi titok az, hogy Isten üdvözítő terve végbe ment. Amit eddig csak a próféták jövődőléseiből tudhatott a nép, amit Mária és József élt át a betlehemi éjszakán, az most karácsonykor az angyalok által kijelentett. „*Üdvözítő született ma néktek, az Úr Krisztus, a Dávid városában.*” (Lk 2,11) Jézus Isten dicsőségének és atyai szeretetének fényét hozta el erre a világra. Világossága nem földi, hanem égi forrásból ered. Nem emberi bölcselkedés bizonytalan sugárzása, hanem Istentől jövő kijelentésen alapuló bizonyosság.

Isten uralmának eljövetele

Dániel előtt feltárul Isten végtelen hatalma és bölcsessége, amellyel fenntartja és kormányozza a világot. Megvilágosodik számára, hogy királyok jönnek-mennek, évszakok és évek váltják egymást, ám Isten mindezek felett áll. Ráébred, hogy a sötétséget a világban az emberek bűne és gonoszsága okozza. Az ember próbálta eloszlatni ezt a roszszat, a maga erejéből megoldani, ám ezek a megoldások

rövid életűek voltak. Dicső korszakok, amelyek után még nagyobb sötétség lett. Manapság szeretnénk mi is a dolgok mögé látni, kifürkészni a jövőndőt. Az ember szeretné uralni a természetet, mégis sokszor beleütközik saját korlátaiba. Legfőképpen a bűnös mivoltába, ezért bármennyire is akar saját vagy a világ által diktált elvárásoknak megfelelni, azt kell megtapasztalnia, hogy pusztán a maga erejével nem képes erre. Eljutni a megbánásig, észrevenni és beismereni ezt önmagunkban sokszor hónapokig, évekig tartó folyamat. Isten ezért küldte el Jézust erre a földre, hogy az embert szeretetének erejével magához emelje.

Isten megtartja övéit

Amikor Dániel előtt éjszakai látomásban lelepleződik a titok, amelynek következtében megmenekülnek, és életben maradnak, hálaadás van a szívében Istene iránt, aki mellett mindvégig kitartott. A mi szívünket is a hála hatja át Isten értünk lehajló szeretetéért. Amikor a pásztorok meghallották az angyalok énekét, megszületett a szívükben az elhátározás, és siettek leborulni a világ Megváltója előtt. Isten világosságot akar gyújtani a mi szívünkben is, ezért ma ő jön el hozzánk, hogy a sötétséget, a szomorúságot, a haragot és a szívünkben őrlődő indulatokat fényével, szeretetével eloszlassa. Ma is vannak közöttünk olyanok, akik a megélhetés gondjaival küzdenek, vagy aggódnak a családjukért. Szívünket átjárja a félelem a betegségek miatt, amelyekkel szemben sokszor tehetetlenek érezzük magunkat. Jézus világossága és szeretete az az isteni titok, amely által kapcsolatba kerülhetünk magával az Atyával. Az a kegyelem, amely által megtartatunk földi kísértéseink, nehézségeink és bajaink között.

Isten megajándékozta övéit

Karácsonykor megajándékozuk egymást azért, hogy emlékezzünk a legnagyobb ajándéokra, amelyet Isten az embereknek adott: Jézus Krisztusra. Vajon mi lesz ezeknek az ajándékoknak a sorsa? Mi lesz Isten ajándékával, Jézussal a szívünkben? Tudunk-e örülni az ő földre jöttének? Tudunk-e hálásak lenni a menny Urának azért, hogy szeretetét kiárasztotta ránk? Szívből örvendezni Jézusért, a vele való találkozásért az igében és a szentségben. Jn 8,12-ben mondja Jézus: „*Én vagyok a világ világossága, aki engem követ, nem jár sötétségben, hanem övé lesz az élet világossága.*” Aki megízlelte Isten szeretetét Jézus Krisztus által, az élete során megtapasztalhatja azt is, hogy mit jelent világosságban járni. Mutathatja az utat másoknak is a világ világosságához: Jézushoz.

További javaslatok az istentisztelethez

Énekek

EÉ 151, 156

Illusztráció

Kovács Imre: *Tapintat*

„Küldd el világosságodat és igazságodat,
azok vezessenek engem!”
Igazságod olyan, mint a kétélű kard,
világosságod, mint a gyertyaláng a sötétben.
Ezek segítsenek,
hogy világosságodba kapaszkodva
a harag ne tegye sötétté szavamot,
hogy örömmel lássam a tökéletest
és szeretni tudjam a töredékest,
hogy belássam: gyümölcs, ember lassan érik,
és legyen türelmem veled várni,
hogy ne várjak senkitől többet,
mint amennyi telik tőle,
hogy minden értelmet meghaladó békességed
meghaladja békétlenségemet is!

Felhasznált irodalom

- BARTHA Tibor 1972. Lukács evangéliumának magyarázata. In: *Jubileumi kommentár*. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest.
- CSERI Kálmán 2011. *A kegyelem harmatja*. Harmat Kiadó, Budapest.
- HAAG, Herbert 1989. *Bibliai lexikon*. Szent István Társulat, Budapest.
- JÁNOSY Lajos 2008. *Az egyházi év útmutatása*. 2., jav. kiad. Fratertitás Magyarországi Evangélikus Lelkészek Közössége, Veszprém.
- SZABÓ Lajos (szerk.) 2010. *Fényforrás. Tíz karácsonyi szó a léleknek*. Luther Kiadó, Budapest.

■ SZARKA ÉVA

Karácsony 2. napja

▶▶ Zsolt 2,1–12

Igehirdetési előkészítő

Lázadás helyett hódolat

Az ünnep jellege

2021-ben karácsony ünnepének másodnapja vasárnapra esik. A római katolikus liturgiában hagyományosan Szent István vértanúságának ünnepe ez, amely meghatározza a vasárnap jellegét. A vasárnapi textus Jeremiás siralmaiból került kijelölésre, amelyben az igazságtalanul üldözött próféta sóhajára Isten vigasztaló bátorítása érkezik (JSir 3,52–57).

A Krisztusba vetett hitéért mártíromságot vállaló István diakónus haláltusájában betekinthez a megnyílt mennybe,

ahol látja az Atya jobbra felől Jézus Krisztust állni. Karácsony ünnepén hiterősítő, hogy készülődésünk közben, amikor a nagy ünnep mondanivalóját (Immánuel) szeretnénk elmélyíteni, sőt a karácsony másodnapjára kijelölt textus fényében (Zsolt 2,1–12) prófétai lélekkel a jövő felé is kitágítani, olvashatjuk István biznyságtételét: „... a próféták megjövendöltek az igaznak eljövételét” (ApCsel 7,52). Áldott megbízás az igehirdetők számára, hogy felgerjeszthetjük az első szeretet tüzét a kissé rezignált hallgatóságunk lelkében. Az ünnep másnapjára halványul a *Csendes éj* misztikuma, az ajándékozás izgalma. Elcsitul a sok előkészületi teendő terhe. Akik nem indultak rokonlátogatásra, biztosan vágnak az otthoni csendre, megpihenésre, morzsaszedegetésre. Talán a tempomba is ennek a gondolatnak a jegyében lépnek be.

Angolszász területen ez a nap az úgynevezett Boxing Day, azaz a „dobozolás napja”. Ez az elnevezés talán abból a 18. századi szokásból ered, hogy karácsony másnapján a földesurak meglepték jobbágyaikat: az ünnepi lakoma maradékait átadták nekik egy dobozban. Egy másik elmélet szerint a név arra utal, hogy a karácsonyi ünnepeket követően a munkába való visszautazás előtt már sokan megkezdték a csomagolást. De nem kizárt, hogy a karácsonyi templomi perselyre, pénzgyűjtő dobozra utal a név, amelyet ezen a napon felbontottak, és tartalmát alamizsnaként szétosztották a rászorulóknak között. Kár, hogy mára ezek a jelentés-tartalmak leoptak róla, és ez a nap is elüzettedett, hiszen a kereskedelem 75 százalékos árcsökkenéssel csalogatja a nagy karácsonyi kiárusítás ígéretével vásárlásra az embereket. Örülhetünk, hogy nálunk ez a nap nem a vásárlásé, hogy munkaszüneti ünnepnap maradt, hogy a fogyasztói társadalom feneketlen bendője nem falta még fel. Ezért dobozolhatunk még lelki kincseket, ajándékokat, adományokat a szószék alatt ülőknek.

Amit a textusról tudni kell

Műfaja alapján a királyzsoltárok közé tartozik. Feltehetően valamelyik júdai király trónra lépésekor hangzott el. Nem kizárt, hogy a koronázási szertartás liturgiájához tartozott. A szerzőt az udvari költő-próféták között kell keresnünk.

Tartalma: a) A világ urainak összehangolt lázadása Isten ellen (1–3). b) Az Atya reakciója, válasza az ellene lázadóknak (4–6). c) Az eljövendő messiási uralom lefektetése a fiú adoptálásában (7–9). d) Intelem és buzdítás a lélek által a megtérésre és Isten uralmának elfogadására (10–12).

a) A szerző megütközéssel tekint az Isten és fölkenjé elleni lázadásra. Zendülés és összeesküvés soha nem ingathatja meg az ő megrendíthetetlen hatalmukat. Nem tudunk Izrael történetének olyan korszakáról, amikor világhatalmi tényező lett volna Izrael királya. Bár stílusbeli hasonlóság van a királyzsoltárok és a régi keleti „királyeszmény” kifejezései között, hangsúlyozni kell, hogy Sion uralkodója nem

„isteni király”, hanem Jahve kiválasztott királya, a népek és a földkerekség Istenéé, ezért világos, hogy a királyzsoltárok Jahve fölkeletjének és birodalmának prófétái ósképéről beszélnek, nem pedig megjelenéséről a történelemben. Sion királya Isten védelme alatt áll. A történelem igazi közép-pontjában nem is a földi hatalmasságok harcolnak létükért, hanem Isten harcol királyságának felállításáért. Ezért minden lázadásuk Isten ellen eleve kudarcra van ítélve.

b) A megtámadott kiválasztott helyett a mennyei Király beszél, aki kineveti őket. Ez az antropomorfizmus azt kívánja érzékeltetni, hogy nem valami mitikus hatalom áll a jeruzsálemi király mögött, hanem a mindenható Isten, aki minden hatalmat birtokol. Aki pedig ha nem kapja meg a neki kijáró tiszteletet, akkor a lázadók minden, a hatalma ellen fellépő próbálkozását elsöpri.

c) A trónra lépési szertartásnak két mozzanata volt. A királyt a szentélyben megkoronázták, és megkapta azt a jegyzőkönyvet, amelynek tartalmaznia kellett isteni megbízatását és az új uralkodói neveit. Ezek után a palotájába vezették, ahol elfoglalta a trónt, és kihirdette királyi uralmának kezdetét. A legdöntőbb annak a proklamálása volt, hogy Isten fiává fogadta Dávid leszármazottját. A 7. vers világossá teszi, hogy nem mitikusan értették ezt a viszonyt, hanem *per adoptionem* (vö. 2Sám 7,14; Zsolt 89,27kk). Konzekvens fiúságot csak Egyiptomban ismertek, ahol a fáraó „testbe öltözött isten”, mert Ámon nemzette az anyakirálynővel. Izraelben viszont Isten kiválasztja a királyt és jobbára ülteti. Ő Isten fia és örököse, és szabadon kérhet bármit a mennyei Királytól. Az élő Isten kezébe kerül az, aki ellenáll, vagy föllázad a „Fiú” ellen. Az ő kezébe kerül az adoptálás után az Atya minden bírói hatalma, ezért imádás illeti.

d) Az utolsó szakaszban arra int és buzdít a zsoldár, hogy észhez kell térni és engedelmeskedni kell Istennek és Fölkeletjének. A lábcsoúk egyiptomi és babilóniai példák nyomán a legnagyobb tiszteletadás jele volt. Luther sokáig idegenkedve olvasta a zsoldárnak azt a sorát, hogy „remegeve kell csókolni a lábát”, mert úgy érezte, hogy az Úr szerető és irgalmas voltát helyesebb hangsúlyozni. Az ember a harag Istenétől gyermeki hittel menekül a szeretet Istenéhez. De természetesen a bizodalmas hitből sohasem hiányozhat a szent félelem. Akik Istennél keresnek oltalmat, azok lesznek boldogok. Az Újszövetség a zsoldár messiási kijelentéseit Jézusra vonatkoztatja (vö. ApCsel 13,33; Zsid 1,5; 5,5).

A perikópa megértése

A király bizonyos abban, hogy királysága fennmarad örökre, sőt kiterjed a föld végső határáig, mert Isten ezt megígérte, és erről gondoskodik. Mindez előkép, hiszen Krisztus jövődöbeli királyságával kapcsolatos próféciát tartalmaz. Dávid tudja, hogy saját királysága csupán árnyékkép. Isten fensége az ő egyszülött Fiában ragyogott fel, így az Atyát nem lehet félni és

tisztelni más módon, mint csakis a Fiú személyében. „*Aki nem tiszteli a Fiút, nem tiszteli az Atyát, aki elküldte őt.*” (Jn 5,23)

Dávidnak számtalan harca volt élete során ellenségeivel, akik minden eszközzel igyekeztek letaszítani trónjáról. Az Úrnak nincs szüksége hadseregekre, az istentelenek lázadását könnyedén leverhetné. Haragja kitörését azonban késlelteti, míg gonoszságuk nem lesz teljesen nyilvánvalóvá. Gyakorta tapasztaljuk az emberiség történelme során, hogy egyének és közösségek támadnak a Isten jó rendje és nyilvánvaló akarata ellen. A bűn életromboló hatása szorongat. Aki az Atya kebelén volt elrejtve a kezdetektől fogva, akinek homályos előképét láthattuk a törvény alatt, az a Fiú kijelentetett a világnak az idők teljében. „...és láttuk az ő dicsőségét, mint az Atya egyszülöttjének dicsőségét...” (Jn 1,14) Az Atya által nemzett egyszülött Fiú felállítja lelki-szellemi királyságát az ő váltságműve által. Minden nemzet királya lesz. Az utolsó időkben nem gyöngye gyermeknek vagy szenvedő szolgának láthatják az emberek. Uralkodó világbíróként tér vissza, és nem karddal, hanem szájának leheletével taszítja végső pusztulásba az istentelenekeket. Addig azonban int, megtérésre hívogat, mert rá akar vezetni, hogy az igazi boldogság és üdvözítő öröm Isten félelméből, tiszteletéből fakad. Lábának csókolása azonban nem rettegő félelemre, hanem imádásra buzdít. A Szabadító kegyelmének édessége nyitja meg számunkra a reménység szentélyét.

Igehirdetési vázlat

Miért lázad a világ Isten és Felkentje ellen?

A kérdés költői, de a zsoldár a bukott világ karakterisztikáját pontosan vázolja. Az édeni lázadás óta az ember saját elvei és tervei, akarata alapján kívánja berendezni életét. A népeket uraló királyok, fejedelmek, politikai vezetők összeesküvése egyre inkább kibontakozik az Isten rendje és akarata elleni lázadásban. A világkorszak végén nyílt támadásba torkollik majd ellene az Antikrisztus vezetésével. Jézus első eljövetelekor láthattuk, hogy az egymással rivalizáló politikai-vallási erők hirtelen egységre léptek Krisztus ellen (Lk 23,12; ApCsel 4,25–28). Ha a világi erők összefogtak az áldozatra készülő Szolga ellen, elképzelhetjük, hogy mennyivel inkább ezt teszik majd, amikor uralkodni jön el (Jel 16,14–16; Jel 19,19).

Milyen bilincsekre, kötelekre nincs szüksége a lázadóknak?

Ez nem más, mint az isteni jó rend, Isten parancsai. A törvény szent, igaz és jó, örök időkre alapított, ezért rabláncként kezelése megmutatja a lázadók szándéka mögötti erők forrását. Emberi rendelkezések nem válthatják fel Isten kijelentéseit.

Isten reakciója

Szánalmas és nevetséges az Isten örök akarata, rendje, törvényei elleni lázadás. Az emberek izmusai végső soron gúny

tárgyává válnak. Isten mindent a kezében tart, és az adott időben Felkentje, azaz Krisztus által véget vet az összeesküvők tervének. Isten türelmi ideje még fennáll, de készíti Fia újbóli eljövetelét, hogy helyreállítsa országát a Földön (Ézs 2,4).

A Felkent

Karácsonyi ünneplésünket a jászolról az ég felhőiben visszatérő Felkentre fordítja az üzenet. Az Atya őt felhatalmazta arra, hogy a világ királya és ítélőbírája legyen. Így teljesedik ki a küldetése. A zsoldár keletkezése óta beteljesült, hogy Jézus eljött, és a megkeresztelkedésekor elhangzott mennyei szózat Isten szeretett Fiaként mutatja be őt. Megváltó művét maradéktalanul elvégezte, és így méltóvá lett arra, hogy a világ vasveszszóvel uralkodó királya legyen. Igazságossága nyilvánvalóvá válik Isten törvényének fényében. A cserépedény-embereket figyelmezteti, hogy ők formálhatóak, de össze is törhetőek.

Mit kell tennünk?

Isten kegyelmes, nem akarja a bűnös ember halálát, hanem a megtérésére vár. Ma még tart a kegyelmi idő, most kell Istenre hallgatni. Közös akarattal megvalósítható lenne az igazságos társadalmi rend. Minden vezetőnek, döntési pozícióban lévőnek szól a figyelmeztetés: az Isten elleni lázadás a pusztulás felé vezet. Az Isten félelmében való, törvényei alapján álló uralkodáson van csak áldás. Nagyon aktuális üzenet ez ma! Az ördögi összeesküvések talaján álló hatalmi szerveződések el fognak bukni. A Szentlélek győzi meg a világot a bűnről, az igazságosságról és az ítéletről (Jn 16,8). Az Úr félelme bölcsésé, tisztává tesz. Isten várja iránta való szeretetünket, benne való bizalmunkat, kutatja bennünk az istenfélő szívet. Az egyszülött Fiúban tudunk órá gyermeki ráhagyatkozással nézni. A testet öltött Isten közöttünk járt, önfeláldozó, gyógyító, helyreállító irgalma feltétlen bizalmat ébreszt bennünk.

Tisztában kell lennünk azonban azzal is, hogy szentségre hívtunk el (Fil 2,12). A Fiú lábának csókolása nem a zsarnok előtti hódolás mozzanata, hanem kiváltság. Aki mások feletti hatalommal rendelkezik, az tekintse magát Isten munkatársának (államigazgatás, önkormányzatiság, munkahely, család stb.). Dicsőségére, áldására válik, ha alázattal rendeli alá önmagát a királyok Királyának (Jel 19,16). Akik pedig tőle függetlenített, lázadó szívvel cselekednek, azokat éppen akkor éri el a hirtelen, végső romlás, amikor nem számítanak rá (1Thessz 5,3). A benne élők a harag napján is menedékre lelnek.

Illusztráció

James Cameron *Avatar* című filmjében a bennszülött lány szerelmének azt mondja: „Látlak téged.” Ha igazán szeretlek, akkor ismerem a legbensőbb magodat, a szívedet, a valódi lényedet. Olyannak látlak, amilyennek Isten eltervezett, akként szeretlek mindenestül, aki vagy. Semmi sem állhat

közénk. A legtöbb ember egész évben vágyik a karácsonyra, „a szeretet ünnepére”. Mégsem szeretjük igazán egymást, mert nem látjuk egymást így. Jézust is úgy tudjuk igazán szeretni, ha akként „látjuk”, aki ő valójában: a jászolban, a kereszten, az üres sírbolt mellett és királyi világbíróként is. A teljesség látása meghatározná a hozzá való viszonyunkat, tőle való függésünket, hódolatunkat.

1918-ban a világháborús lövészárkokból előbújó német és angol katonák karácsonyi tűzszünetet tartottak. Néhány meghitt óra után megint elborították a csatateret a temetetlen holtak. Állóháborúink élet-csataterein karácsonykor nem ropognak a fegyverek. Lehetne ez a látás ünnepe ma, hogy eljussunk a lázadástól a hódolatig? Csókoljuk-e hódolattal a Fiú lábát? Őhöz igazítjuk-e lábainkat? Csókoljuk-e egymást igaz öleléssel? Lehullanak-e a megbocsátatlanság bilincsei?

„Tegnap harangoztak, / Holnap harangoznak, / Holnapután az angyalok / Gyémánt-havat hoznak.” (Ady Endre: *Kis, karácsonyi ének*) A gyémánt erőteljes jelképe a tisztaságnak, hűségnek, az örökké való elköteleződésnek. Nem véletlenül az eljegyzési gyűrű drágaköve. A gyémánt Krisztus-jelkép. Benne jegyzett el bennünket magának az Isten. Holnapután visszajön értünk.

Felhasznált irodalom

KÁLVIN János é. n. *Kommentár a Zsoltárok könyvéhez*. Ford. Szabó Miklós. Magánkiadás. <https://www.scribd.com/doc/69770710/Kalvin-Janos-Kommentar-a-Zsoltarok-konyvehez>. (Megtékin-tés: 2021. november 12.)

PÁLFY Miklós 1964. *A zsoltárok könyve. Válogatott zsoltárok magyarázata*. Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály, Budapest.

■ BAKAY BEATRIX

Óév este

▶ Zsolt 62,2–13

Igehirdetési előkészítő

„Száll az idő s az alkalom. . .”

Az ünnep jellege

Eredetileg ez nem egyházi ünnep. Jankovics Marcell többek között ezt írja erről a napról: „A néphagyomány és a városi folklór óév búcsúztató szokásai viszont egyszerűen az év fordulójához kapcsolódnak. Az évkezdést minden nép-nél bizonyos jelképes elválasztó, szerencse- és bőséghezó praktikákkal jár. Ilyen volt a magyar nép szokása szerint az óévet jelképező szalmabáb földbe temetése, vízbe hajítása (téltemetés), egy öregember-maszkot viselő legénynek já-

tékos kikorbácsolása (!) a faluból (télkiverés), az óév kiharangozása. A bő termést biztosító, gonoszűző szokások közé tartoztak a lármás, álarcos felvonulások, kántálások. (A szilveszter-éji körúti „balhézás” előzményei ezek!) A szilveszteri, helyesebben újévi szerencse-jelképek: a kéményseprő, négylevelű lóhere, patkó, lencse, s főleg a malac szintén régi szokások túlélő tanúi.”

A naptári év utolsó istentiszteleteként egy kicsit számadásként, összegzésként, egy kicsit előretétekintésként előkelő helye van az istentiszteleteink sorában.

Amit a textusról tudni kell

A zsoldáros a megpróbáltatások közepette – ellenségektől fenyegetve – vallja meg az Istenbe vetett hitét. Isten az ő kösziklája, üdvössége és erőssége. A zsoldáros egyedül az üdvözítő Istenben bíz.

Ez a zsoldár a bizalom éneke. Egyéni panaszénekek bizalommotívuma lett önálló zsoldárrá – a panasz még fölismerhető a 4–5. versben. A bizalommotívum refrénszerűen ismétlődik (2–3., ill. 6–7. vers). Refrénnel találkozunk a 39., 49., 56–57., 59. és 144. zsoldárban is. Azonban ez a „refrén” nem áll jó helyen – nem osztja két szabályos versszakra a zsoldárt. A zsoldár második fele a 9. versszakkal kezdődik, ahol a zsoldáríró bölcs tanítóként fordul a hívekhez, majd kihirdeti az Istentől kapott választ (üdvorákulum, 12. vers). A zsoldárt a babiloni fogságot megelőző évtizedekből származtatják.

A perikópa megértése

A 62. zsoldár bizalomzsoldár, amelyben az Istenbe vetett bizalom nyelvi kifejezése az egész zsoldárkönyvben a legértelmezesebb.

2–5. vers: A zsoldáros az ellenség zaklatásai ellenére is bíz az Istenben. A zsoldáríró lelke csak Istennél talál nyugalmat (tkp. „elcsendesedő”, régies nőnemű participium). Kösziklának és erős várnak (sziklavárnak, fellegvárnak) nevezi Istent. Ez megfelel Palesztina földrajzi viszonyainak: az üldözöttek sokszor találtak menedéket a hegyekben levő barlangokban. A „köszikla” szó a jeruzsálemi templom fundamentumában levő sziklára mutat: itt van az Úr lakóhelye, itt ad oltalmat bajba jutott híveinek. Az ellenség ellen mondott panaszt itt nem Istennek mondja el a zsoldáríró, hanem egyenesen a bűnösöket szólítja meg. Ez a prófétai feddő beszédek stílusa. A „meddig még?” kérdés a panaszénekek jellegzetes kérdése. Az ellenség seregestül támad. A támadást a 4. vers első felében a „vádakkal eláraszt” ige, a vers második felében a „gyilkol” ige fejezi ki. – A zsoldáríró reménytelen helyzetben van. Olyan, mint a düledző fal és a betört kerítés. Életét koholt vádak veszélyezte-

tik. Ráadásul az ellenség képmutató is: szája áldást mond, szíve (belseje) pedig átkot.

6–9. vers: Felszólítja a népeket (a gyülekezetet, a híveket), hogy példáját követve bízzék Istenben. A 6–7. versben a 2–3. vers ismétlődik (a 6. versben a „csendesülj el” imperativust participiumra javítják a 2. vers alapján). A 8. versben a zsoldáríró nemcsak segítségének, kösziklájának és fellegvárának nevezi az Urat, hanem dicsőségének is. Ez azt jelenti, hogy az Úr helyreállítja a zsoldáríró ellenségei által megtépázott tekintélyét. A szabadítás által a zsoldáríró embertársai között is megbecsülésben részesül.

10–12. vers: Figyelmeztetés az emberi gyarlóságra és a jogtalanul szerzett vagyon hiábavalóságára. Nem szabad emberekben vagy vagyonban bízni. Ez a vers az egyéni bizalomének tanulságait a „népekre” is kiterjeszti. A 10. vers szerint az ember „lehelet”; ez az emberi élet mulandóságát fejezi ki. Sőt nemcsak halandó az ember, hanem „hazug” is. Ez derül ki, amikor az ember mérlegre kerül. Egyiptomi elképzelés szerint az elhunytak szíve mérlegre kerül, és ha könnyűnek bizonyul, a „halottfaló” (krokodilfejű, kutya-tesztű szörny) martaléka lesz. Az Ószövetség emberei már a földi életben várják a megméretést. Személyválogatás nincs; ítéletre kerül közember és főember egyaránt (10a vers).

12–13. vers: Befejező isteni jövendölés. A zsoldár végén olvasható Isten kijelentése, amelyet a zsoldáríró meghallott. A templomban ugyanis szól az Isten, válaszol azoknak, akik nála keresnek menedéket. Isten szava itt számmondás formájában hangzik el. Az a kijelentés, amelyet a zsoldáríró kapott, fundamentális jelentőségű. Az a két hatalmas pillér ismerhető meg itt, amelyeken Isten ószövetségi és újszövetségi kijelentése nyugszik. Egyik pillér Isten hatalma, az ő mindenre kiterjedő királyi uralma, „ország”; a másik pillér az ő szeretete, amellyel az embert önmagával közösségbe vonja. Aki Isten uralmát elismeri, és a vele való közösségben él, a hit gyümölcseit termi. Az Úr személyválogatás nélkül mindenkit megítél, és pedig cselekedetei szerint.

Igehirdetési vázlat

A múltó idő

Ez az ünnep igazán a múltó időről szól. Nincs még egy olyan nap, amikor annyit pillantunk az óránkra, mint Szilveszter napján. Minél közelebb érünk a nap fordulójához, az év fordulójához, annál gyakrabban tesszük ezt. Végiggondoljuk az elmúlt naptári év eseményeit, mi minden történt velünk. Jó és rossz dolgok egyaránt az eszünkbe jutnak. Mit sikerült az előző évi terveinkből megvalósítani, mi volt kudarc vagy éppen veszteség? Gyülekezetünkben egy-egy mécses meggyújtásával emlékezünk a halottainkra ezen az esti istentiszteleten. Talán ezen az estén érzi át az ember leginkább, hogy az idő múlása visszafordíthatatlan.

A gonosz idő

Pál írja: „...az idők gonoszak” (Ef 5,16). Miben áll az idő gonoszsága?

- Elhítheti velünk, hogy sosem halunk meg. Mintha a világ is ezt kántálná ezen az estén.
- Elhítheti velünk, hogy még sok van belőle. Tehát ráérünk még.
- Becsaphat úgy is, hogy most már késő, nincs mit tenni. ...
- Gonosz lehet úgy is, hogy kifolyik a kezünkből, nem tudjuk beosztani, irányítani.
- A „sem mire sincs időm” jó mentség a rendetlen élet igazolására.
- Becsaphat azzal is, hogy egy nap huszonnégy órából áll, tehát minden nap egyforma, de ez így nem igaz. A *khronosz* órákban mérhető, ebből huszonnégy jut egy napra, de a *kairosz* az ünnep ideje, a különleges alkalom ideje, a megfelelő pillanat ideje. Ezt nem órával mérjük, hanem a felelős döntések sorozatával.

Furcsa kettősség tapasztalható az óév esti istentiszteleteken: kinn tűzijátékok durranása, féktelen ricsaj és mulatozás, papírtrombiták recsegése, mintha a számonkérés hangját akarnák elnyomni ezzel a zajjal. Esetleg az elmulasztott döntések miatti lelkiismeret-furdalás hangját? Az is lehet, hogy a holnaptól való félelem hangját, a bizonytalanságtól való félelem hangját igyekeznek elnémítani. Valóban nem tudhatjuk, hogy mit hoz a holnap, az új esztendő. Előre nem lehet megmondani, hogy miként alakul a járványhelyzet. A családokat, a munkahelyeket, egyáltalán az életet, a mindennapokat hogyan befolyásolja majd? Sok kérdéssel indul a következő év. Hol találunk ezekre a kérdésekre választ? – Ezzel szemben vagy emellett a templomban az emlékezés, a gyász csöndes szomorúsága, az áhítat meghitt csendje honol. (Nálunk régi szokás, hogy ezen az istentiszteleten emlékezünk meg a naptári évben elhunyt gyülekezeti tagokról.)

Az alkalmas idő

Micsoda ellentét ez, amely abból fakad, amit a zsoltairos mond: „Csak Istennél csendesül el lelkem...” A megpróbáltatások, a bizonytalanság ellenére így vallja meg hitét a zsoltairos, de ezt élhetjük át mi is, akik csendben, nyitott szívvel figyelünk rá. A hívő ember számára természetes az a bizalom, amellyel Dávid Istenre bízta magát, amellyel Istennél keres oltalmat, menedéket a fenyegető veszély idején. Mi sem tehetünk mást, mint hogy kihasználva a még rendelkezésünkre álló időt, Isten mellett döntünk. Az ő általa nyújtott biztonságba menekülhetünk. Ne csak egyszerű evangélikus köszönés legyen, ne csak a felekezeti identitásunk kifejezése, hanem akár hitvallás is, hogy erős vár a mi Istenünk. Rábízhatjuk életünket, időnket, és azok nem válnak gonosszá. Amikor pedig itt már nem számoljuk tovább az időt, szeretetéért ónála majd időtlen időt élhetünk. Koccinthatunk bátran abban a hitben, hogy az őbenne meglett és megélt idő számunkra az örök életet jelenti. Ámen!

További javaslatok az istentisztelethez

Lekció

Mt 2,16–18

Énekek

EÉ 177, 449

Imádság

„Taníts minket úgy számlálni napjainkat, hogy bölcs szívhez jussunk. Fordulj hozzánk, Uram! Meddig késel? Könyörülj szolgálóidon! Áraszd ránk kegyelmedet reggelenként, hogy vigadjunk és örüljünk egész életünkben.” Ámen. (Zsolt 90,12–14)

Illusztráció

GONDOLATOK

Szilveszterkor lépjük át az új év küszöbét, s az elmúlás szomorúságán átragyog az újrakezdés mosolya. A szilveszteri „hangulat” nagyon is összetett valami, s kivált az a hívő számára. Hála és remény, számadás és tervezgetés, mulatság és komolyság, bánat és öröm találkozója a szilveszteri „tizenkettő”.

Az egyetlen ünnepünk, mely túlmutatva önmagán az egész esztendőt felidézi bennünk. Szilveszterre azt is mondhatnánk, hogy magának az Időnek ünnepe, magának a titokzatos földi Időnek a megszentelése. Épp ezért sokszor az az érzésem, hogy rosszul ünnepeljük. Tulajdonképpen csendben, szinte hallgatózva kellene fogadnunk, mint valaki a hóesés kezdetét lesi, vagy a csillagok neszére figyel, vagy mint a gazda, ki az éjszaka csendjéből a vetés növéseit szeretné kihallgatni.

A Szilveszter mégis a féktelen, a karneváli öröm órája lett, s mintha e mögött az öröm mögött még ma is valamiféle pogány szív dobogna. Nem csoda aztán, ha újév napja sokak számára a kijózanodás szürke szomorúságával egyenlő.

Pedig gyönyörű alkalom az igaz derű s tegyük hozzá: a földi öröm számára. Mert valóban az: „földönjáró” ünnep, s ezt a „földi mosolyt” nem is szabad megtagadnunk tőle.

Tizenkét óra van. Az éjszakában most fejezte be körforgását a Föld, s most kezd egy újabb égi kör írásába. Fejünk fölött, mint forgó kristálygömb, a csillagos egyetem. De a mi szívünk e pillanatban egyedül Övé, e csodálatos mozgás, múlás és érkezés Uráé. S ezt ne feledjük el a legharsányabb szilveszteri zsvajban se: véghetetlen csendben és szelíden Isten most hajtja át csillagnyújtait az esztendőből az újesztendő mezőire.

Pilinszky János (1921–1981) Baumgarten-, József Attila- és Kossuth-díjas magyar költő: *Szilveszteri „tizenkettő”*

TÖRTÉNET

A hindu India csodálatos képet formált Isten és a teremtés kapcsolatának szemléltetésére. Isten „táncolja” a teremtést. Ő a Táncos, a teremtés az Isten tánca. A tánc különbözik a táncostól, de mégsem létezik a táncostól függetlenül. Abban a pillanatban, hogy a táncos megáll, a tánc megszűnik létezni.

Isten keresése közben az ember túl sokat gondolkodik, túl sokat reflektál, túl sokat beszél. Még akkor is, amikor ezt a táncot nézi, amit teremtésnek nevezünk, akkor is egész idő alatt gondolkodik, beszél (magához vagy másokhoz), reflektál, elemez és filozofál. Szavak, szavak, szavak és zaj, zaj meg zaj.

Maradj csendben, és nézd a táncot! Csak nézz: egy csillag, egy virág, egy hervadó levél, egy madár, kő... A tánc bármelyik töredéke megteszi. Nézz! Hallgass! Tapints! Ízlelj! És akkor, remélhetőleg, hamarosan megpillanthatod Őt – magát a Táncost.

Anthony de Mello (1931–1987) indiai származású jezsuita szerzetes és pszichoterapeuta:
Hallottad a madarat énekelni?

Felhasznált irodalom

- ABLONCZY Dániel 1998. *Zsoltárok könyve*. Open Art Kiadó, Budapest.
- FARKAS József 1988. *Több az élet*. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest.
- JANKOVICS Marcell 1997. *Jelkép-kalendárium*. Csokonai Kiadó, Budapest.
- KARASSZON Dezső 1974. A Zsoltárok könyvének magyarázata. In: *Jubileumi kommentár*. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest.
- KSELMAN, John S. – BARRÉ, Michael L. 2002. Zsoltárok könyve. In: R. E. BROWN – J. A. FITZMYER – R. E. MURPHY (szerk.): *Jeromos Bibliakommentár*. 1. köt. Az Ószövetség könyveinek magyarázata. Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest.
- MELLO, Anthony de 2019. *A madár dala*. Korda Kiadó, Budapest.
- PILINSZKY János 1961. Szilveszteri „tizenkettő”. *Új Ember*, 17. évf. 53. sz. 3. o.

■ SIKTER JÁNOS

Újév

►► 5Móz 28,1–10

Igehirdetési előkészítő

A régeből az újba – Isten áldásával

Újév napja

Újév ünnepe vallástudományi megközelítésben az úgynevezett naptári rítusok közé tartozik. Évről évre a kalendáriumhoz kötött módon ünnepeink az óév lezárultát,

egyszersmind az új eljövételét. A naptári ünnepek sok tekintetben hasonlítanak az átmeneti rítusokhoz: rendszert és ritmust adnak az életfolytatásnak, illetve formálják és összekovácsolják az emberi közösséget. Noha az egyházi esztendő kezdete nem esik egybe a naptári újévvel, ezen a napon az egyház a nem hívők nagyobb közösségének szokásrendjébe illeszkedve ünnepel, és egy univerzálisan elismert fordulópontnak ad sajátosan keresztény értelmezést.

Amint az óegyházi evangélium (Lk 2,21) is jelzi, a világi ünnep napján, de egyházi oldalról Krisztus-ünnepet ültünk, karácsony nyolcadnapján emlékezünk meg Jézus körülméletéről – mondhatni, a névnapját ünnepeink. Ezért is szól így az *Agenda* mottója: „Mindent Jézus nevében cselekedjétek!” Kifejezi azt, hogy deuteronomiumi alapigénk szerinti akkor lesz számunkra áldássá ez az év (is), ha minden napját Jézus neve és áldása kíséri.

Áldások ígérete – kortörténeti megértés

Az újév ünnepére kijelölt textus (5Móz 28,1–10) a Deuteronomium könyvének végéről származik, s már csak elhelyezkedése révén is utal a régi és az új sajátos kapcsolódására. Mózes ötödik könyve a Pentateukhosz lezárása, egyszersmind a deuteronomiumi történeti mű első darabja. Szemléletmódja egyszerre zárja le egy nagy, dinamikus változásokkal teljes vallásalapító korszak történetét és gondolkodását, illetve nyitja meg a vallási élet teljes körű reformja, ugyanakkor a vallási szövegek többé változtathatatlan rögzítése előtt a kaput. A textus az „Áldások ígérete” fejezet egy része, amely az Isten által kilátásba helyezett és érvénybe léptetett áldások és átkok részletes felsorolásába illeszkedik.

A felhasznált nyelvi forma, noha a Szentírásban többször is előfordul (lásd pl. 3Móz 26), elsőrendűen nem bibliai eredetű. Az ókori Közel-Kelet vazallusi szerződéseiben gyakorta előforduló sémával találkozhatunk itt: a szövetségből származó előnyök hangsúlyozását szorosan követik az esetleges szövetségsgézésre vonatkozó szankciók leírásai (jellegzetes módon a szankciók száma messze meghaladja az áldásokét; vö. TIGNY 1996, 489–490. o.). A számos ismert szövegvariáns alapján minden valószínűség szerint általánosan elterjedt közel-keleti forma azonban sajátosan zsidó tartalommal telik meg a Szentírásban: az egyetlen valódi, parancsoló király Isten, ő a törvények alkotója, Izrael szövetségese. Ahogy BRUEGGEMANN Deuteronomium-kommentárja rámutat (2001, 257–258. o.), az áldások és átkok felsorolásakor nem varázserejű szavak parttalan áradásáról van szó, hanem a jutalmak és a büntetések nagyon is pontosan kimért és kidolgozott rendszeréről, amelyek érvényesítését az Úr a szövetség rendelkezéseinek megtartásához/elvetéséhez köti.

Aldások és átkok – teológiai összefüggések

A perikópa által kijelölt igeszakasz tágabb kontextusának vizsgálata során világossá válik, hogy az áldások és az átkok együtt egy nagyobb gondolati egységet alkotnak, az áldások szövegrésze is csak e szélesebb háttér ismeretében nyerheti el pontosabb értelmezését. Mózes a parancsolatok megtartására való emlékezés módjáról rendelkezik a 27. fejezetben, részletesen leírja, a Jordánon átkelve milyen koreográfia szerint emlékezzék Izrael az Istennel kötött szövetségről, illetve annak áldásairól és átkairól. A leírás értelmében Mózes a dráma legfontosabb kellékeit felhasználva „viszi színre” a rituális cselekménysorozatot, a – hagyomány szerint zöldellő és termékeny – Garizim hegyén foglalja el helyét Simeon, Lévi, Júda, Issakár, József és Benjámín, szemben az Ébál kopár hegyén pedig Rúben, Gád, Ásér, Zebulon, Dán és Naftáli. A Garizim hegyéről szólhat meg az áldás, az Ébálról az átok. Az áldás- és átokmondásokra a sikemi völgyben álló nép válaszolja az áment. Nem marad körön kívül senki, az áldás- és átokmondások rituális megidézésébe mindenkinek aktívan be kell kapcsolódnia.

A 28. fejezet első szakasza az isteni parancsolatok megtartásából sarjadó áldásokat sorolja fel az 1–14. versben. Izrael engedelmisségének jutalma az élet a maga legszebb teljességében: a béke, a termékenység, az anyagi javak bősége. A különféle áldások felsorolása nyelvi megformáltságát tekintve két csoportba rendeződik, a bevezető szakasz (1–2. vers) után a 3–6. versben hatszor találkozunk az „áldott leszel” formulával. A passzív participium sokszoros használatával Izrael mint az áldások befogadója kerül a fókuszba, az engedelmisségnek mintegy természetes következménye az áldás. A 7. verstől kezdve Isten az áldások aktív ágensévé lép elő, és saját, szuverén szándéka szerint teszi a népek közt naggyá és bővelkedővé Izraelt, ha az megtartja igéit.

Az áldásokat követő átkok jóval terjedelmesebb szakaszt tesznek ki, a fejezet 15–68. versében három nagyobb egységbe rendeződnek. Az egyenlőtlenség szándékolt, célja a parancsolatok megszegésétől való minél hatékonyabb elrettentés, olyan erős érzelmek kiváltása, amelyek nem engedik egyhamar feledésbe merülni az elhangzottakat. (Egyes magyarázatok szerint az átkok túltengése Izrael aktuális történelmi helyzetére reflektál: a száműzetés jelenének megértését teszik lehetővé ezek a képek. Vö. PREUSS 1982, 154–155. o.) Az áldások szakasza, illetve az átkok első harmada hasonló szerkezeti felépítést mutat, mindkettő a kiazmus gondolatalakzatára épül. A sikeres gazdálkodás, a föld termékenysége, a kiemelkedő emberi és állati szaporulat, a bőséges élelmiszerkészlet, valamint az ellenséggen aratott győzelem képei (3–6. vers) mintegy tükröképszerűen ismétlődnek meg a későbbi versekben (7–13. vers), s ugyanezt a tematikus sort tükrözi az átkok első néhány

verse is (15–19. vers). Az áldások és átkok egymásba játszó tükrök különböző perspektíváiban sokszorozzák meg az egyes képeket, a motívumok geometrikus rend szerinti ismétlése mindig más megvilágításba helyezi az ismétlődő elemeket.

Noha a fejezetben az átkok mennyisége számszerűen messze meghaladja az áldásokét, valamint az átkok költői képei is jóval plasztikusabbak, mint az áldások általános ígérteie, világos, hogy a két egység egymás komplementerei – nem állnak meg egymás nélkül. Az áldások ígérteinek komolyan vehetőségét szavatolják az átkok, az éles kontraszt teszi láthatóvá a magasság és a mélység valódi kontúrjait.

Vázlat

Teológiai irányváltás a fogság tapasztalatainak tükrében

A Deuteronomium meglehetősen biztonsággal sorolható a legkevésbé olvasott bibliai könyvek közé, noha az Újszövetségben előforduló szó szerinti idézetek számát tekintve igen előkelő helyet foglal el: ötvenöt szó szerinti idézettel a Zsoltárokat (107) és Ézsaiás könyvét (104) követően a harmadik (vö. ROSE 2013, 270–285. o.). Az exegéta munkáját nyilvánvalóan megnehezíti az a hermeneutikai sajátosság, amely alapvetően meghatározza ezt a könyvet: a szöveget a hagyomány újraolvasásának elve (relecture) rendezi, az idézetek és az értelmezések folytonos egymásba játszása, tükrözése és permutációja nehéz interpretációs feladat elé állítja a tudós olvasót is. A hermeneutikai bonyodalmak mellett azonban a tematika is meglehetősen távoli, egy régi kor társadalmának archaikus törvényei és apró részletességgel leírt alapszabályai aligha szólítják meg könnyen a ma emberét. Érdekes azonban felidézni, mi a szabályok újrasorolásának mélyebb értelme, mi a Deuteronomium szerkesztőinek legfontosabb szándéka. A hagyomány újraolvasása a jelen eseményeinek tükrében olyan teológiai szemléletváltást eredményez, amelyben már nem a törvény megtartásából/meg nem tartásából fakad a történelem értelmezhetősége, hanem kizárólag Isten irgalmasságából. A szövetség hosszú távú fennmaradása csakis Isten megbocsátó kegyelmén alapulhat. Az áldás és az átok nem a tettek egyenes következménye, sokkal inkább az intés, a megfoghatóvá tétel nevelő célú (parainetikus) eszköze, hiszen az ember saját belátása és hajlandósága alapján nem képes életét ezek szerint az összefüggések szerint alakítani (vö. 5Móz 29,2–3).

Luther áldásértelmezése

Az áldás korunk evangélikus gyakorlatában a liturgiában rögzített áldásokon túl csekély szerepet játszik. Érdekes megvizsgálni, hogy a kezdeti protestáns áldásértelmezés mennyiben járulhatott hozzá a mai helyzet kialakulásához.

Luther az áldásokat (is) krisztológiai-szotériológiai fénytörésben látta. „Az áldás nem más, mint az evangélium ígérete.” (WA 40/1: 368, 22–25 [Gal 3,9]) A tömör összefoglalás akár feleslegessé is tehetné, hogy az áldás bármilyen speciális értelmezése után kutassunk Luther műveiben, az újabb kutatások fényében azonban nem ez a helyzet: az áldás krisztológiai perspektívájú tárgyalása nem von le az áldás jelentőségéből, az evangéliumról szóló tanításnak nem csak díszlete, de sajátos, máshonnan le nem vezethető tartalmakkal gazdagítja azt.

Az áldás Isten ajándéka, amelyre az ember magától nem tehet szert, Krisztus közvetíti a világ számára, és csakis a hitben nyerhető el. Krisztus nem csupán az áldás hordozója és közvetítője, hanem maga az áldás – illetve Gal 3,6–14 értelmében maga az átok. Krisztus értünk lett átokká, mert az Ábrahámnak ígért áldás csak akkor juthat el minden néphez, ha azok megszabadultak az átok uralma alól (LVM 9: 611. o.). Isten Krisztusban magára vette az átkot, ugyanakkor ő maga az áldás: Luther az ellentmondást a külső és a belső áldás és átok megkülönböztetésével oldja fel (uo. 612. o.). A belső áldás a kegyelem és az igazság, a belső átok a bűn és a gonoszság, míg a külső áldás az anyagi bővelkedés, a külső átok pedig a szűkölködés, a szenvedés. Krisztus a külső átkot vette magára, ugyanakkor áldott volt a belső áldás által. A szenvedésben, azaz önmaga ellentétében is megnyilvánulhat tehát az áldás. Luther szerint az áldás ígéretében a hit ígérete fénylik fel – a törvény pusztá cselekvése nem elegendő az áldás elnyeréséhez.

Az Izraelnek ígért áldásokat nemcsak Jézus Krisztus közvetíti Ábrahám utódainak a hitben, hanem a papi hivatal is. A hívők általános papsága értelmében minden Krisztus-hívő az áldás hordozója, s így az „áldás gyermekeként” feladatuk az áldás továbbadása. Az áldásadás az átkok örökösi körének megtörésére szolgál, és nem tűri meg maga mellett az átkot, „ezért legyen a Krisztus-hívő szája áldó száj, nem átkozó” (WA 17/2: 52, 13–15).

Az áldás jelentőségének marginalizációja a protestáns teológiában Ahogy a korábbiakban már utaltunk rá, az áldást (és a hozzá sok szálon kötődő átkot) mint teológiai témát protestáns körökben a legutóbbi időkben fellángolt vitákig hűvös távolságtartás, de legalábbis meglehetősen közömbösség övezte. E magatartás okainak feltérképezésére (is) vállalkozik az áldás teológiájáról szóló monográfiájában Magdalene L. FRETTLÖH (1999, 15–30. o.). Elemzése értelmében az áldás tematikájának háttérbe szorulása egyrészt összefügg a protestáns teológiai gondolkodás ambivalens természetfelfogásával, amely a természettel kapcsolatos vizsgálódást az újkortól kezdve átengedte a természettudományoknak. Az áldás (mint szó és teremtő gesztus

elválaszthatatlan egysége) a hit testi dimenzióját helyezi előtérbe – mindez távol esik a protestáns gyakorlattól. Noha ősi eredetű köszöntéseink ma is őrzik az áldásformulák nyomait, hétköznapjainkból is hiányoznak ezek az elemek. Az áldás gyakorlatától való eltávolodás leggyakrabban emlegetett indokai közé tartozik az a félreértés, amely szerint az áldás mágikus cselekedet, segítségével az áldó befolyásolni vagy manipulálni képes az áldás elfogadjának viselkedését. Alapot szolgáltat az idegenkedésre az is, ha az áldásformulákat szentelési formulaként értelmezik: az áldástól az áldott még nem veszti el teremtményi státuszát, illetve nem válik szentté és sértetlenné. Az áldás kezelése alkalmas a felekezeti határok jelzésére is: protestáns értelmezésben megáldani legfeljebb személyeket lehet, a katolikus praxisban a reáliák széles köre megáldható.

Nagyon fontos szempont továbbá az átok (és a bosszú) témájának tabusítása. A keresztyén megközelítésben sokszor nem csupán az emberi átkok esnek e tiltás alá, de Isten e „sötét” arcával sem kívánunk szembesülni, s ebből fakadóan életünk negatív élményeit sem tudjuk sehogy összhangba hozni Isten valóságával.

Az áldástól való hagyományos protestáns távolságtartás felett valószínűleg eljárt az idő, egyre nagyobb igény mutatkozik a különböző életesemények egyház által közvetített megáldására, ezért a téma dogmatikai, etikai és gyakorlati teológiai végiggondolása sem maradhat el. Újév napja minden évben szimbolikus lehetőséget teremt arra, hogy tiszta lappal kezdjünk – az újévkor tett fogadalmak is arról tanúskodnak, hogy szeretnénk rossz szokásainkat levetkőzni és a jó irányába változni, a Deuteronomium szóhasználatával szeretnénk az életet választani. Az áldás ehhez a választáshoz ad erőt, kérjük tehát Isten áldását a ma kezdődő új esztendőre!

„Tekintetem a hegyekre emelem: Honnan jön segítségem? Segítségem az Úrtól jön, aki az eget és a földet alkotta. Nem engedí, hogy lábad megtánderodjék, nem szunnyad őriződ. Bizony nem szunnyad, nem alszik Izráel őrizője! Az Úr a te őriződ, Az Úr a te oltalmad jobb kezed felől. Nem árt neked nappal a nap, sem éjjel a hold. Az Úr megőriz téged minden bajtól, megőrzi életedet. Megőrzi az Úr jártodban-keltesben, most és mindenkor.” (Zsolt 121)

További javaslatok az istentisztelethez

Lekciók

Lk 2,21; Gal 3,23–29

Énekek

EÉ 348, 178, 181, 355

Illusztráció

GONDOLATOK

Bonhoeffernek a tegeli fogságban 1943-ban írt feljegyzése olyan áldásértelmezésről tanúskodik, amely nem hagyja figyelmen kívül az áldás és az átok kettős realitását, illetve újra felhívja figyelmünket a végső és végső előtti valóság-hoz való viszonyunk tisztázásának elengedhetetlenségére:

„Jézus Krisztus nevét csak akkor mondhatjuk ki igazán, ha már ismerjük Isten nevének kimondhatatlanságát; a holtak feltámadásában és egy új világban csak akkor hihetünk, ha a földi életet úgy szeretjük, hogy azzal együtt minden veszni és pusztulni látszik; a kegyelemről csak akkor beszélhetünk igazán, ha Isten törvényének alávetjük magunkat; a megbocsátás és az ellenség szeretete is csak akkor érintheti meg valamelyest a szívünket, ha elfogadjuk az Isten ellenségeit sújtó haragjának és bosszúállásának véres valóságát. [...] Aki túl gyorsan és túl közvetlenül akar újszövetségi lenni és újszövetségi módon érezni, az szerintem nem keresztény. Az utolsó szót nem lehet, nem szabad hamarabb kimondani, mint az utolsó előtti. Az utolsó előtiben élünk, s az utolsóban hiszünk, nem igaz? A lutheránusok (mármint az úgynevezett lutheránusok!) meg a pietisták libabőrösek lennének a gondolattól, de akkor is így van.” (BONHOFFER 1999, 81. o.)

Felhasznált irodalom

Rövidítések

LVM 9 = LUTHER Márton: *A Római és a Galata levél magyarázata*. Szerk. Csepregi Zoltán. Luther Kiadó, Budapest. (*Luther válogatott művei 9.*)

WA = LUTHER, Martin: *Werke. Kritische Gesamtausgabe* („Weimarer Ausgabe”). 1–73. köt. Böhlau, Weimar, 1883–2009.

Szakirodalom

BONHOFFER, Dietrich 1999. *Börtönlevelek. Fogságban írt levelek és feljegyzések*. Ford. Boros Attila. Harmat Kiadó, Budapest.

BRUEGGEMANN, Walter 2001. *Deuteronomy*. Abingdon Press, Nashville.

FRETTLÖH, Magdalene L. 1999. *Theologie des Segens. Biblische und dogmatische Wahrnehmungen*. Chr. Kaiser – Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh.

PREUSS, Horst Dietrich 1982. *Deuteronomium*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt.

ROSE, Martin 2013. *Deuteronomium*. In: Thomas Römer – Jean-Daniel Macchi – Christoph Nihan: *Einleitung in das Alte Testament. Die Bücher der Hebräischen Bibel und die alttestamentlichen Schriften der katholischen, protestantischen und orthodoxen Kirchen*. Theologischer Verlag, Zürich.

TIGNY, Jeffrey T. 1996. *The JPS Torah Commentary on Deuteronomy*. The Jewish Publication Society, Philadelphia – Jerusalem.

■ SZÜCS KINGA

Az esztendő első vasárnapja

▶ Ézs 63,7–14

Igehirdetési előkészítő

Bűnbánat az év elején? – Istenmagasztalás az év elején!

A vasárnap jellege

Vasárnapunk az egyházi esztendő első vasárnapja nevet kapta a *Liturgikus könyv*ben, míg a Pröhle-agendában az újév ünnepe utáni vasárnapot; valójában tartalmi összefüggése nem az új esztendővel van kapcsolatban, hanem karácsony ünnepe üzenetének kifejtését viszi tovább. A karácsony utáni időben a Krisztus-követők ünnepei jelennek meg, így István vértanú ünnepe, János evangélista vagy éppen az ártatlan gyermekek ünnepe. Vasárnapunk témája: „Alázattal hagyatkozzunk Isten vezetésére!” (LK) „Alázatok meg magatokat Isten keze alatt!” (Agenda) A Pröhle-agenda nagyon hasonló gondolatokat fogalmaz meg, amelyeket nagyon egyszerűen lehetne összefüggésbe hozni az új esztendővel, de mindezeket a karácsonyi ünnep fényében kell vizsgálni. Ebben segít az ógyházi evangélium (Mt 2,13–23 – Menekülés Egyiptomba), amely teljesen világossá teszi, hogy itt nem valami új kezdetről van szó, hanem egy megkezdett eseménysor folytatásáról (születés – napkeleti bölcsek – üldözés – menekülés).

Amit a textusról tudni kell

Ézsaiás személye és kora

Ézsaiás a déli országrész első író prófétája. Négy júdeai király uralkodása alatt hirdette Isten igéjét: Uzijjá (781–742), Jótám (750–735), Áház (735–716) és Ezékiás (716–687). Ézs 6,1 szerint Uzijjá halála évében kapta elhívását, míg utolsó próféciai Kr. e. 700 körülre tehetők.

Apját Ámócnak hívták (Ézs 1,1), jól ismeri a jeruzsálemi viszonyokat. Befolyásos családból származhatott, véleményét kikérték mind külpolitikai (Ézs 7), mind belpolitikai ügyekben (pl. 22,15). De a véleményét a királynak akár kérés nélkül is kifejtette. Tudott írni és olvasni, a könyvben használt képei, beszéde, szófordulatai arra engednek következtetni, hogy mind a bölcsességirodalomnak, mind a Sion- és Dávid-tradíciónak nagyon jó ismerője.

Családi állapotáról nem sokat tudunk, valószínűleg nős volt (Ézs 8,1–4). Két fia született, akiknek jelképes neve volt: „Csak a maradék tér meg” (Ézs 7,3) és „Hamar a zsákmanýra, gyorsan a prédára” (8,3). Halálának időpontja bizonytalan, valószínűleg Manassé király (686–642) idején

halt meg, a hagyomány szerint kettévágták egy fa odvában (Zsid 11,37). Itt végződik a 39. fejezetnél az úgynevezett Proto-Ézsaiás könyve.

Ézsaiás próféta könyvének utolsó tizenegy fejezete (56–66) már nem az imént felvázolt korhoz és személyhez köthető. Az ő, mármint Proto-Ézsaiás személyét mint tekintélyt vették alapul a számunkra ismeretlen írók, hogy mondanivalójuknak súlyt adjanak, de a történelmi helyzet már a babiloni fogságból való hazatérés ideje. Ezeknek a fejezeteknek a szerzőjét hagyományosan „Trito-Ézsaiásnak”, Harmadik Ézsaiásnak szoktuk nevezni. Mivel a szóhasználata, a képek, amelyeket használ, nagyban hasonlítanak Deutero-Ézsaiáséhoz (40–55 fejezet), ezért egyfajta mester–tanítvány viszonyt feltételeznek a kutatók a két Ézsaiás között.

A perikópa megértése

Trito-Ézsaiás tizenegy fejezetét is különböző részekre oszthatjuk fel, amelyek különböző időpontban keletkeztek, a 63–66. fejezetek megírása a 4. század végére tehető. A szerző az üdvösség elmaradásának okát kutatja, amelyet a vallási bűnökben lel meg. Már nem reménykedik a bűnösök megtérésében, hanem a bűnösök és az igazak között hatalmas, áthidalhatatlan szakadékot lát. Kifejti, hogy a végítélet nem kerüli el sem a pogányokat, sem a hitehagyott zsidókat, de egyben azt is elmondja, hogy az üdvösség nem marad csak a zsidók privilégiuma, hanem abban az istenfélő izraeliták mellett a pogányok, akik hozzájuk tértek, szintén részesülhetnek.

A 7–14. versekben, textusunkban Isten magasztalását olvashatjuk, majd egy kollektív panaszéneket arról, hogy elfordultak az Úrtól, pedig ő milyen csodásan gondjukat viselte, terelgette őket, óvta és védte.

Igehirdetési vázlat

A tények – ünnepek után

Az esztendő első vasárnapján templomunk padjaiban általában csak az igazán kitartó gyülekezeti tagok ülnek. Sok-sok alkalom volt az elmúlt időszakban (adventtől kezdve karácsonyon keresztül egészen újév ünnepéig), és erre a vasárnapra a gyülekezeti tagok és – valljuk meg – az igehirdető is kicsit belefáradt az ünneplésbe. Az ünnepi hangulatból kiérve pedig újra egyre nyomasztóbban jelennek meg a mindennapi gondok; mindaz, amit megpróbáltunk egy-két napra félretenni, most lehet, hogy halmozottan fenyeget bennünket. Ebbe az élethelyzetbe szól bele Ézsaiás keresztül Isten igéje egy panaszénekekkel és egy kollektív emlékezéssel, amelyet még sok esetben magyarázni is kell, nem egyértelmű.

Hogyan lehet mégis fenntartani az érdeklődést, hogyan lehet közel hozni ezt a több ezer éves, igencsak speciális próféta megszólalást a mai emberhez? Erre a kérdésre a választ akkor kapjuk meg, ha nemcsak magában nézzük ezt az ószövetségi igét, hanem a gondolatainkhoz felhasználjuk a bevezető zsoltárt, a lekciókat, és mindennek a közös, evangéliumi üzenetét adjuk tovább a gyülekezet tagjainak.

Bűnbánat – ezzel nem jutunk messze

Izrael népe bűnbánatot tart. Hiszen érzik, tudják, hogy nagy a restanciájuk Isten felé. Visszatérhettek a fogságból, újra a saját földjükön lakhatnak, amelyet Isten megígért nekik még régen, amelynek határáig Mózes vezetésével eljutottak. Hazahozta őket az az Isten, aki csodás módon vigyázott rájuk régen is és most is. De érzik, tudják, hogy nem úgy viselkedtek, ahogyan kellett volna, nem Istenre hallgattak, hanem mindenféle idegen népekkel kötött szövetségektől várták sorsuk jobbra fordulását. Mindezt úgy, hogy ha visszatekintenek saját múltjukba – itt Mózes alakja sejk fel –, akkor látniuk kell, hogy csak és kizárólag akkor ment jól a soruk, amikor Isten vezetése alatt voltak. Amint letértek az Úr útjáról, egyből baj származott belőle. A bűnbánat mellett azonban megszólal Isten dicsérete, az istenmagasztalás hangja is. Az ő hűségét dicsérik, aki mindezek ellenére kitartott a hűtlen nép mellett. Nemcsak vezette őket, hanem a Lelkét adta nekik, hogy minden a lehető legjobb legyen az életükben.

Evangélium – az élet mindennek felett

Ez az óvó, védő szeretet jelenik meg az evangéliumi szakaszban is, amikor a családnak el kell menekülnie Heródes rettenetes parancsa elől. Isten angyala szól Józsefnek, aki összeszedi a családját, és mindenféle vonakodás vagy okoskodás nélkül útnak indul velük Egyiptomba. Persze lehet mondani: „Naná, hiszen a Fiúról volt szó!” De ne feledjük el, hogy ezen a menekülésen a mi üdvösségünk is múlt. Vagyis itt Isten nemcsak egy családot, hanem magát az embert mentette meg, és benne minket is. Az a csoda, amelyre újra és újra rácsodálkozhat Isten választott/megváltott népe: hogy ő még mindig szeret minket. Mindannak ellenére, amilyenek vagyunk. Igaz ez a zsidóságra is Ézsaiás idejében, és igaz ez ma élő keresztény közösségekre, személyekre egyaránt. A szenvedés, a nehézségek sokakat elfordítanak Istentől, pedig éppen, hogy nem kellene távolodniuk, hanem megerősödvé általuk, emelt fővel kell túljutnunk a megpróbáltatásokon, mert így teszünk tanúságot Krisztusról. Azzal, hogy nem esünk kétségbe, nem kezdünk el átkozódni, hanem meglátjuk megpróbáltatásainkban is a szerető Isten gondoskodását. Meglátom azt, hogy még a szenvedés, a nehézség sem ok arra, hogy Istent elhagyjam, hiszen az ő Fia értem is beleszületett ebbe a világba, értem is szenvedett, és az én

gonoszságom és bűneim miatt is meghalt, hogy feltámadásával nekem is legyen feltámadásom és utam a mennyei Atyához. És ez, az evangélium maga, mindent felülír, és minden felett van.

Összegzés – Immánuel minden napon

Az esztendő első vasárnapja el akarja mélyíteni bennünk azt az üzenetet, amelyet karácsony ünnepében, az inkarnáció ünnepében kaptunk, és amelyet soha, az év egyetlen napján sem szabadna elfelejtenünk: Immánuel, velünk az Isten!

További javaslatok az istentisztelet megtartásához

Lekciók

1Pt 4,12–19: Mt 2,13–23

Énekek

EÉ 328, 348

Illusztráció

VERS

Isten vezet

Szememmel én vezetlek téged,
Amerre mégy, veled megyek.
Utat török, s nem árthat néked
Sötét völgy vagy zordon hegyek,
Járj szárazon vagy víz felett,
Orcámnak fénye hűn vezet.

Szememmel én vezetlek téged,
Kegyelmem is hűn támogat;
Nem engedem inogni lépted,
Bátran rám bízhatod magad,
Pusztákon át a mennybe fel
Erős karom hordoz, emel.

Szememmel én vezetlek téged,
Beváltom az ígéretet,
Ha napra nap jön, évre évek,
Ha szép napot ború követ,
Míg élted földi útja tart.
Megláthatsz színről színre majd.

(Németből ford. Vargha Gyuláné)

Lábnymok

Álmomban Mesteremmel
tengerparton jártam, s az életem
nyomai rajzolódtak ki mögöttünk:
Két pár lábnyom a parti homokon,
ahogy ő mindig ott járt énvelem.

De ahogy az út végén visszanéztem,
itt-amott csak egy pár láb nyoma
látszott, éppen, ahol az életem
próbás, nehéz volt, sorsom mostoha.

Riadt kérdéssel fordultam az Úrhoz:
„Amikor életem kezvedbe tettem,
s követődnek szegődtem, Mesterem,
azt ígérted, soha nem hagysz el engem,
mindennap ott leszel velem.

S most visszanézve, a legnehezebb
úton, legkínosabb napokon át
mégsem látom szent lábad nyomát!
Csak egy pár láb nyoma látszik
ott az ösvényen.
Elhagytál a legnagyobb ínségben?”

Az Úr kézen fogott, s szemembe nézett:
„Gyermekem, sose hagytalak el téged!
Azokon a nehéz napokon át
azért láttad csak egy pár láb nyomát,
mert a legsúlyosabb próbák alatt
téged vállamon hordoztalak!”
(Ismeretlen szerző után németből ford. Túrmezei Erzsébet)

FESTMÉNY

Scuola di San Rocco: *Jézus születése*

Felhasznált irodalom

Evangélikus istentisztelet – Liturgikus könyv. Luther Kiadó, Budapest, 2007.

HAFENSCHER Károly 2010. *Liturgika.* Luther Kiadó – Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzene Tanszéke, Budapest.

MARTIN, John A. 1999. *Ézsaiás könyve.* In: John F. Walwood – Roy B. Zuck (szerk.) 1999. *Ézsaiás–Ezékiel.* Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány, Budapest. (A Biblia ismerete kommentársorozat 4.)

PECSUK Ottó (szerk.) 2004. *Bibliaismereti kézikönyv.* Kálvin Kiadó, Budapest.

PRÖHLE Károly (szerk.) 1986. *Agenda.* Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Budapest.

Vízkereszt ünnepe

► 1Jn 2,7–11

Igehirdetési előkészítő

Hová tart az életünk?

Az ünnep jellege

Vízkereszt Jézus dicsőséges megjelenésének ünnepe. Epifánia (megjelenés) ünnepének eredete a 3. századra vezethető vissza. A keleti egyházban Jézus születésnapja volt. Később a nyugati egyház a háromkirályok ünnepévé tette, keleten pedig Jézus megkeresztelése kapott nagyobb hangsúlyt. Végül – első csodaként – a kánai menyegző története is helyet kapott az ünnepi textusok között, mintegy magában foglalva az összes többi csodatételt is.

Óegyházi evangéliuma Mt 2,1–12: a napkeleti bölcsek a csillagot követve megtalálják a betlehemi kisdedet. Témája az *Agendában*: „A világ világossága.” Vízkereszt énekeink is leginkább erről a fényről szólnak, igénk fogalmai is ehhez kapcsolódnak. Nehézséget jelent az igehirdetésre való készüléskben, hogy a textus a testvéri szeretetet kapcsolja a világosság fogalmához, az ünnep pedig azt az isteni szeretetet, amely Jézusban közénk jött. „*Mi azért szeretünk, mert ő előbb szeretett minket*” (1Jn 4,19) – írja János. Ennek megfelelően a testvéri szeretetről és a világosságban való járásról csak következményként beszélhetünk. Az alap Jézus, a világ világossága, akit Isten szeretete indított, és az ő dicsőségével jelent meg az embervilágban.

Amit a textusról tudni kell

A levél szerzője János apostol (vagy János presbiter), aki a pogány város (Efezus) erkölcstelenségével, bálványimádó és üzlettel silányuló vallásosságával szembesülve tanítja és erősíti a keresztényeket. A gyülekezetben bomlasztó hatása volt a gnosztikus gondolatoknak és azoknak a tagoknak, akik felsőbbrendűségük tudatában új erkölcsi és szellemi elitként tekintettek magukra. János levele azzal harcol a téves tanítások ellen, hogy megerősíti az igazit; a bomlasztó erőket pedig az igazi testvéri szeretetben gyökerező közösség erejével igyekszik hatástalanná tenni. A mai párhuzamokra nem nehéz rálelni.

János keresztény összefüggésben, az evangélium hirdetésére használja a gnosztikus fogalmakat, a sötétség-világosság ellentétpárt. Isten világosság. Nincs benne sötétség, „*sem fénynek és árnyéknak váltakozása*” (Jak 1,17). A világosság azt a létet és légkört is jelenti, amely Istent körülveszi, amelyre közvetlen hatása van. Jézus megjelenése óta fénylik a világban az igazi világosság, a Krisztusban kinyilatkoztatott isteni valóság, amellyel nem fér össze a sötétség, a gyűlölet, a megbotránkoztatás.

A perikópa megértése

A megszólítás ἀγαπήτος – szeretett: agapéval, Isten által szeretettek.

A szeretet parancsolata történetében régi (Ószövetség, Platón, Arisztotelész), de tartalmában új, és új is marad. Isten Jézusban új szövetséget kötött az emberrel, amelyben már megjelent a múlhatatlan isteni világ.

ἀπ' ἀρχῆς – kezdettől. Konkrét időpontot jelöl, a megterést vagy a keresztséget.

ἀληθὲς ἐν αὐτῷ καὶ ἐν ὑμῖν – valóra vált benne és bennetek. Az és nem egyenlő mértéket jelent, hanem a jelenvalóságról szól. Nem hiánytalan bennük, de ott van (vö. 1Thessz 5,5–8).

ἀλήθεια – igazság, valóság, feltáruuló isteni valóság (el-lentéte a hamis elképzelés Istenről).

μισέω – gyűlölni. Az ellenszenv, a lelki gőg, a szeretet-hiány, az önszeretet gyűlöletbe torkollik. Aki szembefordul a világosság felé igyekvő társaival, az hátat fordít a fénynek, elveszti az üdvösség útját. A gyűlölet démoni eredetű, a szeretet Isten lényegéből fakad.

ἀδελφός – hittestvér, lelki rokon, a legbensőbb összetartozás. Erősebb, mint a vérségi kapcsolat. A hitből fakadó szeretet tág ölelésű, de itt most nem a felebaráti szeretetről van szó. A hívek közötti testvéri kapcsolat a záloga a gyülekezet létének és megerősödésének.

σκανδαλίζω: elbuktatni, botránkoztatni. Aki a világosságban jár, az látja a köveket az úton. Elkerüli őket, nem botlik meg bennük, nem botránkoztat. Jn 11,9: „Ha valaki nappal jár, nem botlik meg, mert látja a világ világosságát.”

περιπατέω – körbejárni, sétálni. Pálnál inkább erkölcsi életfolytatást jelent, Jánosnál beletartozik az Istenhez való viszony is.

τυφλώω – megvakítani. A látás elsorvadása nem egyik pillanatról a másikra, hanem hosszabb idő alatt alakul ki (Aor!).

Igehirdetési vázlat

A bölcsek tudták, hova mennek – vezette őket a csillag

A bölcsek messze idegenben, a sötét éjszakában látták meg az égi jelet. Amikor híret vették a nagy király születésének, elindultak a keresésére, mert érezték, hogy meg kell őt találniuk. Nem mondták, hogy megvan mindenük: kényelmük, gazdagságuk, tudásuk, elismertségük, kedves időtöltésük – érezték, hogy valami még nagyon hiányzik: nem élhetnek úgy, hogy tudnak ugyan a nagy Király születéséről, de nem találkoznak vele. Útra keltek hát, hogy megtalálják azt, aki betöltheti lelkük legnagyobb hiányát. Nem ijedtek meg az út várható nehézségeitől és fáradsalmaitól, hiszen olyan cél felé indultak, amely minden fáradságot megér. Alig tudjuk, milyen volt az útjuk, milyen veszélyeken haladtak át, de nem is fontos ez. A megérkezés a lényeg. Célba értek, mert tudták a célt, és segítette őket a fénylő isteni jel.

Minket még inkább vezet az isteni szeretet

A „szeretteim” megszólítás nem a testvéri szeretet kifejezése. A levél íróját és címzettjeit az Istentől jövő, tőle tanult agapé-szeretet öleli át. Az Isten szeretetében és szeretetéből élő emberek köszöntése ez. Ha az idegenből induló bölcseket olyan nyilvánvaló jellel vezette Isten a földre jött Megváltóhoz, akkor mennyivel inkább minket, akiket úgy szeret(ett), hogy egyszülött Fiát keresztre adta értünk? Elkészítette számunkra a szabadság útját a sötétségből, a gonosz hatalmából, hogy világosságban élhessünk. Nem látjuk előre, hogy merre vezet, milyen úton. De számunkra is a megérkezés a fontos. Nem a *hol*, hanem a *hová*. Miközben tudjuk, hogy vele a halál árnyékának völgyébe is beárad a fény, az evangélium és az üdvösség reménysugara. Aki Jézust követi, nem jár sötétségben (Jn 8,12). Annak az életében már elkezdte kiszorítani a sötétséget az igazi világosság, így sok elbotlást megelőzhet. Aki ebben a fényben jár, az nem akar botránkoztatni sem Istent, sem embert. Ezért is szereti az Istentől kapott, mellé rendelt testvért. A világban működő gonosz mesterkedései ellen Jézus ma is meg akarja erősíteni övéit. Összetartó, egymást szeretettel segítő, elkötelezett gyülekezetekre van szükség, hogy a világban is betölthessük küldetésünket. Urunk szeretetközösségbe von minket a szeretet új parancsával. Már Mózesről megtanulhattuk, hogy szeres- sük felebarátunkat, mint önmagunkat (3Móz 19,18). De az új parancs más: „*Ahogy én szerettelek Titeket, úgy szeressétek ti is egymást!*” (Jn 13,34–35) Nem formális egyháztagságról van itt szó, hanem a hitből fakadó testvériség őszinte megéléséről. Nemcsak elfogadásról, egymás jogainak elismeréséről, hanem áldozatkészségről, együtt erősödő hitről, válaszfalakat ledöntő lelki közelségről, egymást támogató Krisztus-követésről. Ez az első feladat, hogy alkalmasak legyünk majd a következőkre is.

Tudjuk, hová megyünk?

Hát hogyné tudnánk! Előre a hit és a szeretet útján, amíg Jézust szemtől szemben megláthatjuk. Tudjuk a célt, mint a bölcsek egykor. És oly könnyen letérünk az útról mi is, mint egykor ők. Olyan jól haladtak az úton, hogy azt hitték, már maguktól is megy, nem kell már a csillag vezetése. Hiszen nyilvánvaló, hogy király csak a palotában szület- het. Nem vették észre, hogy letértek az útról, és már a Jézus életére törő hatalmassággal társalognak. Igénk segít, hogy felismerjük az eltévedés első jeleit. Hiába mondjuk, hogy a világosságban járunk, ha gyűlölet van bennünk. Aki nem szakít a bűnnel, és nem szereti a testvérét, az csak mondja, hogy ismeri a világosságot, de nem követi. A sötétség múlik, de még nem múlt el! Sőt az a tapasztalatunk, hogy erősödni látszik. A kérdés az, hogy merre nézünk. Az embervilág sötét dolgokra képes körülöttünk. De Jézus azt mondja: „*Világosságul jöttem a világba, hogy aki hisz bennem, ne maradjon sötétségben.*” (Jn 12,46) Igen, tudjuk, hová megyünk, és nem akarjuk elvéteni a célt. Őrizzük és követjük a Jézustól kapott világosságot. Kérjük a világ világosságát, hogy őrizzen meg a sötét utaktól, és vezessen minket az örök élet világosságára!

További javaslatok az istentisztelethez

Imádság

Uram! A bűn sötétségéről szólsz. És az élet útjáról, amelyen el lehet tévedni, bármilyen pazar fényel süssön is a nap, vagy bármennyire világítsák is meg az országutakat. A külső világosság ellenére is lehet sötétségben járni. Becsukott szemmel – találmra élni. Céltalanul hányódni.

Lelkemben sok vívódással kérdezem mai világunktól: merre tart. A beismerő választ naponként hallani vélem: nem tudom. Az egyházi közösséggel is legtöbbször így járok. [...] Hány ember ajkáról hallottam – fájdalmas csengéssel – a valamást: nem tudja, hová megy. Öreg is, fiatal is mondta ezt.

Uram! Evangéliumod szerint vakokat gyógyítottál. Testi vaktságot is. De legtöbbször a bűn által megvakított szem- nek adtad vissza látókéességét. Világra, egyházra, társa- imra gondolva könyörgök hozzád: légy irgalmas, és en- gedd Szentleked fényét meglátnunk, mely hazafelé veze- tő utunkra hullik rá. Ezen az ösvényen vezess engem ma is. (Ordass Lajos)

Illusztráció

VERS

Weöres Sándor: *Vonj sugaradba*

Vonj sugaradba Istenem!
mint madár a fészkére, szállnék hozzád,
de látod, a rét örömei közt
elpattant a szárnyam csontja.
Végy kosaradba Istenem!
mint hal a horogra, sietnék hozzád,
de látod, a gyűrűző mélynek
rám-tekeredett ezernyi hínárja.
Lelkemet mért áztatod
maró-lúgban évek óta,
ha sose végzel a mosással?
Kondérodban a tüzes lé
minek forttyog körülöttem,
ha sohase puhulok meg?
Mit akarsz szőni belőlem,
ha mindig szétmállok, mint a szecska;
Gonoszaid megtérnek, de hozzám
sose jön el a te országod.
Szívemet kétféle húzás tépi,
egyre lyukasabb, egyre zavartabb –
ládd-e, sokszor már azt se tudom,
melyik a te horgod zsinégye
s melyik a mélység inda-köteléke.
Vonj hevesebben! ön-erőmből
nem jutok én soha hozzád.

Felhasznált irodalom

- JACKMAN, David 2000. *János levelei*. Harmat, Budapest.
 ORDASS Lajos 2001. *Útravaló az év minden napjára*. Harmat – Ordass Lajos Barti Kör, Budapest.
 VEÖREÖS Imre 1970. *János levelei*. Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Budapest.

■ ZSEDNAI JÓZSEFNÉ

Vízkereszt ünnepe után 1. vasárnap

▶▶ Ef 5,11–14

Igehirdetési előkészítő

Krisztus hűségben megtartó dicsősége

A vasárnap jellege

A vízkereszt ünnepe utáni vasárnapok változatlanul a karácsonyi ünnepkör részét alkotják. Ezért a főtéma azonos marad, ugyanakkor bővül az isteni dicsőség e világban való felragyogásának ígéivel. Az Ószövetségben a dicsőség az, ami valakinek vagy valaminek súlyt és tekintélyt ad, ezzel pedig hatalom és rendelkezési jog is jár. Ahol az Úr dicsőségéről van szó, ott ez láthatóan meg is jelenik, gyakran látható fényességgel. De ez az Újszövetségben is előfordul. Erről tudósít például a karácsonyi evangélium, amikor a Betlehem határában nyájukat őrző pásztoroknak megjelenő angyalok nagy fényességgel kísérve mondták el az evangéliumot Isten Evangéliumának, Krisztusnak a születéséről. De Saul is Damaszkusz határában nagy fényességben szólította meg Jézus, akit addig ő üldözött. Az Újszövetségben Isten dicsőségének ószövetségi jelentés tartalma kiegészül azzal, hogy Isten örökkévaló életét is jelenti, amelyben nemcsak a feltámadott Krisztus osztozik, hanem általa a gyülekezet, az Egyház is. Jn 1,14 és 2,11 szerint Jézuson már földi életében is észrevehető volt ez a dicsőség. A vízkereszt ünnepe utáni vasárnapok tematikája részleteiben fejti ki azt, hogy Krisztus dicsősége hogyan jelenik meg a világban.

Amit a textusról tudni kell

Az apostoli korban Efezus a Földközi-tenger keleti partvidékén a Kis-Ázsia jelentős részét átfogó Asia provincia fővárosaként virágzó kereskedelmi központ volt. Mintegy negyedmillióan éltek ott. Kikötőjén és két fontos, nyugat felé vezető kereskedelmi útvonalán keresztül áruk tömege mellett eszmék, vallások és filozófiák sora is átáramlott, és keveredett is egymással. Az itt épült Artemisz-templom messze földön közismert szent hely volt. Efezus tehát mai kifejezéssel élve igazi multikulturális város volt – annak minden előnyével és hátrányával.

Az eredeti keresztény tanítás megőrzése kifejezetten nehéz feladatot jelentett a városban élő keresztényeknek. Egyértelmű a párhuzam az Efezusban élő hívek, valamint az Egyház ma multikulturális és szinkretista környezetben élő gyülekezeteinek helyzete között.

A gondolatok, eszmék, vallások színes forgatagában számtalan emberi mérték csábított, különösen is nehezé téve a megkülönböztetés művészetének gyakorlását. Ezért olyan fontos, hogy Pál „az Úrhoz”, méghozzá az Úr kijelentett ígéjéhez irányít (textusunkban Ézsaiástól idéz), mert egyedül ez az isteni mérték mutatja meg helyesen, hogy „mi kedves az Úrnak” és mi üdvös az embernek. Pál szívesen utal etikai mondanivalója kapcsán az ígére, méghozzá az evangéliumra. 5,12-ben például úgy int a szeretet gyakorlására, hogy vele elválaszthatatlan egységben említi a Krisztus szeretetét. Nem elégszik meg a szeretet említésével, hanem konkrétan rámutat arra, hogy Krisztus szeretete nem kevesebbet jelent, mint hogy „önmagát adta értünk, áldozati ajándékul, az Istennek kedves illatként”.

A perikópa megértése

Pál apostol számára „a kereszttről való beszéd bolondsága” nem pusztán „háttéranyaga” a gyakorlati keresztény életfolytatásra buzdításnak, hanem az az egyetlen erőforrás, amely nélkül semmi jó és üdvös meg nem valósul. A „sötétség cselekedeteinek leleplezése” (5,11) is csak akkor lehetséges, és csak akkor történik helyesen, ha ez az Úr tetszéséhez, akaratához, rendjéhez mérten történik. Pálnál a mérce mindig objektív valóság, és nem a mégoly tisztességes, de autonóm szubjektív nézet. A „világosságra kerülés” (5,13–14) jelenti a nyilvánosságot is, de döntő módon Krisztusra mutat (5,14). Krisztus nem csupán valamiféle tájékozódási pont és segítő fényforrás, hanem maga a mérce, illetve a megmérő is.

Az exegéták valószínűnek tartják, hogy az ézsaiási idézet az ösgyülekezet keresztelési liturgiájának része, így az ige és a liturgikus cselekmény együtt ragyogtatja fel azt a Krisztus Jézust, aki a világ világossága.

Igehirdetési vázlat

Veszélyben a hitünk

A külső nehézségek, provokációk és karakterrombolások között még sokkal veszélyesebb a belső mérték és az abból fakadó mértékrend elvesztése.

Nehéz felvállalni mostanában, hogy a mi hitünkbe nem fér bele a „minden emberi érték és mérték egyformán értékes” tetszetős és egyre inkább kötelezően elvárt gondolata. Nehéz, sőt lehetetlen tájékozódnunk az egyre kuszább világunkban, ha nem tudjuk megkülönböztetni az értékest az értéktelentől, a lényegest a lényegtelentől. Ráadásul gyakran össze is mossuk ezeket. Ne feledjük: Isten a teremtést azzal

kezdte, hogy elválasztotta a világosságot a sötétségtől. És így lett „igen jó”, tehát kozmosz (szépen berendezett) a világ. A világosság és a sötétség olyan ősi szimbólumok, amelyek nem szorulnak mélyebb magyarázatra. Azt is mindannyian elszenvedjük, hogy miként lesz a kozmoszból káosz, ha összekeverjük vagy éppen összemossuk a világosságot a sötétséggel.

Van „mértékünk”

Különbséget tehetünk jó és rossz, világosság és sötétség között.

Krisztus fénye a pontszerű fényforráshoz hasonlítható, amelynek fényében a sötétség és a világosság határa egyértelműen látható, az árnyékok határa éles, és nem mosódik el. Egyáltalán nem fekete-fehér vagy éppen „digitális” (0 vagy 1) világrégről van itt szó, hanem arról, hogy a megkülönböztetés képessége olyan ajándék, amely a Krisztusban elmélyülő lélek és az igen pallérozódó elme tulajdonsága lehet.

Egyes mérce

Egyedül Krisztus fénye és irgalmas lelkülete legyen a mérce. „Ítéltétek meg tehát, mi az, ami kedves az Úrnak...!” A megítélés, tehát a megkülönböztetés és a szétválasztás kizárólag az egyértelmű, soha nem kettős mérce ismeretében lehetséges. Nem az értelem világosságában, amely gyakran pont fordítva láttatja a dolgokat, mint ahogyan azok a valóságban vannak, hanem Krisztus fényében. Luther a *Heidelbergi disputáció*ban írja: „A dicsőség teológusa a rosszat jónak, a jót rossznak mondja, a kereszt teológusa ezzel szemben azt mondja, ami a valóság.”

Nem feladat, hanem ajándék a megítélés (megkülönböztetés) képessége. Nem „törvény”, hanem „evangélium”.

Nem hagyhatjuk el a 10. verset. Csak így kerülhetjük el azt, hogy a *krisztocentrikus* *textus antropocentrikussá* torzuljon, amelyben az emberi buzgólkodás főhelyre kerül „a sötétség elleni harcban”, és mintegy a jól elvégzett feladat jutalmaként „ragyog fel a Krisztus” a győztes harc előtt. A szétválasztás, megkülönböztetés művészete nem velünk született, hanem adatik. A földön küzdő Egyházat ezzel is megtartja Krisztus a hozzá és értékrendjéhez, mértékrendjéhez való hűségben. Így jelenik meg Krisztus dicsősége a világban.

További javaslatok az istentisztelethez

Lekciók

Ézs 42,1–9; Lk 2,41–52

Énekek

EÉ 284, 361, 289

Imádság

Úristen! Mi is lenne velünk, ha elengedsz, ha zuhanni hagysz? Mit csinálunk, ha leveszed a kezéd rólunk? Mit

tehetünk, ha te már nem világítasz többé? Hát ez a szabad akarat és lehetőség, hogy olyan hamar tanult emberből gyerkőc, okosból bolond, bölcsből örült válik? Jáross világosságodban, amíg csak a miénk lehet az, hogy a sötétség el ne nyeljen bennünket. Ámen. (Luther Márton)

Illusztráció

DALSZÖVEG

„Végtelen pusztaság, könnyű por szítál,
Bíborszínű ég alatt a nagy tömeg csak áll...
Íme itt az ember, ránéz minden szem,
Az egybegyűltekt várják, hogy új csodát tegyen.
Szótlatlan megtöri – mégsem jut kenyér.
Nyomtalanul tűnik el, amihez csak ér.
A pusztítás csodáját a szélbe szórja szét,
Nála volt a kezdet, az embernél a vég.”
(Omega együttes: *Metamorfózis II.* – részlet)

Felhasznált irodalom

- JÁNOSSY Lajos 2008. *Az egyházi év útmutatása.* 2., jav. kiad. Fraternitás Magyarországi Evangélikus Lelkeszek Közössége, Veszprém.
MAGASSY Sándor (id.) 2005. *Perikópák.* Magánkiadás, Budapest.
SCHULZ, Frieder 1983. *Imádkozzunk együtt Lutherrel – ma is.* A Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Budapest.

■ KOVÁCS LÁSZLÓ

Vízkereszt ünnepe után 2. vasárnap

► Tit 1,1–4

Igehirdetési előkészítő

Az örök Isten jelenléte templomunkban és életünkben

A vasárnap jellege

Vízkereszt ünnepeköre: Krisztus dicsősége megjelenik a világban. A vízkereszt az egyházi év legősibb ünnepei közé tartozik. A második vasárnap jellege *Liturgikus* könyvünk szerint: „Jézus Krisztusban látható Isten akaratát”. A könyv perikóparendjében nem találom a Tit 1,1–4 textust, de mivel erre kaptam felkérést, ezt dolgozom fel.

Nem használom a *Liturgikus* könyv feloldozási formuláját: „*En pedig feltámadott Urunk megbízásából feloldozlak benneteket bűneitekből az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében.*” Ez a forma a papi klérus hatalmát akarja hangsúlyozni. A Pröhle-agendában nem is ez a formula található, hanem: „*Ezért az Úr rendelése szerint hirdetem bűneitek bo-*

csánatát, hogy oldozva legyetek a földön és a mennyben, az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében!” Jézus sem, az apostolok sem használják az új formulát, hanem „csak” hirdetik a bűnbocsánatot, mert a bocsánatot Isten adja. Igaz, hogy a Jn 20,23 igehelyet az általam kifogásolt módon is lehet érteni, de ne tegyük általánossá, ami csak egy eset. A többi alkalomkor Jézus és a tanítványok hirdetik Isten bocsánatát.

A mai kor embere is jobban érti, és akkor érti jól, ha a bíróságon az ítéletkor nem az eljáró bíró akarátát, hanem a törvény érvényesítését hallja és érti.

Amit a textusról tudni kell

Titusz pogány szülők gyermeke. Valószínűleg Pál apostol munkája vezette a keresztény hitre. Amikor 49-ben Pál és Barnabás Jeruzsálembé ment, magukkal vitték Tituszt is (Gal 2,1–5), hogy bemutassanak az apostoloknak egy pogányságból megtért, de a mózesi törvények megtartására nem kötelezett keresztényt.

Később Pál harmadik missziói útján Efezusban találjuk újra az apostol kíséretében. Ott kapja azt a fontos megbízatást, hogy menjen Korinthusba, és hozza rendbe a megromlott kapcsolatot Pál és a korinthusi gyülekezet között. Ezt sikeresen teljesíti, majd Pál apostol újra Korinthusba küldi, amikor magával viszi a Pál által a gyülekezetnek írt Második korinthusi levelet. Amikor Pál ezt a levelet neki írta, Titusz a Kréta szigetén található gyülekezetek vezetője. Később Dalmáciába kerül, majd Pál apostol halála után visszatér Krétára, és ott fejezi be az életét.

A Tituszhoz írt levél a legrégibb a három pásztorlevél közül. Valószínűleg Kr. u. 62 és 65 között keletkezett. Egyesek kétlik, hogy Pál maga írta volna, de ez másodlagos kérdés, ezért nem szabad a gyülekezet elé hoznunk. A lényeg: benne van a Bibliában – ahová szerintünk a Szentlélek munkája következtében került. A kijelölt résznek üzenete van mind az igehirdető, mind az igehallgatók számára, ezért azzal foglalkozunk, és ne a címmel vagy az írójának kérdésével.

A perikópa megértéséhez

Az első vers Pál szolgálatának célját határozza meg, de ez tulajdonképpen a mai *lelkészi szolgálat feladata is*, vagyis a mi feladatunk: Isten közelébe hozni az embereket. SIMON Tamás László OSB Újszövetség-fordítása ezt így hozza: „Pál – Isten szolgája és Jézus Krisztus apostola, hogy elvezesse a hitre azokat, akiket Isten kiválasztott, hogy megismerjék az igaz vallásossággal összhangban lévő igazságot.”

A második vers az üzenet lényegét ragadja meg: nem a saját bölcselkedésünket kell a szószéken, gyülekezetben elmondani, hanem amit ő már örök idők előtt kigondolt és a történelem folyamán számunkra is érthetően megvalósított.

A negyedik vers az üzenet címzettjéről, Tituszról beszél,

ami mai meghatározásunk szerint a templomi gyülekezet, tágabb értelemben az egész egyházközségünk.

Ha ezt a három pontot végiggondoljuk, akkor éreznünk kell, hogy először mennyire rólunk és nekünk szól: lelkészeknek, igehirdetőknek, hétköznapi tanúknak. Vagyis most, készülésünk közben lelkészek, gyülekezeti munkások evangélizációján veszünk részt... Másodszor nekünk a gyülekezetünknek kell továbbmondani azt, amire küldetést kaptunk. Nem magunkról kell beszélni, hanem: a) a küldőnkéről, b) a küldetésünk tartalmáról és c) a küldetés céljáról. Harmadszor: Miért végezhetjük örömmel ezt a nehéz küldetést? Mert gyülekezetünket Isten kiválasztotta, hogy ő ott jelen legyen, a gyülekezetnek békessége legyen, és az áldás hordozója legyen.

Az igehirdetés bő vázolata

Bevezetés

(A jelenből induljunk ki, mert akkor bele tudnak kapcsolódni a jelenlévők az eseményekbe. Ha a történelmi múlttal kezdjük, akkor a jelenlévők csak az események nézőközöntségévé, múzeumlátogatókká válnak.)

Miért járnak ma az emberek templomba? Csak egy régi szokást gyakorolni? Vagy egy kis vallásos hangulatban fürdeni? Vagy egy emberi szónoklatot meghallgatni? Vagy egy-egy ismerőssel találkozni? Ma miért jöttünk mi a templomba? ...

1. Tudatosítsuk magunkban: a templom Isten háza

Gyerekeknek sokszor mondjuk, hogy Isten rendelője, mert hisz Ő a mennyországban lakik, de mégis törődik velünk és itt biztosan találkozhatunk vele. Jó felidézni a hittanórán vagy a konfirmációkor tanult igeverset, mert Jézus úgy ígérte, hogy ahol ketten vagy hárman összejönnek, akkor ő is ott van. Ezért tudhatjuk, hogy most itt is jelen van, mert az Ő nevében jöttünk össze. Bármelyik gyülekezeti alkalmunknak éppen az a lényege, hogy rajtunk kívül – akik egymást látjuk – olyan Valaki is itt van, akit mi nem látunk: Jézus. Ez látszólag egy nagyon merész állítás, pláne, ha arra gondolunk, hogy milyen gyenge, erőtlén hitű emberek, olyan méltatlankok vagyunk itt együtt – de Ő mégis itt van, mert így ígérte!

Érdemes belegondolnunk, hogy mi is már hányszor megtapasztaltuk az Ő láthatatlan jelenlétét. A templom csendje nyugalmat adott, a prédikációban útmutatást kaptunk, az úrvacsorában belső megerősödést és békét hozott...

Ha ennyire jelen van a mi Urunk az istentiszteleten, nem kellene akkor jobban készülnünk a találkozásra, hogy megértjük az ige üzenetét? A lelkészért is kellene imádkoznunk, hogy tudja elkérni a mi számunkra szóló üzenetet is! Bizony rászorulnak a lelkészeink a mi imádságunkra, hisz a szószékről nem a saját tudományukat kell mondaniuk. Sokszor mennek fel úgy a szószékre, hogy remeg a szívük és lejöve remeg a lábuk, mert nem tudják mindig elmondani, hogy sikerült elkérni az üzenetet és sikerült azt érthetően elmondani a gyülekezetnek.

2. „A mi üdvözítő Istenünk rendelkezéséből” (3. v.)

Azt a feladatot kaptuk, hogy az „örök élet reményességét” hirdessük (Jn 3,16), „amelyet Isten, aki nem hazudik, örök idők előtt megígért” (2. v.). Ez a két vers azt mutatja, hogy az igehirdetésnek távlata van. Nincs egy helyhez, időponthoz kötve. Ennek látszólag ellene mond az, hogy a Bibliában nagyon sok esemény időponthoz és helyhez kötött, mert a Biblia történelemkönyv is. De ha megértjük, hogy a Tízparancsolat elhangzása, vagy Jézus szenvedéséről szóló igehirdetés közben, annak egykori jelentősége a mára is vonatkozik – tehát átlépi az időt –, akkor időtlen-né válik. A bibliai események megmaradnak történeti eseményeknek, de van időtlen, pontosabban mai, nekünk szóló üzenete is. Ezt kell elkérnünk mindig, amikor a Bibliánkat olvassuk.

Ezt egy szép elképzelésnek gondolják sokan, de akik átéltek, hogy egy bibliai íge, egy prédikáció mennyire nekünk szóló útmutatássá lesz, azok ezt megértik. Nekem is az volt a nagy élményem, amikor megtapasztaltam, hogy Isten még rajtam keresztül is akar egyeseknek konkrét üzenetet mondani. A korábbi szórványgyülekezetben, ahol 14 évig szolgáltam, a lelkeszi hivataltól a templomig 100 métert kellett mennem. Vasárnap, amikor felvettem a Luther-kabátot és betettem a Bibliámba a jelzéseket (hogy ne kelljen keresgélni), noha gondosan készültem az igehirdetésre, hirtelen úgy éreztem, hogy nem az előírt ígéről kell prédikálnom. A templomig tartó úton kialakult a más alapigére az új igehirdetés, amit aztán elmondtam. Szórvány gyülekezetünkben (9 igehirdetési hely) az a szokás volt, hogy a két utolsó látogató számolta meg a perselypénzt és írta alá a bevételi nyugtát. Látom, hogy két testvérünk, anya és asszony leánya úgy igyekeznek, hogy ők számolhassák meg a perselyt. A pénzszámlálás közben megkérdezi egyikük: „Tiszteendő úr, hallgatódzott tegnap nálunk?” „Én?” kérdezem csodálkozva. „Tudom, hogy ez nem lehetett, mert a kutyánk lehúzta volna a nadrágját. De mi arról vitatkoztunk-veszekedtünk, amire itt most a prédikációban feleletet kaptunk!”

Az örök Isten így akar ma is hozzánk szólni a régi eseményeken keresztül is. Ezért merjünk határozottan beszélni a jelenlévő Istenről, aki szeret és törődik velünk. Már a világ teremtésekor megígérte a Megváltót... Tehát már az ember bűnbeesése óta folyik-történik a megváltásunk. Isten szeretete alatt élünk... Ő felhossa napját, és esőt ad a jóknak és a gonoszoknak... Ezért merjünk pozitíven nézni a mai világunkra is, ahol annyi problémát, háborút, természeti csapásokat látunk...

3. Érdemes megfigyelnünk, hogyan akarta-akarja Istenünk megértetni a megváltás lényegét

Ésszel felfogni ezt sohasem tudjuk, mert a fejünkbe nem fér bele Isten, de Ő éreztetni akarja a megváltásunk lényegét. Az ókorban a *helyettes áldozat képe* ismerős volt az egyszerű vallásokban is: így szabadultak meg a bűneik következményétől, illetve így mutatták meg hálájukat. A Golgota keresztje így vált érthetővé akkor az embereknek, mert a helyettes áldozat gyakorlata nekik a bűntől való szabadulást hirdette.

A római birodalomban a *rabszolgaságból*, csak a kívülről

kezdeményezett kiváltás volt lehetséges. A rabszolga nem tudta magát kiváltani. Ezért tudatosult sokakban a bűn rabszolgaságából való kiváltásunk képén keresztül a megváltottságunk.

A mai kor embere számára a *szeretet képe és fogalma ismerős*. Ennek a mai mértéke: milyen áldozatot hoz a másik értem. Például az udvarlásnál az egyik része milyen virágcsokrot hoz, hogyan öltözködik, mennyi időt áldoz rám... A másik része a szülői szeretet, az önfeláldozó szeretet... Hogy Isten számára milyen fontosak-szeretettek vagyunk, mutatja az, hogy milyen áldozatot hozott Ő értünk...

Ha igazán felfogjuk, hogy milyen áldozatot hozott értünk Isten, akkor kezdjük megsejteni, hogy *milyen veszélyben* van az emberiség. Most a pandémia idején láttuk-látjuk, hogy milyen áldozatokat vállalnak az egészségügyben értünk. Az egészségügy felmérte a bennünket fenyegető veszedelmet, hisz a betegség következtében több mint ötmillió ember halt már meg. Ezért vegyünk komolyan az óvintézkedéseket, az oltakozást, a maszkviselést. De vegyünk komolyan a bűneink kérdését is, és kérjük azok bocsánatát. Vegyünk észre, hogy a mindennapi életünkben is mellettünk van Isten: a templomban és a bibliaolvasásunkban hozzánk szól, törődik velünk, hogy örök életünk legyen.

Befejezés

Mivel van menekülési lehetőségünk a bűneinkből-mulasztásainkból, ez éreztesse velünk Istenünk jelen való szeretetét. Mert ő most is itt van, szólít bennünket: Jöjjetek énhozzám mindnyájan. De küld is bennünket, hogy ezt az örömhírt vigyük tovább, adjuk át a szomszédoknak és a szomorkodóknak. Adjuk tovább a jóhírt: minden vasárnap szólnak a harangok, Isten hív bennünket, hogy megértsük az ő üzenetét-akarátát, országának részesei legyünk.

További javaslatok az istentisztelethez

Ének

EÉ 96, 464

Imádság

Uram, ébreszd egyházadat, és kezd rajtam.

Uram, építsd gyülekezetedet, és kezd velem.

Uram, békességed örömhírét juttasd el mindenütt a földön, és kezd nálam.

Uram, gyűjtsd meg szereteted tüzeit minden szívben, és kezd bennem. *Amen.*

Illusztráció

Túrmezei Erzsébet: *Átragyog-e rajtunk?* és *Mozgósítás*

Felhasznált irodalom

SIMON Tamás László OSB (ford.) 2019. *Újszövetség*. Pannonhalmi Főapátság, Pannonhalma.

TARTALOM Mécses a te igéd

JÁMBORNÉ SZABADOS REGINA: *Teveled az Isten* 441

Tanulmányok

RÁCSOK GABRIELLA: *A film mint missziói lehetőség* 442

FÁBRI GYÖRGY: *Kisebbségi egyházak Magyarországon* 448

Figyelő

KOVÁCS VIKTOR: *A Biblia tekintélyének kérdése a szexualitás egyházi vitájában* 453

Előadás

REUSS ANDRÁS: *A lelkiismeretről Worms és Flossenburg után* 456

Könyvrecenzió

HAFENSCHER KÁROLY: *Mintavétel a liturgiatudomány mai állásából
Egy fajsúlyos liturgikatankönyv margójára* 458

Az igehirdető műhelye

TORZSA TAMÁS: *Szenteste (Ézs 59,20–21)* 465

SZARKA ÉVA: *Karácsony ünnepe (Dán 2,19b–22)* 468

BAKAY BEATRIX: *Karácsony 2. napja (Zsolt 2,1–12)* 470

SIKTER JÁNOS: *Óév este (Zsolt 62,2–13)* 472

SZŰCS KINGA: *Újév (5Móz 28,1–10)* 475

KENDEH-KIRCHKNOPF LÁSZLÓ DOMOKOS: *Az esztendő első vasárnapja
(Ézs 63,7–14)* 478

ZSEDNAI JÓZSEFNÉ: *Vízkereszt ünnepe (1Jn 2,7–11)* 481

KOVÁCS LÁSZLÓ: *Vízkereszt ünnepe után 1. vasárnap (Ef 5,11–14)* 483

MISSURA TIBOR: *Vízkereszt ünnepe után 2. vasárnap (Tit 1,1–4)* 484